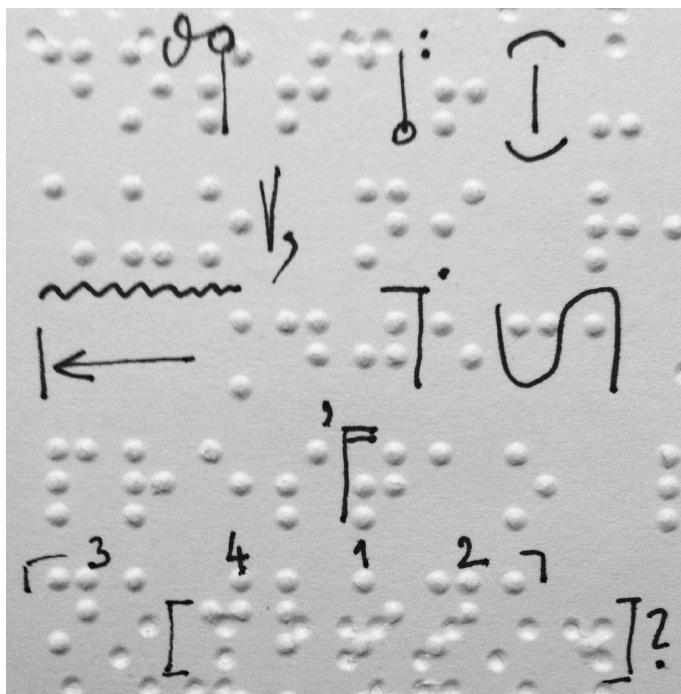


PRINCIPI PRIJE PRAVILA

Školski pravopisni priručnik



LEKTIRA
NARODU

ŠKOLEGIJUM
LEKTIRA
9

ŠKOLEGIJUM

LEKTIRA

9

Sandra Zlotrg i Klaudija Mlakić Vuković
PRINCIPI PRIJE PRAVILA: Školski pravopisni priručnik

Izdavač:

Mas Media Sarajevo
Fond otvoreno društvo BiH

Za izdavača:

Emina Šukalo
Dobrića Govedarica

Urednik biblioteke:

Nenad Veličković

Korektura:

Autorice

Saradnica na *Primjerima i Vježbama*:

Denana Herco

Dizajn-koncept:

Asim Đelilović

DTP:

Boriša Gavrilović

Tiraž:

2000 primjeraka

Sandra Zlotrg i Klaudija Mlakić Vuković

PRINCIPI
PRIJE PRAVILA
Školski pravopisni
priručnik

Sarajevo, 2016.

Sadržaj

PREDGOVOR

9

UVOD

17

I PRAVILA

21

VELIKO I MALO SLOVO

23

PISANJE GLASOVA

29

Glas *h* 29 / Glas *j* 32 / Pisanje *ije/je* 33 / Glasovi *č, ć, dž, đ* 38
(NE)BILJEŽENJE GLASOVNIH PROMJENA

42

Jednačenje suglasnika po zvučnosti 42 / Jednačenje
suglasnika po mjestu tvorbe 45 / Ispadanje (gubljenje)
suglasnika 46 / Promjena *l u o* 46

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

49

ZNAKOVI INTERPUNKCIJE (PRAVOPIŠNI ZNACI)

53

Znak . (tačka ili točka) 53 / Znak ? (upitnik) 54 / Znak !
(uskličnik ili uzvičnik) 54 / Znaciii i !!! (kombinacije
upitnika i uzvičnika) 55 / Znak , (zarez) 55 / Znak : (dvije
tačke, dvotočka, dvotačka) 58 / Znak ; (tačka i zarez,
tačka-zarez, točka sa zarezom) 58 / Znak ... (tri tačke,
trotočka) 59 / Znak – (crta ili crtica) i znak - (crtica ili
spojnica) 59 / Znak / (kosa crta) 62 / Znak ' (apostrof ili
izostavnik) 62 / Zagrade 63 / Navodnici 63 / Bjelina ili

razmak 66

SKRAĆIVANJE RIJEČI

67

Skraćenice ili kratice 67 / Akronimi ili pokrate 68

PISANJE BROJEVA

70

PISANJE RIJEČI IZ DRUGIH JEZIKA

72

FORMATIRANJE TEKSTA

75

CITIRANJE

78

DODATNI ALATI

81

KULTURA GOVORA

83

Formalni stil 88

II PRIMJERI

93

VELIKO I MALO SLOVO

96

PISANJE GLASOVA

100

Glas *h* 100 / Glas *j* 101 / Pisanje *ije* ili *je* 102 / Glas *č* 104 /
Glas *ć* 106 / Glas *dž* 107 / Glas *đ* 108

(NE)BILJEŽENJE GLASOVNIH PROMJENA

109

Jednačenje suglasnika po zvučnosti 109 / Jednačenje
suglasnika po mjestu tvorbe 112 / Gubljenje suglasnika
113 / Promjena *l* u *o* 114

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

116

Imenice 116 / Pridjevi 117 / Zamjenice 118 / Prilozi 119 /
Prijedlozi 120 / Brojevi 120 / Uzvici / usklici 121 / Veznici
121 / Riječce / čestice / partikule 122 / Glagoli 122

SKRAĆIVANJE RIJEČI

123

Skraćenice ili kratice 123 / Akronimi ili pokrate 125

III VJEŽBE

127

VELIKO SLOVO

129

PISANJE GLASOVA

134

Glas *j* 134 / Glas *h* 135 / Pisanje *ije/je* 137 / Glasovi *č, ć, dž, đ*
140

(NE)BILJEŽENJE GLASOVNIH PROMJENA

144

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

146

ZNAKOVI INTERPUNKCIJE

148

SKRAĆIVANJE RIJEČI

153

PISANJE BROJEVA

155

VJEŽBE ZA KRAJ

157

RJEŠENJA

159

POJMOVNIK TERMINA

171

IZVORI I LITERATURA

177

PRAVA I ZAHVALNOST

179

Predgovor

O LEGO-KOCKAMA I DRESURI

Pravopis je zbirka uputstava o tome kako treba *pravo* pisati, gdje prilog *pravo* znači *ispravno*. O tome šta je ispravno, a šta neispravno pisanje odlučuju stručnjaci koji proučavaju jezik i poznaju njegove osobine i zakonitosti. Da bi neko bio stručnjak za jezik, on mora, školujući se, naučiti kako jezik *radi* (kao što inženjeri uče kako rade mašine, ili kao što ljekari uče kako radi tijelo). Stručnjak za jezik, drugim riječima, zna kako riječi nastaju, kako se povezuju u rečenice, kako ih ljudi koriste, kako se tokom upotrebe mijenjaju, a sve to da bi ga čuvali od kvarenja i učinili da radi bolje, najbolje što može.

Pokvaren jezik, onaj kome treba popravak, jeste jezik koji ne radi dobro. A jezik ne radi dobro onda kada se ljudi njime sporazumijevaju s teškoćama, ili kad se ne razumiju, ili pogrešno razumiju, pa onda jedni drugima ne vjeruju, jedni u druge sumnjaju, jedni se drugih boje te na kraju, zbog svega toga, jedni druge mrze i ubijaju.

Stručnjaci za jezik, jednako kao i ljekari ili inženjeri, mogu griješiti, namjerno ili nenamjerno. Nenamjerno, iz neznanja, ili lijenosti, a namjerno kad griješeći mogu ostvariti neku korist za sebe. Ljekar može pacijentu dati loš lijek, jer ga proizvođač lijekova nagrađuje za svaki (loš) lijek koji se proda. Inženjer može napraviti atomsku bombu jer dok je pravi neće morati da puže s puškom po blatu.

Stručnjaci za jezik griješe kad popravljaju jezik tako da ljudima služi da bi se po njemu prepoznavali i razdvajali, umjesto da njime razgovaraju. Kad to čine namjerno, onda imaju koristi od toga što prodaju knjige napisane na tom jeziku, koje ljudi kupuju jer na drugim jezicima ne znaju čitati.

U tvojoj zemlji, Bosni i Hercegovini, navodno postoje tri jezika, i veliki broj stručnjaka zaposlen je na tome da piše knjige, novine, zakone, reklame i, to se tebe najviše tiče, udžbenike na jednom od ta *tri jezika* – bosanskom, hrvatskom ili srpskom. Kažemo navodno, jer to nije istina. U Bosni i Hercegovine ne govore se tri jezika, nego samo jedan, koga Hrvati zovu hrvatski, Srbi srpski, a Bošnjaci bosanski. To možeš sasvim lako provjeriti. Razgovaraj s nekim ko nije iz tvoje *nacije*, pa ćeš vidjeti da se sasvim dobro razumijete. Možda će ti neke riječi biti nepoznate, ili će ti naglasak biti malo čudan, ali vam sigurno neće trebati *Google Translate*.

Uostalom, i neki tvoji rođaci, možda i baka, nana ili djed govore čudno i koriste neke riječi koje ne poznaješ. Niko ne zna sve riječi svog jezika, ali ih je svako sposoban naučiti i koristiti lako i brzo, jer maternjem jeziku, za razliku od drugih, zna pravila čak i ako nije stručnjak za jezik. Jer se pravila maternjeg jezika uče i prije škole, onako kako se uči hodati ili razlikovati krug od kvadrata. To što možda ne znaš kako se zove složena rečenica u kojoj su proste povezano veznikom *ili* – ne znači da tu rečenicu nećeš koristiti u govoru i da se njome nećeš sporazumijevati uspješno.

Ako za cilj učenja jezika u školi postavimo uspješno sporazumijevanje (bilo govorom ili pisanjem), onda bi za svaku stvar koju o jeziku učimo trebalo da se pitamo: zašto nam je ona važna, kako ću se bolje sporazumijevati s drugim ljudima, kako ću ja bolje razumijevati njih i kako će bolje oni razumjeti mene? (Ovdje mislimo i na ljude s kojima razgovaramo i na ljude čije riječi i rečenice čitamo.)

Jedan od odgovora, ne jedini, jeste i ovaj: tako što ću naučiti da govorim i pišem jasno, tako da govorom i pisanjem ne zbunjujem druge, da ih ne omalovažavam čineći da misle kako su inferiorni (manje vrijedni) zato što me ne razumiju sasvim.

Osnovni cilj govorenja i pisanja treba biti saopštavanje misli, a ne izražavanje pripadnosti nekoj grupi, klasi ili kasti. A da smo taj cilj ostvarili, možemo znati tek onda kad vidimo da su oni kojima smo je saopštili našu misao tačno čuli, pročitali i razumjeli. Jezik se, i to je jako važno da ne zaboraviš, uči da bi se koristio u životu, a ne da bi se rješavao na testovima.

Uzalud nam stotinu petica iz gramatika i pravopisa, ako na kraju nemamo s kim da razgovaramo, bilo zato što nas drugi ne razumiju ili zato što unaprijed znaju šta mislimo i šta ćemo reći.

Prenositi svoje misli govoreći nije isto kao činiti to pišući. Dok govorimo, osoba kojoj govorimo je prisutna i prateći njene reakcije (od izraza lica do upadica) mi možemo dosta lako shvatiti kad joj nije baš sasvim jasno šta joj to govorimo. Pa onda to ponovimo, ili kažemo drugačije, ili krenemo sve ispočetka... Čak i kad ne govorimo sasvim pravilno, kad gutamo glasove, kad izostavljamo riječi, uglavnom se dosta dobro razumijemo. Jer se dok govorimo gledamo i slušamo, i jer raspolažemo i drugim bitnim informacijama koje se u samom govoru ne pojavljuju.

Sa pisanjem je drugačije. Često ne znamo kome pišemo i ne možemo baš mnogo uticati na to ko će sve čitati to što smo napisali. U privatnoj prepisci ne posvećujemo mnogo pažnje pravilima, jer znamo da će osoba kojoj pišemo obraćati pažnju uglavnom na ono šta pišemo. I neće se previše žaliti na greške, osim ako zbog toga *kako* smo nešto napisali ona ne bude u stanju da shvati *šta* smo napisali.

Ali u komunikaciji koja nije privatna, u kojoj se obraćamo nepoznatim ljudima, koji neće imati previše strpljenja i simpatija za naše nonšalantno (neuredno) pisanje, nekog reda mora biti. Neka pravila se moraju ustanoviti i poštovati. Pravila o pisanju – pravopis – potrebna su nam i korisna jer nam olakšavaju komunikaciju između većeg broja ljudi, od kojih se mnogi međusobno ne poznaju. Najčešće se taj broj podudara s brojem govornika nekog jezika.

Kao i sva pravila, pogotovo ako ih ima mnogo, i ova nije lako naučiti. Škole i nastavnici troše mnogo vremena na to da daci tim pravilima ovladaju. Rezultati nisu očaravajući, jer ih veliki broj ljudi nakon završenog školovanja i dalje ne zna. Zašto je tome tako?

Odgovor na to pitanje ne može biti jednostavan i kratak, jer bi zahtijevao najprije jednu iscrpnu analizu našeg školstva. Ali bi sigurno uključio i ovih nekoliko razloga.

1. Značaju pravopisa nastavnici pristupaju kruto, činovnički, pravnički. Pravila su pravila, izuzeci su izuzeci, tačka. Oni tako čine jer im je tako lakše. Pravopis je idealno oruđe za *objektivno* ocjenjivanje đaka: pola boda, dva boda, ukupno bodova, ocjena.

2. *Znanje* pravopisa omogućava nekim nastavnicima da na njemu grade autoritet. Nešto što oni znaju dobro, jer ponavljaju svake godine, nakon što su to sve učili u osnovnoj, pa u srednjoj, pa na fakultetu (koje traćenje vremena!), a djeca znaju nesigurno, čini nastavnike superiornim u toj najprostijoj vrsti znanja (pamćenju pravila). Poučavanje

pravopisa izvor je moći koja se u svakom trenutku može okrenuti protiv nemirnih ili nepokornih đaka. Kao takvo, ono ne potiče i ne razvija kritičko mišljenje i na duže staze ne može dati rezultate.

3. Nastavnici u pravilu (čast izuzecima) ne dovode u pitanje kvalitet nastavnih planova i opravdanost obrazovnih ciljeva. Oni ne vide, ili se prave da ne vide, skriveni kurikulum koji pred školu postavlja zadaću da oblikuje buduće glasače aktuelne vlasti. Ne propitujući jezičku politiku koja rezultira pravopisima, oni staju na stranu jačeg, države, a protiv slabijih, djece. U takvom odnosu snaga niti djeca imaju motiva da uče pravopis niti nastavnici imaju razloga da ih pravopisu nauče.

4. Pravopis se poučava apstraktno, izvan realnih i mogućih situacija, najčešće na primjerima koji su banalni, uprošćeni i iz kojih se ne vidi zašto su ta pravila potrebna i važna. A tako se radi, između ostalog, zato jer za neka pravila odgovora niti nema. Naprosto nisu važna, postoje radi sebe samih, tek da neka jezička pojava ne bi ostala bez pravila.

5. Autori pravopisa, imajući za cilj da svoj *jezik* odvoje od *jezika* druga dva *konstitutivna* naroda u Bosni i Hercegovini, poklanjaju veću pažnju kvazilingvističkim opravdanjima svojih odluka nego lingvistički utemeljenim argumentima. Đaci i intuitivno mogu osjetiti nelogičnost takvog mišljenja i odustati od napora da ga razumiju i prihvate.

6. Roditelji, poučeni vlastitim iskustvom (velika većina) znaju da pisanje nije aktivnost koja zauzima značajno mjesto u životu odraslog čovjeka, osim pisanja molbi i sve kraćih spiskova za pijacu, i ne podstiču iskreno djecu da se učenju pisanja ozbiljno posvete.

7. I najzad, zašto bi pravopis bio važan u državi u kojoj nije važno pravo?

Priručnik koji se ovdje nudi đacima (ali i roditeljima, i nastavnicima) ima za cilj da djeci olakša učenje nekih osno-

vnih pravila formalnog pisanja. On je u tom smislu prilagođen djetetu uzrasta osnovne škole ne samo obimom građe nego i stilom objašnjavanja. Poglavlja prate osnovne teme *velikih* pravopisa, ali se prije samih pravila pokušava objasniti zašto su kao takva uopšte potrebna. Pravila se prvo daju načelno i kao takva stoje iznad *lingvopolitičkih* rješenja nacionalnih pravopisa. Ali, njihova se rješenja ne ignorišu, jer je upravo ignorancija sredstvo kojim se oni služe.

Tako, naprimjer, čak nakon što razumije *princip*, biva obaviješten o različitim primjenama ili tumačenjima tog principa (velikim slovima označene su tri pravopisne norme B – bošnjačka (bosanskog jezika), H – hrvatska (hrvatskog jezika) i S – srpska (srpskog jezika)):

Razlike u pravopisnim rješenjima:

B: *Austro-Ugarska monarhija* (jer su i Austrija i Ugarska ravnopravni dijelovi monarhije)

H: *Austro-Ugarska Monarhija* (jer je vlastito ime pa se sve piše velikim slovom)

S: *Austrougarska monarhija* (jer se shvata kao opisno ime, a ne kao zvanični naziv)

Tako ovaj priručnik može biti od jednake koristi svim đacima u Bosni i Hercegovini, bez obzira na to kako su im rekli da im se maternji jezik zove i po kojem/čijem nastavnom planu pohađaju nastavu. On nema namjeru istisnuti ili zamijeniti važeće pravopise, ali ih želi dopuniti tamo gdje su ostajali lukavo nedorečeni. To će sigurno iritirati mnoge aktere u ovoj igri oko zauzimanja *praznog mesta detetovog uma* (Kodelja 2002) i možda ujediniti sve tri *nacionaligvistike* u jedinstvenom odbijanju da ovakav priručnik pripuste svojim školskim zabranama. Ali svaki odgovoran roditelj ili staratelj, koji ne želi indoktrinirati svoje dijete i ne dozvoljava da to čine drugi, ne bi trebalo da se povede za galamom koja će se možda povodom ovog priručnika dići u tim trijažnim centrima.

U toj galami razabraće se, najprije, zgražanje što norma nije ujednačena, pa se u istom pasusu miješaju točka i tačka, historija i istorija, afrikat i afrikata. Već vidimo ta stroga profesorska lica kako se odozgo iz svojih akademsko-partijskih loža mršte na ovaj *amaterski* pokušaj da se dovede u pitanje njihov koncept jezičko-etničke čistoće. Zaista, šta je tako strašno u miješanju jezičkih normi? Je li to presedan koji se ne može dopustiti, jer bi onda i bračno miješanje mladih bilo lakše zamislivo?

Zašto onaj ko kaže na početku rečenice ugao ne smije na njenom kraju reći kut? Šta ta *greška* o njemu govori – da nije dobar ni srb ni hrv, ili da je ostao neuk i nepismen, što oboje izlazi na isto: da licencu za učenost i pismenost daje nacionalizam, a ne lingvistika. Pa nepismenost više nema veze s pismom nego s poslušnošću.

Ovaj priručnik ne želi pripomoći trenutnoj inerciji koja učenju pravopisa, i uopšte učenju jezika, pristupa kao programu dresure slobodnog i kreativnog uma. On prosto ne pristaje na nastavu maternjeg jezika čiji će rezultat biti ovaj koji živimo: da djeca u Bosni i Hercegovini ne znaju da je direktor isto što i ravnatelj. Kad bi riječi zamislila kao legokocke, ta djeca sigurno ne bi imala ništa protiv da umjesto jedne kantice istih imaju tri kantice različitih. Dvorci bi bili veći i imali bi više vrata i prozora.

Prolazeći skupa s djetetom kroz ovaj priručnik, odrasla osoba odgovorna za razvoj i obrazovanje mladog bića imaće priliku da se zapita: kako je ona učila taj isti jezik, s kojim ciljem (ako ga je uopće bila svjesna) i kako je, ako je, taj cilj postignut. To bi, međutim, trebalo da bude samo prvi korak u nizu pitanja o ciljevima koje ovdašnje školstvo pred sebe postavlja i o načinu na koji ih ostvaruje. Odgovor bi na kraju morao biti šokantan za svakoga ko nije o tome ranije mislio nego je blaženo vjerovao da školstvo vode stručni ljudi koji svoj posao rade u najboljem interesu djece.

Školstvo, naime, vodi onaj starac iz Domanovićeve priče Firer.

Možda sada nije najbolji trenutak da mu se prkosi, dok kao Voldemor raste, jača i okuplja oko sebe Dementore i Smrtoždere. Ali to se ne može ne činiti, želi li se biti roditelj, ili nastavnik. Takvim roditeljima, i takvim nastavnicama, s radošću i zadovoljstvom preporučujemo ovaj pravopisni priručnik BHS jezika.

Nenad Veličković

UVOD

Pravopis je knjiga u koju zavirimo kada imamo dilemu: cvijetni ili cvjetni, u stvari ili ustvari. Obično ima dva dijela: dio sa pravilima i rječnički dio (sa riječima u kojima su razriješeni neki pravopisni problemi). Učenici i učenice ga koriste kao udžbenik. Međutim, koriste ga i nastavnici i nastavnice jezika, i to ne više kao udžbenik, nego više kao podsjetnik. Kada žele provjeriti kako se neka riječ piše, kada se žele podsjetiti pravila kako bi ga lakše mogli nekome objasniti i u situacijama kada se trebaju pozvati na *autoritet* da bi dokazali da se nešto piše ovako ili onako. To je objašnjenje zašto pravopis obično imaju svi u svojoj kućnoj biblioteci, bez obzira na to čime se u životu bave.

U tome je caka. Iako je namijenjen svima, pravopis se ipak obraća onima koji znaju šta je padež, apozicija, aorist, kratkosilazni akcent... Zbog toga što koristi termine i što su pravila formulirana kao naredbe (nekad i blaže, kao prepo-

ruke), pravopis se shvata kao autoritet čije se naredbe izvršavaju bez pogovora.

Ova knjiga nije autoritet i obraća se Tebi, učenici ili učeniku osnovne škole. Jezik smo pojednostavili, a termine na kraju knjige objasnili (iz gramatike ćeš već naučiti koja su to četiri akcenta). To znači da ovu knjigu nećeš koristiti kao *dokaz* da se nešto piše ovako ili onako, nego kao vodič kroz postojeće, *velike*, važeće pravopise.

U prvom dijelu data su pravila uobličena kao *pravopisni principi*. Poglavlja prate naslove iz *velikih* pravopisa: prvo govorimo o pisanju velikog i malog slova, onda o pisanju glasova i bilježenju i nebilježenju glasovnih promjena. Potom o znakovima interpunkcije (onim osnovnim) te o skraćivanju riječi. Nakon pravopisnih principa dati su izuzeci, i razlozi zašto izuzeci postoje, te su nabrojane, ako ih ima, razlike u pravopisnim rješenjima *velikih* pravopisa. I tu su objašnjeni razlozi zašto je moguće da postoje različita rješenja.

Insistirajući na pravilima, a ne na izuzecima, na razlozima, a ne na naredbama, podstičemo te da razmišljaš o tome *kako* jezik koristiš. (Učenje riječi koje ne odgovaraju našem jezičkom osjećaju rezultira greškama kakve su *opščina*. *Opščina* ili *opština*, nije pitanje pravopisa.)

Posebno poglavlje je pisanje brojeva. Tu je na jednom mjestu skupljeno sve što se na različitim mjestima može naći u *velikim* pravopisima. Pisanje riječi iz drugih jezika osmišljeno je kao uvod u veliku temu posuđivanja riječi i prenošenja imena iz stranih jezika i drugačijih alfabeta.

Formatiranje teksta je poglavlje koje se obraća vama koji školske eseje češće kucate nego što pišete. Obraća se mladima koji nauče kako se razmak stavlja poslije tačke i zareza, a to nekim čudom zaborave kada se dopisuju na Facebooku.

Citiranje je također tema koju nećeš naći u svakom pravopisu, iako bi je svaki pravopis morao obraditi. Važna je jer

se u našim školama, pa čak ni na fakultetima, prestup kakav je intelektualna krađa ne shvata dovoljno ozbiljno. Dodatak ovim poglavljima su *Dodatni alati*, gdje možeš naći opis funkcije SpellCheck (Provjera pravopisa) koja može biti veliko olakšanje za svakoga ko koristi Word. Od koristi može biti i otvoreni spisak *online* izvora s odgovorima na sva pitanja koje ne možeš naći ni u *velikim* pravopisima ni u našem priručniku.

Posljednje poglavlje prvog dijela je *Kultura govora*, nacrt zamišljenog vodiča kroz stil. Taj zamišljeni vodič ustvari je knjiga kakva mi zamišljamo da bi pravopis trebao biti. Ne spisak pravila i izuzetaka, zabrana i preporuka, nego opis jezičke prakse i objašnjenje kojem stilu je ta praksa prikladna, a kojem ne. Pomalo jeretički, tu bismo tvrdili da *č* i *ć*, *ije* i *je*, veliko i malo slovo nisu važni sve dok pišući ih nemaš šta reći i sve dok ono što želiš reći ne znaš uobličiti u rečenicu koju će svi razumjeti.

Pravila i izuzeci se uče i zaboravljaju. Principi ostaju.

Ovaj priručnik je sastavljen od principa, polaznih tačaka iz kojih se u *velikim* pravopisima izvode pravila. Ako shvatiš pravopisne principe, nema potrebe da učiš pojedinačna pravila iz kojih su ona nastala. Ako shvatiš razloge zašto postoje izuzeci, lakše ćeš ih zapamtiti. Ako znaš i imaš dobre razloge zašto nešto pišeš ovako ili onako, nema te crvene olovke koja te može ubijediti da govoriš nepravilno. Ili da si nepismena osoba. I da zato manje vrijediš.

U drugom dijelu priručnika naći ćeš mnoštvo primjera za pravopisne teme iz prvog dijela, kao što su veliko i malo slovo, glasovne promjene, pisanje skraćenica. Neke teme, kao što je interpunkcija, ne trebaju primjere. Zarezi i upitnici najbolje se uče čitajući!

Ovaj dio nije zamišljen kao rječnik, nego kao prijedlog Tebi kako da vizuelno predstaviš pravopisne principe. Da od primjera samostalno dođeš do pravila. I bez čitanja naših

objašnjenja. Imaš prostora da dodaš svoje primjere, svoju definiciju, da izdvojiš izuzetke i postaviš gramatičke probleme. Onako kako to rade u *velikim* pravopisima.

U trećem dijelu čekaju te vježbe: dodaj, prekriži, sastavi, sastavi. Igraj se s nama da provjeriš koliko znaš i šta još trebaš naučiti. Najviše je vježbi iz velikog i malog slova, jer u tome đaci najčešće i griješe. Oni koji u svom govoru ne razlikuju afrikate, ne treba toga da se stide, ali mogu dosta toga naučiti. *Ije* i *je* se čini kao noćna mora, ali kada se poredaju primjeri, kada se uradi koja vježba – ništa strašno.

Također, možeš testirati i Ti nas! Uradi vježbe, pa onda pročitaj objašnjenja. Ako ponovo uradiš istu vježbu sa manje grešaka, mi smo položile.

Na kraju, cijeli priručnik je zamišljen kao test, i to test iz jezičke tolerancije. (Doduše, ne za đake, nego prije za nastavnike i nastavnice, roditelje i sve znatiželjne.) Ni historija ni istorija ni povijest nije *pogrešno*. Ni izuzeci ni izuzetci nije *nepravilno*. Ako iza Tvog izbora stoji smislen razlog!

Ugodan rad!

I
PRAVILA

VELIKO I MALO SLOVO

Kada učimo pisati, prvo naučimo velika štampana slova, onda mala, a na kraju i pisana. Ako želimo napisati nešto da svi to dobro vide, pišemo velikim slovima. Kada pišemo brzo, lakše nam je da pišemo pisanim. U komunikaciji sa prijateljima i prijateljicama putem interneta ili SMS poruka obično koristimo mala slova, jer nam je tako lakše i brže. Velika slova u internetskoj komunikaciji mogu *zvučati* kao da se neko dere na nas (*hahaha* je oznaka smijeha, *HAHAHA* je oznaka da je nešto jako smiješno; *šta ti je?* je pitanje, *ŠTA TI JE?* je uvreda). Znaš li da je grčko pismo, iz kojeg se razvila i latinica i glagoljica i ćirilica (o njima sigurno već puno znaš i iz historije i BHS jezika), na početku bilo sastavljeno samo od velikih slova? Samo se prvo slovo teksta naročito isticalo veličinom i ukrasima. Vremenom su iz velikih slova, zbog brzine i uvježbanosti ruke pisara, nastala mala slova, a onda i kurziv. Velika slova počela su se upotrebljavati za isticanje početnog slova rečenice, za vlastita imena, za naglašavanje – onako kako ih koristiš i Ti danas kada pišeš malim ili pisanim slovima.

Neka pisma, kao arapsko, nemaju velika i mala slova, a različiti jezici koji koriste pisma s velikim i malim slovima, pridržavaju se i različitih principa za njihovo pisanje. Ako učimo njemački jezik, naučimo da sve imenice pišemo velikim početnim slovom. Kada čitamo knjige i časopise na engleskom jeziku, vidimo da se sve riječi naslova pišu velikim početnim slovom, kao i da se dani u sedmici i nazivi mjeseci uvijek pišu velikim slovom.

Pravopisni princip

U bosanskom, hrvatskom, srpskom jeziku veliko slovo koristimo za isticanje ili naglašavanje:

a) Ističemo slovo kojim počinje rečenica.

b) Označavamo da je nešto vlastito ime.

c) Iskazujemo poštovanje.

(Pošto su iskazi pod a, b i c rečenice, pisali smo ih velikim početnim slovom. Mogli bismo ih pisati i malim, jer su povezani sa prethodnom rečenicom. Tada ne bismo pisali tačku na kraju. Mi smo se, ipak, odlučili na velika slova jer smo željeli istaknuti svaku pojedinačnu rečenicu.)

Hiljadu kako

Već znaš da se u engleskom jeziku nazivi mjeseci i dana u sedmici pišu velikim slovom kao vlastita imena. Međutim, što se to u BHS jeziku smatra vlastitim imenom?

Ili, zašto se po pravopisu *Sjedinjene Američke Države* pišu velikim slovima, a *Beringov moreuz* samo prva riječ velikim? Jevreji velikim a katolici malim? *Drugi svjetski rat* a *renesansa*? *Ulica Tina Ujevića* ili *ulica Tina Ujevića*? *Matematika* ili *matematika*?

Hiljadu ovako

Autori pravopisa razmatrali su sve ove slučajeve i pobrojali ih u pravopisima. Ti imaš dva izbora: možeš učiti pojedinačna pravila (kako se pišu nazivi geografskih pojmova, kako se pišu nazivi ustanova, kako se pišu nazivi vremenskih razdoblja itd.) ili možeš utvrditi principe (pa ako želiš napisati nešto čega nema u pravopisu, npr. *Bolonjski proces* ili *bolonjski proces*, možeš samostalno odlučiti, a da ne gledaš u pravopise).

Vlastito ime ili naziv

Ljudi, kontinenti, države, gradovi i ostala naseljena mjesta imaju **vlastito ime** – svaku riječ (osim veznika i prijedloga) pišemo velikim slovom. (Možemo reći da oni imaju svoje *ime i prezime*.) I **nadimci** su vlastito *ime i prezime*: *Edin Osmić* je poznat još i kao *Edo Maačka*. *Ujedinjeno Kraljevstvo*

Velike Britanije i Sjeverne Irske je zvanično ime zemlje koju još skraćeno zovemo i *Velika Britanija*.

Institucije, manifestacije, organizacije, geografski pojmovi, narodi itd. imaju **nazive**, a ne vlastita imena. U višičlanim nazivima pišemo samo prvu riječ velikim slovom. (Osim, naravno, ako u nazivu nije i neko vlastito ime, npr. *Osnovna škola Antuna Branka Šimića*.)

Evropska unija je politička zajednica država i piše se kao i svi drugi geografski pojmovi: *Balkanski poluotok*, *Egejsko more*, *Plava voda*, *Južni pol*, *Apenini*. Everest u *Mont Everest* pišemo velikim slovom jer je to vlastito ime. (Ime smo uzeli iz engleskog jezika: *Mount*, što znači planina i *Everest*, što je vlastito ime istraživača po kojem je planina nazvana.)

Nazivi **historijskih događaja** pišu se kao **nazivi** institucija, manifestacija itd. (samo prva riječ velikim). *Drugi sovjetski rat* je tačno određen rat za koji znamo kad se desio. Kada kažemo *Francuska revolucija*, tačno znamo na koju revoluciju mislimo. Ako pričamo o mogućem trećem svjetskom ratu, pisaćemo ga malim slovom jer se naziv ne odnosi na tačno određen događaj.

Institucije imaju svoje **nazive** pa prvu riječ pišemo velikim slovom. Jedna institucija može biti dio druge institucije i velika slova će nam upravo pomoći da prepoznamo te jedinice, npr. *Literarna sekcija Prve osnovne škole* (dvije jedinice: prva – Literarna sekcija, druga – Prva osnovna škola), *Odšjek za matematiku Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Sarajevu* (tri jedinice).

Vlastito ime ili opća imenica

Da bismo znali kada neke nazive pisati velikim slovom, a kada ne, moramo znati razliku između vlastitih i opštih imenica.

Opće imenice su riječi koje služe kao imena za skupove predmeta, pojava i bića koji imaju neke zajedničke osobine.

Označavaju jedan predmet kao predstavnika cijele vrste takvih predmeta. Na primjer, krava je opšta imenica, a Šarulja je vlastito ime jedne krave.

U školi učimo matematiku, fiziku, jezike itd., ali svi ti predmeti imaju svoj zvanični naziv koji se u dnevnik, svjedočanstva i druge dokumente upisuje velikim slovom (baš da se označi da je to zvanični naziv!): *Matematika, Engleski jezik, Demokratija i ljudska prava...*

Emina i Feliks idu u ekonomsku školu. Malim slovom označavaš opći pojam, tip škole u koju Emina i Feliks idu. Ali, ako u rečenici želiš navesti tačno u koju školu idu, trebaš koristiti zvanični naziv škole i to signalizirati velikim slovom: *Emina i Feliks su učenica i učenik Ekonomske škole u Zenici.*

Kada govorimo o nekoj instituciji, navest ćemo njen zvanični naziv i napisati ga velikim slovom: *Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona.* Međutim, ako kasnije u tekstu spominješ to isto ministarstvo, nema potrebe da ponavljaš puni naziv, slobodno ga piši skraćeno i velikim slovom: *Ministarstvo.* U ovom slučaju veliko slovo signalizira da upućuješ na spomenuto Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona, a ne na općenito ministarstvo obrazovanja kao instituciju. Tako će svi znati o kojem ministarstvu govoriš.

Nazive naroda pišemo tako što **prvu riječ** naglasimo **velikim slovom**. *Bošnjaci, Hrvati, Srbi* su vlastito ime naroda. Ako želimo naglasiti da govorimo o Hrvatima koji žive u Bosni i Hercegovini, napisaćemo *bosanski Hrvati*, a malim slovom ćemo označiti da bosanski nije dio naziva naroda nego samo geografska odrednica. *Jevreji* je vlastito ime naroda, ali također postoje i *Jevreji sefardi*, *Jevreji aškenazi*. Ako govorimo skraćeno o *Sefardima*, pisat ćemo ih velikim slovom jer taj naziv sada služi kao vlastito ime. Princip je kao sa nadimcima – ako znaš na koga (ili šta) se tačno nadimak odnosi, piši ga velikim slovom upravo da to signaliziraš.

Ali!

U pravopisima BHS jezika **nazivi umjetničkih pravaca, nazivi pasmina životinja, nazivi religija i pripadnika religija** i sl., shvaćaju se kao opšte imenice, a ne kao vlastite. *Pekinezeri* su pasmina pasa, *Da Vinči* je genij *renesanse*, *islam* je religija *muslimana*...

Prisvojni pridjevi izvedeni iz vlastitih imena pišu se i dalje velikim slovom: *Lamijin* brat, *Arminova* sestra, ali to ne važi za pridjeve koji završavaju na -ski, -ški, -čki: *bosanskohercegovačke* planine, *japanski* voz, *evropska* metropola, *češke* knedle (osim, naravno, ako nisu dio nekog zvaničnog imena: *Evropska* unija).

Razlike u pravopisnim rješenjima

Kvartovi

Rekli smo da sve višečlane nazive gradova i naseljenih mjesta pišemo velikim slovima. Da li to važi za dijelove grada (kvartove, četvrti)?

B: Višečlani nazivi četvrti pišu se, kao i nazivi drugih naseljenih mjesta, velikim početnim slovom svakog člana naziva: *Grbavica*, *Alipašino Polje*, *Bjelave*, *Hrasno Brdo*, *Aerodromsko Naselje* (dijelovi Sarajeva).

HS: Nazivi gradskih četvrti pišu se kao svi geografski pojmovi, samo prva riječ velikim slovom: *Alipašino polje*, *Hrasno brdo*, *Aerodromsko naselje*.

Ulice

BH: Prva riječ naziva trgova, ulica, aleja itd. piše se velikim slovom, a ostale se pišu malim, osim ako nisu vlastite imenice: *Trg oslobođenja*, *Aleja lipa*, *Ulica neznanih junaka*, *Ulica Tina Ujevića*, *Triglavska ulica*...

S: Ulica se piše velikim slovom kada je neodvojivi dio naziva: *Ulica olimpijskih pobjednika*. U ostalim slučajevima malim: *ulica Jaroslava Haška*, *ulica Begagića put*, *Štrosmajerova ulica*.

Države koje više ne postoje

B: Nazivi država koje više ne postoje pišu se kao geografski pojmovi, samo prva riječ velikim slovom: *Sovjetski savez, Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Otomanska imperija.*

HS: Nema razlika između historijskih i postojećih država, sve se pišu velikim slovom: *Sovjetski Savez, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, Otomanska Imperija.*

Međutim:

B: *Austro-Ugarska monarhija* (jer su i Austrija i Ugarska ravnopravni dijelovi monarhije)

H: *Austro-Ugarska Monarhija* (jer je vlastito ime pa se sve piše velikim slovom)

S: *Austrougarska monarhija* (jer se shvaća kao opisno ime, a ne kao zvanični naziv)

Poštovanje

U govoru iskazujemo poštovanje, ili suzdržanost, distancu prema drugima (starijima ili nepoznatima) tako što ih persiram: *Kako ste?* Da bismo iskazali poštovanje i da bi se znalo da se obraćamo jednoj osobi, a ne više njih, zamjenice *Vi, Vaš* pišemo velikim slovom. Međutim, ponekad želimo iskazati poštovanje, ali tako da to poštovanje ne znači distancu. U tom slučaju možeš koristiti *ti, tvoj*, ali tako da to pišeš velikim slovom: *Ti, Tvoj*. To je korak između *Vi* i *ti*. Još nismo sasvim prijatelji, a nismo više ni stranci. (Sad znaš zašto je u uvodu ovog priručnika *Ti* napisano velikim slovom.)

Titule su opće imenice i pišemo ih malim slovom: *ministrica, predsjednik, kardinal, kraljica*. Titule možeš pisati velikim slovom kada ih koristiš kao zamjenu za ime, kao nadimak: *U Sarajevu je stigao Papa!* Ovako pokazuješ da znaš o kojem papi se radi te izražavaš posebno poštovanje prema njemu.

PISANJE GLASOVA

Kako ćeš glas koji obilježavaš jednim od 30 slova izgovoriti često zavisi od susjednih glasova, od akcenta ili položaja tog glasa u slogu. Idealni izgovor glasa je kada ga izgovoriš između dva *a*. Upravo zato što neke glasove čujemo slabije ili drugačije od *ideala*, ponekad nismo sigurni kako ih pisati.

Probleme u pisanju možeš imati sa glasom *j* (koji se nekada čuje, a nekada ne), sa glasom *h* (koji se u govorima nekada zamjenjuje nekim drugim glasovima), sa glasovima *č* i *ć*, *dž* i *đ* jer se u govorima često izjednačavaju. Posebnu poteškoću predstavlja dilema *ije* ili *je*.

Kod ovih glasova najbolje ćeš vidjeti kako pravilo *Piši kao što govoriš*, *govori kao što pišeš* ne važi uvijek. Izgovor je jedan princip na kojem se temelje pravopisna pravila, ali principa ima više. Nekada je pravopisna **tradicija ili konvencija** razlog zašto neki glas negdje pišemo, a negdje ne. Kada u govoru imamo dva oblika, pravopis odlučuje koji od ta dva oblika je standardni, normiran, a koji je nestandardni, **dijalekatski**. Ponekad je **analogija** princip koji prevlada.

Da vidimo u čemu je problem.

Glas *h*

Zavisno od toga gdje smo rođeni, kako smo odgajani i obrazovani, za ženu nećijeg brata ili sina reći ćemo *snaha*, *snaja* ili *nevjesta*. Vjetar koji se stvara kada se dva prozora otvore okarakterizirat ćemo kao *promaju*, *promahu* ili *propuh*. Jedemo *hljeb*, *ljev*, *hruh* ili *kruv*, a pijemo *kahvu*, *kafu* ili *kavu*. Naravno, jedan oblik ne isključuje drugi, pa ćemo zavisno od situacije nekada možda reći da pijemo kafu, a nekada kahvu.

Glas *h* je nestabilan, često se u izgovoru ne čuje ili se mijenja drugim glasovima. (Objašnjenje za ovu pojavu te čeka u poglavlju o glasovnim promjenama na str. 42–48.)

Hvala je teže izgovoriti nego *fala*. Kada neko brzo izgovori *Rekoh li ti ja?*, ne čujemo *h* na kraju glagola bez obzira da li je osoba htjela da ga izgovori ili ne.

Onima koji u svom govoru imaju takvo nestabilno *h*, teško je znati gdje ga pisati.

Gramatički oblici u kojima se piše glas *h* su:

- genitiv množine pridjeva i pridjevskih zamjenica: mnogo sjajnih zvijezda, poklon od mojih dragih prijatelja i prijateljica, roman svih romana...
- 1. lice jednine aorista i imperfekta: rekoh, vratih se, plesah, znah...

Ja bih, ti bi

Glagol *biti* u aoristu ima isti oblik u 3. licu jednine i množine, što nije slučaj sa ostalim glagolima u aoristu (on reče – oni rekoše; ona zapjeva – one zapjevaše itd.). Upravo zato što su oblici za jedninu i množinu jednaki u trećem licu, po analogiji u svakodnevnom govoru *bi* koristimo za sva lica: *ja bi, ti bi, on, ona, ono bi, mi bi, vi bi, oni, one ona bi*.

Zbog nestabilnosti glasa *h* koji se ne čuje u govoru i nesigurnosti kada ga koristiti, uobičajena greška je da se kaže *ti bih*. Također, zbog toga što *bi* u svakodnevnom govoru koristimo za sva lica, a znamo da se *pravilno* kaže *mi bismo, vi biste*, možeš primijetiti i grešku u pisanju: *bi smo, bi ste*. S obzirom da su *smo* i *ste* prepoznatljiviji oblici jer se koriste za tvorbu prošlog vremena, nije neočekivano da se shvaćaju kao samostalni.

Način da i sami ne pravimo iste greške jeste da razumijemo zašto se greške dešavaju.

(Ovakve se greške dešavaju uvijek kada pravopisna pravila ne odgovaraju svakodnevnom govoru.)

Sada si na pola puta da znaš i kondicionale, jer oni u sebi uvijek imaju aorist glagola *biti*. (Npr. Bila *bih* sretna kad *bih* naučila gdje se piše glas *h*.)

Pravopisni princip

Zbog raznolikosti u govorima gdje se glas *h* izgovara na različite načine, izostavlja ili mijenja drugim glasovima, u pravopisima je određeno kada će se glas *h* pisati, a kada ne.

Pravopisni princip je da se glas *h* piše tamo gdje mu je po etimologiji mjesto, npr. u riječima: *vrh, prah, strah, dah...* Lingvisti koji se bave etimologijom traže porijeklo riječi, osnovni oblik riječi iz kojeg su se danas razvili različiti (dijalekatski) oblici i provjeravaju da li je u tom obliku bilo glasa *h*. Mi danas ne možemo znati da li je glasu *h* u nekoj riječi mjesto ili ne. Zato provjeravamo u pravopisima.

Razlike u pravopisnim rješenjima

H: Neke riječi mogu se pisati sa glasom *h* ili bez njega: *hrđa/rđa, hrvati se/rvati se...*

Riječi koje porijeklo vode iz grčkog jezika u hrvatskom standardu pišu se sa zamjenskim *k*: kemija, kronologija, kromosomi, sinkronizacija...

S: Neke riječi u govoru su ustaljene bez glasa *h*: *trunuti, trulež, rđa, rvati se, istorija...*

Glas *h* zamjenjuje se često sa *v*: *buva (i buha), duvan (i duhan)...*

Glas *h* zamjenjuje se često sa *j*: *proja, aždaja...*

B: U bosanskohercegovačkim govorima čiji su govornici muslimani objašnjava se da je glas *h* očuvan zbog utjecaja arapskog jezika. Prvo, muslimani su učenjem Kur'ana učili izgovarati različite arapske velarne (zadnjonepčane) glasove (jedno *h* koje se izgovara hrapavo, drugo grleno, treće kao kroz stisnuto grlo). To znači da su izgovarali i glas *h* u slavenskim riječima. Drugo, u riječima koje su posuđene iz arapskog, turskog i perzijskog jezika posuđen je i glas *h*: *halvat, halva, hastal, hurma, hadžija, hodža...* To je razlog zašto je u muslimanskim govorima sačuvan glas *h*, dok je u drugim (gdje su govornici pravoslavni, katolici i drugi) taj glas bio mijenjan

ili se prosto nije izgovarao. Zbog toga su normirani i oblici riječi u kojima se glas *h* naknadno razvio ili ga nikad nije ni bilo. Osim hrđa, hrvati se, buha, duhan itd. normirano je i: *lahko, mehko, mehlem, muha, truhnuti, uvehnuti...*

Dozvoljeni su: *sat / sahat, marama / mahrama, labavo / hlabavo...*

Glas *j*

Zavisno od pozicije u riječi, glas *j* nekad možeš jasno, a nekada ne tako jasno čuti. U riječima *jasno, jaje, slučaj, prodaja*, glas *j* čuješ. Međutim, u riječi *radio* možda nisi toliko siguran/sigurna. Nešto se između *i* i *o* čuje, ali zašto se ne piše? Kada izgovoriš *istorijski*, s druge strane, ne možeš sa sigurnošću reći da li se to *j* čuje, iako se piše.

Između dva samoglasnika čujemo glas *j* koji služi kao spona da bismo riječ lakše izgovorili. Jedini način da izgovoriš *Azija* bez *j* jeste ili da napraviš pauzu između *i* i *a* ili da promijeniš akcent riječi.

Pravopisni princip

Da li ćemo pisati *j* ne zavisi, kao u slučaju glasa *h*, od govorā. Kod pisanja glasa *j* princip *piši kao što govoriš* vrijedi kada se *j* nalazi na početku ili na kraju riječi (*jaje, slučaj*), ali ne vrijedi kada se nalazi između dva vokala (pišemo *radio* iako izgovaramo *radijo*).

S obzirom na nestabilnost glasa *j*, slabijeg i jačeg izgovora zavisno od pozicije u riječi, pravopisci su dogovorili pravila kada se *j* piše, a kada ne.

Između vokala *j* se piše u slučajevima:

-**ija** (*Azija, zmija, dijalog, televizija, infuzija, linija, slavnija...*)

-**ije** (*genije, klijent, orijent, radosnije...*)

-**iju** (*piju, smiju, ćiju-ćiju...*)

-**iji** (*čiji, komplikovaniji, jednostavniji...*)

A ne piše se u slučaju:

-io (stadion, radio, audio, kamion, htio, volio, želio, smio...).

Kada se riječi mijenjaju po padežima, da li ćemo pisati *j* zavis i od osnovnog oblika riječi. Zmija, Azija, televizija, linija imaju *j* u nominativu, koje će ostati i u vokativu: *Zmijo jedna, daleka Azijo* i instrumentalu: *prenosimo informacije televizijom, liječi se infuzijom, linijom manjeg otpora...*)

(Od *historija* dobili smo *historijski, gimnazija – gimnazijski – jer j* imamo u nominativu.)

Obratno pravilo, međutim, ne vrijedi. Radio mijenjamo po padežima:

N radio svira

G nema više radija

D svijet se nekad okretao radiju

A malo ko danas sluša radio

I sa radiom (B i H može i: radijem) smo odrasli

L o radiju smo pričali

Tako će se Dario u padežima mijenjati *Darija, Dariju, Darijom*, bez obzira na to da glasa *j* nema u njegovom imenu!

Razlike u pravopisnim rješenjima

Električni nabijeni atomi u pravopisima se različito pišu:

B i S: jon (ali: kation, anion)

H: ion, kation, anion

Naziv je grčkog porijekla, *ion*, i hrvatsko rješenje drži se principa poštovanja etimologije, dok se u srpskom i bosanskom prednost daje izgovoru.

Pisanje *ije/je*

Kada pišemo *ije*, a kada *je*? *Svjetlo svijetli. Rječiti koriste puno riječi. Jedan dio dijelimo na dva dijela. Pjesme se pjevaju, pripovijetke se pripovijedaju.*

Na mjestima gdje danas pišemo i izgovaramo *ije* ili *je* (a ponekad i *e* ili *i*), nekada se u staroslavenskom jeziku nalazio glas *jat* (u ćirilici se pisao ѣ). Lingvisti nisu sigurni kako se izgovarao, ali se pretpostavlja da je to bio dvoglas (da je izgovor bio *ia* i da se zato zove *jat*). Razvojem slavenskih jezika, u različitim govorima glas *jat* se različito izgovarao, a onda i pisao. Danas je na mjestu *jata* u bugarskom *ja*, u češkom, zavisno od pozicije, *í* ili *ě*, u ukrajinskom *i* ili *ji*, itd. Češko slovo *ě*, tzv. rogato *e*, danas se u lingvistici koristi kao simbol za *jat*. S obzirom na razvoj (u lingvistici se kaže *refleks*) glasa *jat* u našim govorima, danas imamo govore sa ekavskim (*svetlo, reći, dete, deo*), ikavskim (*svitlo, riči, dite, dio*) i ijekavskim izgovorom (*svjetlo, riječi, dijete*, ali *dio*). Standardni bosanski i hrvatski jezik imaju ijekavski izgovor, a standardni srpski ekavski i ijekavski izgovor. S obzirom na to da u Bosni i Hercegovini nema govora sa ekavskim izgovorom, standardni srpski koji je u upotrebi u Bosni i Hercegovini je ijekavski. Zavisno od pozicije, danas umjesto *jata* imamo *ije/je/i/e*: *mljeko, mljekara, dio, nisam, preko*. Za *i* u *dio* znamo da je nekadašnji glas *jat*, jer u ostalim padežima imamo *ije*: *dijela, dijelovi*. U *preko* znamo da je *jat* jer kažemo *poprijeko*. Ako znaš da je *i* u *nisam* od glasa *jat*, neće ti biti neobično da se u crnogorskom standardnom jeziku koristi oblik *nijesam*. Kolebanje u pisanju nekadašnjeg glasa *jat* imamo u slučajevima kada ne čujemo jasno *i*, a trebali bismo pisati *ije* (*mljeko* neko izgovara kao *mljeko*, bez *i*) ili kada u govoru imamo dva moguća oblika (*prelaz* ili *prijelaz*), a nismo sigurni koji je normiran.

Pravopisni princip

Osnovni princip je: **u dugom slogu piše se *ije*, u kratkom *je***. Najlakše ćeš odrediti da li je slog dug ili kratak ako riječ izgovoriš bez *ij* ili *j*, ekavski. *Riječ* izgovorena ekavski je reč – sa dugim *e*, što znači da se piše sa *ije*!

Dete – dugo e – dijete!

Deca – kratko e – djeca!

Detinjstvo – kratko e – djetinjstvo!

Kada testiraš višesložne riječi, svoju pažnju usmjeri samo na slog u kojem se nalazi jat, ostale slogove slobodno zanemari.

Pripovetka – e je dugo – pripovijetka

Pripovedač – e je kratko (nema veze što je *a* dugo) – pripovjedač

Ako nisi siguran/sigurna šta je u riječi dugo, a šta kratko, igray se. Izgovori *pripovedač* da *e* namjerno bude dugo. Ako zvuči čudno, znači da nije dugo nego kratko!

U pisanju ije/je trebaš koristiti svoj jezični instinkt. Osobe kojima bosanski, hrvatski, srpski nije maternji jezik moraju, s druge strane, učiti svaku riječ posebno jer nemaju osjećaj da li je *e* u *deca* kratko ili dugo!

Tisuću zašto

Zašto *dijete* postane *djetinjstvo*, kako od *dijeliti* dobijemo *podjela* i zašto *mnogo vjera* kada je slog sa jatom dug?

a) Kraćenje dugog sloga

Jednu riječ iz druge obično tvorimo (izvodimo) dodajući slogove. Kada dodamo jedan slog, slog koji je prethodno bio dug često se radi lakšeg izgovora skraćuje:

svijet – svjetski

svijest – svjesnost

dijete – djetinjast

bljed – bljeđi

primijetiti – primjećivati

riješiti – rješavati

b) Duljenje kratkog sloga

Kada od jednog glagolskog oblika pravimo drugi, često se dešava duljenje kratkog sloga:

razumjeti – razumijem
sjeći – siječem
uspjeti – uspijevati

c) Duljenja nema u korijenu

U genitivu množine imenica dva posljednja sloga uvijek se dulje.

U svijetu ima mnogo različitih vjera.

Dali su nam previše uvjeta.

Iako je u ovom slučaju izgovaramo dugo, ne pišemo *ije*. Držimo se principa da osnova riječi ostaje nepromijenjena.

Ovaj princip dobro oslikavaju glagoli koji su izvedeni od riječi **mjesto, mjera, sjesti**:

mjesto – premještati, smještati, namještati

mjera – premjerati, smjerati, zamjerati, namjera, smjer

sjesti – zasjedati, odsjedati, presjedati (ali kada izvodimo imenicu: *sjelo!*)

d) Refleks *i* ispred *o*

Glas *jat* ima refleks *i* kada se nađe ispred *o*:

cio – cijela, cijelost

dio – dijela, dijelovi

htio – htjeti, htjela, htjeli

želio – željeti, željela, željeli

Ali!

U pravopisima pravopisni principi nisu uvijek dosljedno provedeni. Kod pisanja *ije/je/e* naići ćeš na komplikovana pravila o akcentima i čuvanju osnove za koje ti treba znanje o istoriji jezika. Zato ćemo ovdje pobrojati samo najčešće **izuzetke** (nauči ih kao što to rade oni kojima bosanski, hrvatski, srpski nije maternji jezik).

Pripovijetka se pripovijeda.

Iz ove pripovijetke možemo saznati mnogo. Čitajmo ovu pripovijetku. Razgovarajmo sada o pripovijeci. Mi smo sa ovom pripovijetkom odrasli. Pripovijetke su lijepe.

Ali! Ima mnogo tužnih pripovjedaka. (Ne poštujemo princip čuvanja osnove jer smo dodali jedan slog!) Čitamo i te pripovijetke i o tim pripovijetkama razgovaramo.

Sutra predajemo izvoješće.

Visibaba je vjesnica proljeća.

Izvoješće, vjesnik i vjesnica su sa je iako pišemo izvijestiti, nagovijestiti, obavijestiti.

Koji odsjek studira tvoja komšinica?

U kojem rječniku si to pročitao?

Rječnik može imati dugi ili kratki akcent. Bez obzira na to kako ga izgovaramo, pišemo ga sa je.

Ta dva rada su u cijelosti istovjetna.

Ovdje nam ije/je govore koji akcenti su normirani (dugi na je u cijelosti i kratki na o u istovjetni.)

S kim se ti možeš poistovjetiti?

Razlike u pravopisnim rješenjima

U govorima za neke riječi postoje različiti oblici. Gramatički, i zbog izgovora, opravdano je reći i *naslijeđe i nasljeđe, blijesak i bljesak, slijedeći i sljedeći, prelaz i prijelaz, prevod i prijevod, prelaz i prijelaz, sprečavati i sprječavati, grešan i grješan...* Pravopisi, međutim, teže da samo jedan oblik bude normiran. Problem sa takvom praksom jeste što se za sve slučajeve ne koristi uvijek isti kriterij tako da, ako želimo pisati po određenom pravopisu, svaku riječ moramo provjeriti. U odlu-

čivanju koji oblik je normiran ili kojem obliku se daje prednost, pravopisci koriste argumente tradicije (da se tako nekada pisalo), govorne prakse (da se tako danas govori) ili analogije (da se ujednači način pisanja). Sve ove argumente možeš koristiti i Ti pri odlučivanju koji oblik da koristiš (*prevod* ili *prijevod*).

Znaš li šta su rječica, riječca i rječca? Zavisí.

B čestica (lingv.) – riječca mala riječ – rječica mala rijeka – rječica	H mala riječ (i čestica) – rječca mala rijeka – rječica	S mala riječ – rječca i ri- ječca mala rijeka – rječica
--	--	--

U lingvistici riječi koje imaju isti oblik, a različito značenje zovu se homonimi. *Kosa* na glavi i *kosa* za košenje trave; kofer je *lak* i *lak* za nokte.

Homonimi su u jeziku mogući jer riječi koje imaju isti oblik neće se naći u kontekstu u kojem bi moglo doći do nesporazuma. U suprotnom, jedna bi se riječ zamijenila drugom i prestala bi se koristiti. (Jezik je sistem znakova koji služi za komunikaciju. Ako je komunikacija otežana, jezički mehanizmi će se aktivirati i riješiti poteškoću.)

Iako ne postoji kontekst u kojem bismo se mogli zapitati da li je *rječica* deminutiv (umanjenica) od riječ ili od rijeka, hrvatski i srpski pravopis za malu riječ predlažu novi oblik. U bosanskom pravopisu predlaže se nova riječ ne da bi se razlikovala riječ od rijeke, nego mala riječ od lingvističkog termina. Ne brini, iz ostatka Tvog teksta će se znati da li govoriš o malim rijekama, malim riječima ili o lingvističkim česticama.

Glasovi č, ć, dž, đ

Glasovi č, ć, dž, đ i c u lingvistici se zovu *afrikatama* ili slivenim suglasnicima. Tako se zovu jer su nastali *slivanjem* – stanjanjem dva glasa.

Ako brzo izgovoriš ova dva suglasnika, dobićeš:

ts > c

dž > dž (tako ga i pišemo!)

dj > đ (kada na tastaturi nemamo afrikate, ovako đ pišemo!)

tj > ć

tš > č (kao u njemačkom – *tsch*)

Zato što se đ i ć tvore umekšavanjem suglasnika d i t, zovemo ih još i *mekim*, dok su dž i č *tvrdi*. (Čak se i način kako ih izgovaramo čini tvrdim/mekim. Pokušaj! Izgovori ć i đ i vidjet ćeš kako razvučeš usne i spljoštiš jezik uz nepce. Za č i dž moraš napućiti usne i zaobliti jezik – da samo vrh jezika dira nepce.)

Tvrde afrikate i meke afrikate se međusobno razlikuju po zvučnosti. (Stavi ruku na tjeme i osjetit ćeš kako *zvuče* dž i đ – za č i ć i c nećeš osjetiti ništa.)

zvučni	dž	đ	
bezvučni	č	ć	c

Mnogi ljudi u svom govoru ne razlikuju č i ć / dž i đ – ne samo da ne znaju kad koji afrikat pisati, nego ne čuju razliku! Isto tako, stranci koji u svom jeziku nemaju afrikate (ili imaju samo neke), neće čuti nikakvu razliku ako im pokušaš objasniti razliku između *džak* i *đak*. (Oni dodatno moraju naučiti i razlikovati afrikate po zvučnosti, što je nama *prirodno*.)

Zavisno od govora, neki će sve afrikate izgovarati umekšano, dok će kod drugih svi zvučati tvrdo.

Međutim, **svi**, čak i oni koji u svom govoru razlikuju afrikate, također će tvrde afrikate ponekad izgovarati mekše – ako brzo i nemarno govore – iz prostog razloga što je mekši izgovor lakši. (Napravi eksperiment. Snimi drugove i drugarice (a možeš i sebe). Daj drugu/dugarici tekst sa afrikatama da pročita. Onda snimi svoj razgovor s njima. Uporedi snimke i vidjećeš da su njihove afrikate razgovjetnije kada čitaju.)

Svi moramo vježbati kako pravilno (razgovijetno) artikulirati afrikate, a stranci i osobe koje u svom govoru ne razlikuju afrikate moraju učiti i gdje ih pisati.

Pravopisni princip

Neke riječi moramo naučiti (ili imamo osjećaj) da li imaju *č* ili *ć*, *dž* ili *đ* (kao riječ, kuća, sunder itd.). Postoje riječi koje razlikujemo po značenju s obzirom na to da li je u riječi meki ili tvrdi afrikat (*đak*, učenik i *džak*, vreća; *čar*, ljepota i *ćar*, dobit; *džem*, pekmez i *đem*, dio opreme za konja itd.). Takvih riječi, međutim, nema mnogo.

Za riječi koje izvodimo iz drugih riječi, držimo se pravopisnog principa:

Ako je u osnovi riječi **k** ili **c**, onda će izvedena riječ biti sa **č**; ako je **t**, onda **ć**:

č : **k** (oko : oči, lijek : liječiti, rak : račić, jak : jači)

i u nastavku za augmentative (uvećanice) **-čina**: fudbalerčina, stančina...

č : **c** (ptica : ptičiji, zec : zečiji)

ć : **t** (brat : braća, bolest : bolešću, ljut : ljući)

i u nastavcima za deminutive (umanjenice) **-ić**, **-čić**: listić, ptić, junačić, stančić...

Ako je u osnovi riječi **č**, onda će izvedena riječ biti sa **dž**; ako je **đ** ili **ć**, onda **đ**:

dž : **č** (naručiti : narudžba, učiti : udžbenik)

i u nastavcima **-džija**, **-džinica**: buregdžinica, amidžinica, hadžija...

đ : **d** (glad : glađu, sud : osuđenik, medvjed : medvjedi)

đ : **ć** (smeđ : smećkast)

Napomena

Glas *dž* nalazimo većinom u riječima stranog porijekla: **džip**, **džez**, **amidža**, **džezva**, **džamija**... Iako se u govoru kaže *đus*, po ovom principu, u pravopisima ćeš naći samo oblik *džus*. Iz gramatike znaš da je glasovna promjena *dž* u *č* i *đ* u *ć* jednačenje suglasnika po zvučnosti (vidi tabelu gore ili naredno poglavlje) i da je jotacija (ili jotovanje) umekšavanje suglasnika *k*, *t* i *d* glasom *j* (*jakji* > *jači*, *bratja* > *braća*, *gladju* > *gladu*). Glas *č* od *k* može nastati i palatalizacijom ispred *e* (*čovječe* : *čovjek*, *pečem* : *peku*).

Palatalizacija, sibilizacija (*momak* : *momci*, *majka* : *majci*) i jotovanje su glasovne promjene koje su se nekada u historiji jezika dešavale – nekada se glasovi *k*, *g*, *h* nisu mogli izgovoriti ispred *i* i *e*, a danas mogu. To je razlog da danas ove glasovne promjene učimo *napamet* tako što učimo u kojim gramatičkim oblicima se mogu naći (u tvorbi sadašnjeg vremena, u tvorbi komparativa, u D i L imenica itd.). Jednačenje suglasnika po zvučnosti i po mjestu tvorbe dešava se uvijek u izgovoru, a učimo u kojim slučajevima tu glasovnu promjenu ne pišemo. Zato ćemo u narednom poglavlju posvetiti pažnju ovim dvjema glasovnim promjenama, kao i ispadanju (gubljenju) suglasnika.

(NE)BILJEŽENJE GLASOVNIH PROMJENA

Izgovori glas *h* u riječima: *hitro* i *suho*. Da li su to dva ista *h*?
A *n* u riječima: *mana* i *banka*?

Iako glasove *h* i *n* izgovaraš na različite načine u ovim riječima, uvijek koristiš ista slova za njihovo bilježenje.

(Nije u svim jezicima tako. Naprimjer, glas *h* u *suho* koji izgovaramo *grleno* u arapskom ima posebno slovo. Glas *n* koji smo u *banka* izgovorili *nazalno*, kroz nos, u španskom ima posebno slovo.)

Glasove različito izgovaramo zbog okolnih glasova u riječima. Nisu rijetke ni situacije kada neke glasove izgovaramo kao sasvim druge, a te zamjene glasova zovemo – glasovne promjene.

Pročitaj kako je napisano: *odsad, jedanput, raspaliti*. Ako se ne trudiš previše (ako ne praviš pauzu između od-sad, jedan-put, raz-paliti), *d* ćeš izgovoriti kao *t*, *n* kao *m*, a *z* kao *s*: *otsad, jedamput, raspaliti*.

Glasovne promjene dešavaju se kada se jedan pored drugog nađu dva glasa koja je teško skupa izgovoriti. (Svaki jezik ima pravila o tome koje suglasničke skupine su moguće, a koje nisu. Ono što je govornicima slavenskih jezika *nemoguće* izgovoriti, govornicima drugih jezika je *prirodno*.) Bez obzira na izgovor, već znaš da se *otsad* tako ne piše. Ne piše se ni *jedamput*. Od ovih primjera jedino *raspaliti* pišemo kako čitamo. To je razlog zašto o glasovnim promjenama govorimo u pravopisnom priručniku. Glasovne promjene jednačenja suglasnika po zvučnosti i mjestu tvorbe se uvijek dešavaju, ali ih u pisanju ne bilježimo uvijek.

Jednačenje suglasnika po zvučnosti

Već znaš, glasovi se međusobno razlikuju po akustičkim svojstvima i po artikulacionim svojstvima. Jedno važno akustičko svojstvo je zvučnost.

Suglasnici mogu biti zvučni ili bezvučni:

zvučni	b	d	g	dž	đ	ž	z			
bezvučni	p	t	k	č	ć	š	s	f	h	c

Kod zvučnih suglasnika, dok zrak prolazi, glasnice trepere. Ako staviš ruku na tjeme i izgovaraš zvučne suglasnike, osjetićeš to treperenje kojeg nema kod bezvučnih suglasnika.

Kao što vidiš u tabeli, glasovi *f*, *h* i *c* nemaju svoj zvučni parnjak. To je jedan od razloga zašto je glas *h nestabilan* u jezičkom sistemu pa se nekad mijenja glasom *f* ili *v*. Time se objašnjava i to da u nekim govorima (npr. u Crnoj Gori) postoji glas *dz* kao parnjak glasu *c*.

Igrajmo se!

Nađi riječ koja ima dva zvučna suglasnika.

Da ti pomognemo:

db: **sudbina**

zg: **zgoditak**

zd:

žđ:

žb:

Nađi sada riječi koje imaju dva bezvučna suglasnika. To je malo lakše.

pt: **ptica**

tk: **sutkinja**

kć: **kćerka**

šč:

šč:

št:

sh:

Samo malo! Kako smo dobili riječ *sutkinja*? Od imenice *sud* i nastavka za imenice ženskog roda: *sud* + *kinja* > *sudkinja* > *sutkinja*. Jednačenje suglasnika po zvučnosti! Zbog lakšeg izgovora, prvi suglasnik se prilagođava drugom po zvučnosti. Jednačenje ćeš prepoznati i u ovim riječima: *buregdžinica*, *aščinica*, *vrapci*, *poljupci*, *knjigoljupci*, *glatko*, *slatka*. Sada kada znaš šta je jednačenje po zvučnosti, znat ćeš strancu ili strankinji objasniti da su prijedlozi *ispod*, *ispred* nastali od prijedloga *iz* + *pod*, *iz* + *pred*, kao što su *iznad*, *izvan* (gdje nema jednačenja).

Pravopisni princip

Suglasnici se po zvučnosti **jednače uvijek**, ali se to jednačenje u nekim slučajevima ne bilježi.

Kada govorimo, nemamo dileme da ćemo reći *ćevabdžinica*, ali kada pišemo, ponekad nismo sigurni. Tada provjeravamo da li se suglasnici slažu po zvučnosti: *ćevap* + *džinica* > *ćevapdžinica* (p je bezvučno, a dž zvučno) > *ćevabdžinica*. Princip je jednostavan: prvi će se suglasnik uvijek prilagođavati drugom. Ali tabelu trebaš naučiti napamet! (b – p, d – t, g – k, dž – č, đ – ć, ž – š, z – s + f, h, c bez parnjaka)

d + s, š > ds, dš

Iako u riječima *sudski*, *odsad*, *predsjednica*, *odšetati*, *podšišati*, *vodstvo* (ili *vođstvo*) itd. **izgovaramo** *ts* i *tš*, **pišemo** *ds* i *dš*.

(Kada bismo pisali *sutski*, to bi se čitalo i izgovaralo *sucki*, pa bi se izgubila veza sa osnovom riječi. Tako isto i *ocad*, *presjednica*...)

Ocjenu o tome da li se u nekom slučaju gubi veza sa osnovom daju pravopisci pa određuju da se piše *natprosječan*, ali *iznadprosječan*. Pravilo možemo preformulisati: **Pišemo kako govorimo. Ne bilježimo glasovnu promjenu kada ona dovodi do nejasnoće u značenju riječi** (kao u slučaju sa riječima *sudski* i *nadrčati* – da se razlikuje od *natrčati*).

Razlike u pravopisnim rješenjima

H: Pravilo da se glasovna promjena ne bilježi u kombinaciji *ds* i *dš*, u hrvatskom pravopisu dopunjeno je i kombinacijama:

d + c, č, ć > dc, dč, dć: *podcrtati, odčepiti, odćušnuti*

Jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe

Kao što se radi lakšeg izgovora suglasnici jednače po zvučnosti, isto se dešava sa dva suglasnika koja se tvore na različitim mjestima. (Obrati pažnju na položaj jezika i usana kada izgovaraš neki suglasnik – to je mjesto tvorbe!)

U riječi *zelen + bać – n* se tvori tako da jezik dira dio iznad prednjih gornjih zuba (zato se zove *alveolarni* ili *nadzubni*), a *b* se tvori tako da se usne spoje (zato se zove *bilabijalni* ili *dvousnjeni*).

Pošto je teško napraviti prelaz sa alveolarnog na dvousnjeni suglasnik, alveolarni suglasnik prelazi u dvousnjeni koji mu je po tvorbi najbliži – u *m*.

Tako smo dobili *zelembać!*

Pravopisni princip je isti: **prvi suglasnik se prilagođava drugom po mjestu tvorbe.**

Iz gramatike ćeš učiti da se jednačenje dešava još i u slučajevima:

s, z, h > š, ž ispred š, ž, ć, đ, dž, nj, lj: današnji, mašću, lišće, podnošljiv, grožđe, mržnja, beživotan, oraščić, Bišćanin (Ali! Nećeš se uopšte misliti trebaš li napisati *izljubiti* ili *izljubiti*, *sljez* ili *šljež*... iako ćeš čuti nekad stare ljude kako kažu *izljubiti*, *šljez* – to su dijalektni, odnosno nestandardni oblici.)

n > m ispred b, p: odbrambeni, prehrambeni, stambeni, zelembać, bombon

Jednačenje se **ne bilježi** iako se čuje:

- na granici prefiks + osnova: **izvanbračni**, **vanpartijski**
- u složenicama (kako bi se očuvala veza sa osnovom riječi): **jedanput**, **stranputica**, **crvenperka**.

Ispadanje (gubljenje) suglasnika

Kada se jedan pored drugog nađu dva ista suglasnika ili dva suglasnika teška za izgovor (a ne mogu se izjednačiti po zvučnosti ili mjestu tvorbe), prvi suglasnik ispada, gubi se. *Ako je avion bez zvuka, on je bezvučan (< bezzvučan).*

Telefon je bežični (< bežžičan < bezžičan).

Pedeset feninga (Pedeset smo dobili od peddeset < petdeset, a njemačku riječ *pfening* pojednostavili smo u *fening*.)

U oblicima *oca*, *suca*, *sveca* prepoznaješ osnovne oblike *otac*, *sudac* i *svetac*. Međutim, suglasnik nećeš ispustiti u slučajevima kada bi se moglo promijeniti ili zamagliti značenje.

Jednačenje se ne bilježi:

- u superlativu: *najjači*, *najjeftiniji*, *najjasnije*... (zato što rječica naj zadržava akcent tako da i izgovaramo naj-jači – sa udvojenim j)
- u nekim složenicama: *poddioba*, *vannastavni*, *hiperradikaln*... (da bi bilo jasno šta su sastavni dijelovi složenice).

Razlike u pravopisnim rješenjima

BS: Glas *d* i *t* se gube ispred *c*: *zadatak* : *zadaci*, *bitka* : *bici*...

H: Glas *d* i *t* može i ostati ispred *c*: *zadatak* : *zadatci* (*i zadaci*), *bitka* : *bitci* (*i bici*)... osim u tri, ustaljene, riječi: *otac* : *oca*, *sudac* : *suca*, *svetac* : *sveca*

Promjena *l* u *o*

Evo još jedne promjene koja pripada povijesti BHS jezika. Danas je prepoznajemo kada imenice *posao*, *anđeo*, *dio* mijenjamo kroz padeže (*nema posla*, *vidi anđela*, *tri dijela*).

Neke riječi i u nominativu jednine imaju dva oblika: *sto* ili *stol*, *so* ili *sol*, *vo* ili *vol*, *soko* ili *sokol*. Možeš izabrati koji oblik koristiti za imenice, ali u muškom rodu pridjeva nemamo tu slobodu: *debeo* (a ne *debel*), *vreo* (Možda ipak nikad ne bi rekao/rekla *vrel*, zar ne?), *zreo*, *topao*.

Kada pišeš, ovo *l* ti zadaje problem zato što ga nema jedino u muškom rodu (neodređenih) pridjeva. Kažemo: *debela*, *debelo*, *debeli*, *debele*, *debela*, pa se može očekivati da po analogiji pogriješimo i kažemo *debel*. Ako se možeš sjetiti da ne kažeš *vrel* i *zrel*, možeš zapamtiti da nije ni *debel* ni *topal* (a ako ni to ne funkcionise, možeš možda koristiti određeni vid pridjeva *debeli*, *topli*).

	jednina	množina
N	prevodilac	prevodioci
G	prevodioca	prevodilaca
A	prevodioca	prevodioce
DL	prevodiocu	prevodiocima
I	prevodiocem	prevodiocima
V	prevodioče	prevodioci

Prevodilac ili *prevodioc*? *Davalac* ili *davaoc*? Još jedan problem koji ti promjena *l* u *o* zadaje u pisanju (i govorenju!)?

Pošto se u svim padežima, osim u nominativu jednine i genitivu množine, desila glasovna promjena, po analogiji kažemo *On je dobar prevodioc*. Nije, on je dobar *prevodilac*!

Kada bi se u genitivu množine također desila promjena, ne bismo mogli razlikovati genitiv jednine i množine, a to bi moglo dovesti do nesporazuma u pisanom tekstu. (A taj genitiv množine je razlog zašto imamo nepostojano *a* (jednog psa – mnogih pasa), zašto u genitivu množine dodajemo *a* koje ne postoji u drugim padežima (jedna kruška – mnogih krušaka) itd.)

Sjeti se ovih primjera:

Udruženje dobrovoljnih davalaca krvi

Udruženje prevodilaca u BiH

Klub ranoranilaca

i zapamtićeš promjenu *l* u *o*! (A ako ni to ne funkcionira, uvijek možeš koristiti oblike *darovatelj*, *prevoditelj*, *ranoranitelj*.)

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

Kad pišeš, riječi odvajáš bjelinom. Kada govoriš, neke riječi izgovaraš zajedno. Ujutro kada pitaš ukućane *Jeste li se naspavali*, to zvuči kao *Jestelse naspavali*. Ponekad je teško znati kada jedna riječ završava, a kada druga počinje. Zašto je to tako?

Pravopisni princip

Pojedinačne riječi uvijek pišemo odvojeno.

Kada se desi da se dvije riječi spoje u jednu (po akcentu i smislu), pišemo ih **zajedno**.

Evo primjera: neboder, rođendan, kišobran, suncokret, babaroga; malokrvan, svijetloplava, srednjoškolski, latinoamerička; odsad, nakrivo, uglavnom, uživo, ukrug; ukraj, nasred, umjesto...

Za većinu ovih riječi nećeš ni razmišljati da li ih pisati zajedno baš zato što imaju novi smisao i jedan akcent. Neboder je visoka zgrada, rođendan je datum kad smo se rodili, suncokret je biljka od koje dobijamo ulje, babaroga je biće kojim se plaše djeca...

Ovdje su zanimljivi prilozi. Neki od njih su nastali spajanjem ili srastanjem prijedloga i imenica. Označavaju kada, kako, gdje itd. nešto radimo. *Kako ide?* Ide *ukrug* (znači da pravi kružne pokrete, a ne da doslovno ide *u* neki *krug*). *Kada?* *Prijepodne, poslijepodne, navečer, ujutro* – sve su to prilozi za vrijeme. Da, nastali su od veze prijedlog + imenica, ali ta veza više nije bitna.

Ali! Ako želiš naglasiti da se nešto dešava prije 12 sati, naravno, odvojićeš ove dvije riječi: *Ustala sam malo prije podne*. I za prijedloge vrijedi isto. *Prekoputa* znači *nasuprot*. Kada upotrijebimo taj prijedlog, *put* nam više nije bitan. Ja mogu biti prekoputa tebe, a da između nas nema nikakvog puta.

Ali! U rečenici kada želiš reći da se nešto stvarno nalazi preko nekog puta, to ćeš naglasiti odvajanjem riječi: *Prešli su preko puta i ušli u njivu.*

Kada dvije riječi tvore novi pojam, ali obje riječi zadržavaju svoj akcent, obično ih pišemo sa **crticom** (spojnicom).

Primjeri: *pire-krompir, kafe-bar, kinder-jaje, šoping-centar, web-stranica, rock-muzika, jazz-klub, sahat-kula, klima-uređaj, krimi-roman...*

Prve riječi funkcioniraju kao pridjevi, opisuju kakav je taj krompir, bar, jaje, centar... Ako možeš, bolje je da koristiš pridjeve: *tržni centar, internetska stranica, kriminalistički roman* (tada ne moraš ni razmišljati treba li ti crtica).

Trik: Možeš provjeriti da ovo nisu dvije odvojene riječi tako što ih mijenjaš kroz padeže: *volim pire-krompir, puno pire-krompira, sa pire-krompirom* – ako se prvi dio ne mijenja, znači da ti treba crtica.

Kad se prva riječ mijenja kroz padeže, onda te dvije riječi pišeš odvojeno.

Primjeri:

đak prvak, đaka prvaka, đaku prvaku

kamen temeljac, kamena temeljca, kamenu temeljcu

ptica pjevica, ptice pjevice, ptici pjevici

(Prva riječ funkcionira kao apozicija, dodatno opisuje drugu. Baš kao što bismo rekli *profesorica Sanela*. Ne treba nam ni crtica ni crta.)

Izgovaraš zajedno, pišeš odvojeno

Jeste li se naspavali?

Da li me ti to zezaš?

Hoćemo li ići?

Obećala nam je doći.

Jučer smo ti ga vratile.

Kao što možeš vidjeti, ove male riječi (u lingvistici se zovu *klitike*) izgovaraju se sa riječju uz koju stoje: *jestelise naspava-*

vali, dalime ti to zezaš, hoćemoli ići... (U svakodnevnom govoru neki se vokali ni ne čuju.)

Razlog je taj da ove male riječi nemaju svoj akcent, nego se izgovaraju sa riječju **iza** koje stoje. (Zato ne možeš početi rečenicu sa *ćemo ići*, nego koristiš *Hoćemo li* ili *Da li ćemo*.)

Ali, bez obzira na to što *li* izgovaraš sa riječju ispred sebe i bez obzira na to što je u govoru često skraćuješ u *l'*, pišeš je odvojeno od drugih riječi.

Da li, Hoćeš li, Želiš li...

Neću, nemam, nemoj, nestati i nedostajati

Ima jedna mala riječ koja stoji **ispred** riječi sa kojom se zajedno izgovara (i ona je klitika). To je, naravno, odrična čestica *ne*.

Negaciju pišeš odvojeno od glagola iako je često izgovaraš zajedno. Pišeš: *ne znam, ne mogu, ne sjećam se, ne brini se*, a izgovaraš: *neznam, nemogu, nesjećamse, nebrinise* (s akcentom na *ne*). Čestica *ne* služi tome da negira glagol. S druge strane, *ne* sa pridjevima, priložima i imenicama tvori nove riječi: *nevjera, nečovjek, nedovoljno, nevjerovatno*. Tako dobijamo antonime, riječi suprotnog značenja: *vjera i nevjera, čovjek i nečovjek, dovoljno i nedovoljno, vjerovatno i nevjerovatno*.

U nekim glagolima, kao što su *nestati* i *nedostajati*, *ne* je dio značenja glagola. Glagol *nestati* znači izgubiti se, ne postojati, i nije negacija glagola *stati*. *Nedostajati* znači manjkati, *faliti*.

Odrični oblik glagola *imati* je *nemati*, nastao srastanjem *ne* + *imati*. Jasno ti je da *nemati, nemam, nemaš, nema, nemamo, nemate, nemaju* pišeš zajedno jer ne postoji *mati, mam, maš...* Tako isto odrični imperativ pišeš: *nemoj, nemojte*. (Ne postoji *moj i mojte*. Ne važi ono što u šali kažeš *ma moj!*)

Ali! *Neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće* pišemo zajedno iako postoji *ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će*. Razlog zašto to pišemo zajedno jeste tradicija. Tako se (skoro) uvijek pisalo. I

upravo zato što se *neću* nekada pisalo i odvojeno, po hrvatskom standardu moguće je pisati i *ne ću*, *ne ćeš*, *ne će*, *ne ćemo*, *ne ćete*, *ne će* (ali i dalje čitaš zajedno!).

Ovdje nam je opet zanimljiv pomoćni glagol *bih*, *bi*, *bi*, *bismo*, *biste*, *bi* kojim se tvore kondicionali. U oblicima *bismo* i *biste* može te zbuniti ovo *smo* i *ste* koje izgleda kao sadašnji oblik pomoćnog glagola. *Bismo*, *biste* se samo rimuju sa *smo* i *ste*! I to je sve!

Tako isto ni *ćete* nema veze sa *će te*.

Vi ćete ići kući.

Ona će te otpratiti kući.

S kim? Ni s kim? Ne, sa mnom!

Veznici se (kao i prijedlozi) često *sljubljuju* s drugim riječima. Ti vrlo lako uočiš da su pomoću veznika (*ni* i *i*) te već postojećih zamjenica (*tko* ili *ko*, *što* ili *šta*, *čiji*) nastale nove, neodređene zamjenice: nitko (*ni* + *tko*), ničiji (*ni* + *čiji*), itko (*i* + *tko*), išta (*i* + *šta*)...

Međutim, kad se u ovoj kombinaciji jave prijedlozi, oni *razbijaju* zamjenice na dva dijela, pa pišemo: *Često ujutro ne mogu pričati ni s kim. Ni u čemu ne vidi problem.*

Razlike u pravopisnim rješenjima

BH: Futur je složeni glagolski oblik. Piše se odvojeno: *vjerovat ću* / *ja ću vjerovati* i *ići ću* / *ja ću ići*. (Ali se *vjerovat ću* čita zajedno, pri čemu se *t* gubi: *vjerovaću!*)

S: Kad su glagoli na *-ti* u futuru na prvom mjestu, oni *sraštaju* s pomoćnim glagolom, i tada se futur piše kako se i izgovara: *vjerovaću*. Ali! *ja ću vjerovati* i *ići ću* / *ja ću ići*.

ZNAKOVI INTERPUNKCIJE (PRAVOPISNI ZNACI)

Kada govoriš, na smisao utiče kako naglašavaš riječi i gdje praviš pauze. Izjavnu rečenicu prepoznaješ po silaznoj intonaciji na kraju rečenice, upitnu po upitnoj intonaciji, a uzvičnu po uzlaznoj. Kada nabrajaš, praviš pauze između riječi.

Kada pišeš, umjesto pauza i intonacije, koristiš znakove interpunkcije. Početak rečenice označavaš velikim slovom, a kraj tačkom. Na kraj upitne rečenice stavljaš upitnik, a uzvične – uzvičnik. Pauze u govoru prevedene u pismo su zarezi. Osim ovih znakova, za smisao rečenice bitni su ti još dvotačka, točka zarez, tri tačke, kosa crta, crta, crtica, zagrade i navodnici. Pri pisanju treba voditi računa i o bjelinama (razmacima).

Znak . (tačka ili točka)

Tačkom označavaš kraj izjavne rečenice. *Moj pas se zove Garo.* (Svakodnevni izraz *I tačka!* ili *staviti točku na* i označavaju kraj rasprave ili zaključenje nekog posla.)

Točkom označavaš da je broj redni. *Moja škola je osvojila 1. mjesto na takmičenju iz fizike.* (Bez točke, rečenica bi značila da je škola osvojila *jedno* mjesto.)

Tačkom označavaš skraćenicu. *Na primjer npr.* Tačka je ovdje znak da se skraćunica *razrješava* – da se u pisanju skraćuje ono što svi znamo da piše. Po konvenciji, *i tako dalje* uvijek skraćujemo u *itd.*, *i slično* u *i sl.* itd. (Točka ovdje označava i skraćenicu i kraj rečenice. Nema potrebe da stavljamo dvostruku tačku.)

Razlike u pravopisnim rješenjima

BS: Tačka se ne piše nakon rimskih brojeva jer se rimskim brojevima inače obilježavaju redni brojevi.

H: Tačka se piše i nakon rimskih brojeva jer neki rimski brojevi izgledaju kao velika slova pa bi moglo doći do nesporazuma.

BS: Točka poslije rednog broja ne piše se ispred drugih znakova interpunkcije (kako se ne bi gomilali pravopisni znaci).
Na Federalno takmičenje idu oni koji su osvojili 1, 2, 3, 4. i 5. mjesto. Prošle šk. g. 2014/2015, išli smo na ekskurziju u Prag.

(Pravilo važi samo za redne brojeve, ali ne i za skraćenice, kako bismo uvijek znali da su to skraćenice.)

H: Tačka se poslije rednog broja piše uvijek.

Na Federalno takmičenje idu oni koji su osvojili 1., 2., 3., 4. i 5. mjesto.

Prošle šk. g. 2014./2015., išli smo na ekskurziju u Prag.

Znak ? (upitnik)

Upitnikom označavaš kraj upitne rečenice, rečenice kojom postavljaš pitanje. *Šta znači ovaj znak?*

Složena rečenica *Pita me koliko imam godina.* nije upitna jer je glavna klauza, *Pita me*, izjavna te zato na kraju pišeš tačku. (Kako ćeš znati koja je glavna klauza? Jednostavno provjeri može li stajati sama – bez drugog dijela, a da joj ne mijenjaš znak na kraju – tačku, upitnik ili uskličnik.)

U upravnom govoru pišeš upitnik: *Pita me: "Koliko imaš godina?"* (Upitnik ovdje već označava kraj rečenice te nije potrebna dodatna tačka poslije navodnika.)

Upitnikom možeš izraziti i čuđenje ili sumnju. *Zezaš me?*

Znak ! (uskličnik ili uzvičnik)

Uskličnikom označavaš kraj rečenice kojom izražavaš jaku emociju ili kojom želiš nekome nešto narediti (ili zabraniti). Jednako kao uzvici u svakodnevnom govoru. *Ne sviđa mi se to! Pusti me! Škakiljaš me!*

Znaci ??? i !!! (kombinacije upitnika i uzvičnika)

Različite emocije koje u svakodnevnom životu izražavaš izrazom lica, gestikulacijom ili intonacijom, u pisanju možeš izraziti kombinacijom upitnika i uskličnika.

Povišeni ton u upitnoj rečenici označavaš sa tri upitnika, povišeni ton u uzvičnoj rečenici sa tri uskličnika, kombinaciju pitanja i čuđenja upitnikom s uzvičnikom ili uskličnikom s upitnikom (zavisno koja emocija je dominantnija).

Šta vam je??? Jeste li ljudi????!!! Uхватit će nas!!!

Znak , (zarez)

Znaš li iz grčke mitologije tko je bila Pitija? Proročica poznata po proročanstvu: *Ibis redibis nunquam peribis in bello*. U prevodu to znači: *Ići ćeš vratiti se nećeš poginuti u ratu*. Izgovoreno bez pauza, zapisano bez zareza, proročanstvo je dvosmisleno. Slikovito pokazuje kako ti o zarezu može ovisiti život:

Ići ćeš, vratiti se nećeš, poginuti u ratu.

ili

Ići ćeš, vratiti se, nećeš poginuti u ratu.

Zarez u pisanju je isto što i pauza u govoru. Zarezom u rečenici odvajamo:

- članove nabiranja
- umetnute ili dodatne dijelove
- suprotnost
- klauze koje stoje u inverziji.

Nabrajanje

Danas smo u školi imali matematiku, engleski, fiziku, biologiju i fizičko.

Članovi nabiranja se odvajaju zarezima, ali zarez ne treba ispred *i*. Veznik *i* spaja dva ravnopravna člana i ispred ovog veznika obično ne pišemo zarez.

Nabrajati možemo i klauze:

Išli smo na more, spavali smo u hotelu, kupali se svaki dan i dobro se provodili.

Umetanje ili dodavanje

Eh, ne znam šta joj je.

Nije mi jasno, dragi Damire, kako si se to ošišao?!

Hajde, šta ste usporili!

U govoru se obraćaš drugima i koristiš vokativ i uzvike. Odvajaš ih od onoga što želiš reći tako što napraviš pauzu ili uzdah. Njih *umećeš* u govor. U pisanju isto tako vokativ i uzvike od ostatka rečenice odvajaš zarezima. Ovi rečenični članovi su malo *svoje glavi* (ne žele biti ni subjekat, ni predikat, ni objekat, ni priloške odredbe) i zahtijevaju svoj kutak u rečenici, a Ti im ga daješ odvajajući ih zarezom.

Vladimir Prelog, dobitnik Nobelove nagrade za kemiju, rođen je u Sarajevu, odrastao u Zagrebu i Osijeku, studirao u Pragu, radio i umro u Zürichu.

Svi mi želimo mir u svijetu, zar ne?

Međutim, na neke stvari ne možemo utjecati.

Zarezima odvajamo, po istom principu, i apozicije (dodatna objašnjenja za imenice) ako se nalaze iza imenice koju objašnjavaju.

Česticama (međutim, naprotiv, zaista, nažalost, na primjer itd.) često prilagođavamo (modificiramo, preinačavamo) značenje rečenice ili povezujemo rečenicu sa ostatkom teksta, pa i njih odvajamo zarezima: *Naprotiv, želim ti pomoći.*

Umetati ili dodavati možemo i cijele klauze:

Rekao sam sestri, i prije nego što me je pitala, koju igricu želim za rođendan.

Jedva čekam zimski raspust, jer želim naučiti skijati.

Jasno ti je kada je neka riječ, izraz ili klauza umetnuta u drugu klauzu, ali ti možda nije jasno kada je neka klauza *dodana* drugoj. To ćeš morati sam/a ocijeniti. Da li je ta

klauza toliko važna da smisao glavne klauze bez nje nije jasan?

Volim taj bend jer tako dobro sviraju.

Da li je *jer tako dobro sviraju* dodatna obavijest ili neodvojivi dio prethodne klauze? To ćeš lakše ocijeniti u kontekstu. Ako je ova klauza odgovor na pitanje zašto voliš ovaj bend, onda ne treba zarez.

Benjo želi da postane vozač, jer voli da putuje. (Osnovna je obavijest da Benjo želi postati vozač. Razlog je dodatno objašnjenje.)

Suprotnost

Kad razgovaraš s prijateljima i prijateljicama, ponekad imate različita, suprotstavljena mišljenja, ali Ti znaš da to nije znak lošeg prijateljstva.

Na isti način funkcionišu i klauze. Ponekad su suprotstavljene u značenju, ali ipak trebaju jedna drugu da bi prenijele potpunu obavijest. Takve klauze ćeš lako prepoznati jer se između njih nalaze veznici: *a, ali, no, nego* i *već*.

Ne slažem se s tvojim mišljenjem, ali ga poštujem.

Inverzija

Na Drini ćuprija je roman Ive Andrića (nećemo pričati o ovom književniku jer Ti sigurno već dosta znaš o njemu), ali naziv djela je zanimljiv jer se u njemu krije inverzija (ne-običajen raspored riječi). U svakodnevnom govoru bismo prije rekli: *ćuprija na Drini*.

Kakav će red riječi biti, zavisi od konteksta. Na početak obično stavljamo riječ koju želimo posebno naglasiti (nije Andrić slučajno Drinu stavio prije mosta!).

I klauze mogu biti u inverziji (ako je glavna na drugom mjestu), koju, radi lakšeg čitanja, obilježavamo zarezom.

Kad sam došla kući, odmah sam upalila računar.

Na osnovu svega što je rekao, vidjelo se da nije učio.

(O zarezima ćeš više učiti na časovima gramatike kada budete govorili o nezavisnim i zavisnim složenim rečenicama. Učićeš da ispred sastavnih (*i, pa, te, ni, niti*) i rastavnog veznika (*ili*) ne stoji zarez, jer oni spajaju dvije ravnopravne riječi ili klauze. Ispred suprotnih veznika (njih već znaš), zaključnih (*zato, dakle, stoga*) i isključnih (*osim, samo, jedino, tek*) uvijek stoji zarez. Ispred objekatskog veznika *da* ne pišemo zarez jednako kao što ga ne pišemo ni ispred objekta. A ispred ostalih veznika vrijede pravila o inverziji i umetanju ili dodavanju.)

Znak : (dvije tačke, dvotočka, dvotačka)

Dvotočku koristiš kod nabiranja, kada praviš listu.

Za vikend planiram: ošišati se, pročitati lektiru, vidjeti se sa Senkom, ići u kino.

Horoskopski znaci su: ovan, bik, blizanci, rak, lav, djevica, vaga, škorpion, strijelac, jarac, vodenjak i ribe.

Dvotočka najavljuje da slijedi nabiranje. Ipak, ne moramo svako nabiranje naglašavati:

Volim svoje tetke, tétke, amidže, strine, ujne i daidže.

Dvotočka može signalizirati da nakon nje slijedi neko objašnjenje:

Ovo je primjer objašnjenje za prethodnu rečenicu.

Zato dvotočku koristiš u okvirnoj rečenici, koja je uvod u upravni govor.

Znak ; (tačka i zarez, tačka-zarez, točka sa zarezom)

U situacijama kada ti ni zarez ni tačka ne odgovaraju, možeš koristiti ovaj znak.

Život je lijep; živjeti se mora.

Dijelovi koje odvajáš su u vezi (zato ne koristiš točku), ali ne jakoj kao oni koje odvajáš zarezom. (Možeš ove znakove

zamisliti i kao veze iz svog života: točka – nepoznate osobe, tačka zarez – poznanici, zarez – prijatelji.)

Znak ... (tri tačke, trotočka)

Tri tačke koristiš kada izostavljaš dio nekog teksta. U nabranjanju, trotočka ima istu funkciju kao i skraćunica *itd.*:

Preporučujemo animirane filmove za djecu: Tražeći Nema, Kung fu panda, Ledeno doba, Wall-E...

Kada prenosiš tuđe riječi, koje se dobro uklapaju u Tvoju misao, možeš neki dio izostaviti i to obilježiti ovim znakom: Na Wikipediji o filmu kažu: *Voli (enl. WALL-E) je američki kompjuterski animirani film naučne fantastike (...) Priča prati robota po imenu WALL-E, koji je dizajniran da očisti smećem pokrivenu Zemlju u dalekoj budućnosti. On se zaljubi u robota po imenu EVE, i prati ju u kosmičko prostranstvo na avanturu koja će promijeniti sudbinu njihove vrste i čovječanstva* (Wikipedia 2015).(1)

U književnosti i, naprimjer, u pisanju SMS poruka, tri tačke možeš koristiti i za postizanje nekog stilskog efekta.

Dobro je... (Trotočka je signal za sagovornika/sagovornicu da dopuni iskaz. Ovisno o kontekstu, to može biti: *moglo je i gore; šuti, ne pitaj; napokon itd.*)

Znak – (crta ili crtica) i znak - (crtica ili spojnica)

Crta je dodatni znak koji ne moraš koristiti. Služi da nepregledni tekst učiniš preglednijim, da izdvojiš umetnuti dio, da daš naknadno objašnjenje. Istu funkciju ima i zarez! (Crta je vizualno uočljivija, pa ponekad pogodnija.)

(1) Izostavljen je dio: *koji je producirao Piksar, a režirao Endru Stanton.*

Piše se **sa razmacima** prije i poslije. (Može se *prevesti* kao *to jest.*)

Vidimo se – ako mi tata ukine zabranu – večeras na Facebooku.

Ne koristim Instagram – nemam dobar fotoapararat.

Crta se može koristiti u značenju *od – do*.

Prostorno: *Autoput Sarajevo – Zenica*

Vremenski: *Radno vrijeme 9 – 17*

Odnosno: *Fudbalski derbi Sarajevo – Željezničar*

Kada u rečenici imaš neko razdoblje, uvijek je bolje koristiti prijedloge.

Doktor danas radi od 9 do 17 h.

U dijelu gdje govorimo o pisanju upravnog govora, vidjet ćeš kako crta može zamijeniti i navodnike.

Na primjer, u pričama. Evo jedan citat iz *Malog princa*:

– Vi uopšte ne ličite na moju ružu, ništa vi još niste – reče on njima. – Niko vas pripitomio nije, niti ste vi koga pripitomile. Vi ste onakve kakva je bila moja lisica. Bila je to lisica slična stotinama hiljada drugih. Ali sam ja od nje stvorio svog prijatelja, i ona je sada jedinstvena na svijetu.

Crtica pripada leksici: spaja dvije riječi u novu riječ (pire-krompir, veš-mašina, sogan-dolma, naliv-pero), dva imena ili prezimena, služi za dodavanje nastavaka na skraćence ili brojeve. Piše se **bez razmaka**.

Crticom spajaš dva istovrijedna dijela.

Austro-Ugarska Monarhija (znači da su joj sastavni, ravnopravni, dijelovi bili Austrija i Ugarska)

socio-ekonomski faktori (**i** društveni i ekonomski faktori)

Prirodno-matematički fakultet (fakultet na kojem se uče **i** prirodne i matematičke nauke)

crno-bijeli svijet (svijet u crnim i bijelim nijansama)

Uporedi s tim primjere:

bosanskohercegovački (koji se odnosi na Bosnu i Hercegovinu)

književnoistorijska (koja se odnosi na književnu istoriju)

svijetloplavo (koje je otvorene plave boje)

naučnofantastični film (film naučne fantastike)

Skraćenice koje pišemo velikim slovom (potraži akronime na str. 68) ponašaju se kao nove riječi. Mijenjaju se po padežima, od njih se prave posvojni pridjevi itd.

Gledam MTV. Na MTV-ju bude dobre muzike. (Zato što čitaš em-ti-vi, dodaješ -ju. Ako pišeš ćirilicom, onda Ем-Ти-Вију.)

UNICEF je organizacija koja se bavi pravima djeteta. U Sarajevu ima UNICEF-ova kancelarija.

Redne brojeve označavamo tačkom. Ta točka ima funkciju skraćenice, jer broj čitaš tako da ga slažeš sa imenicom u rodu, broju i padežu:

Kada slave rođendan osobe rođene 29. februara? (Čitaš: dvadeset devetog. Tačka skriva i nastavak tako da ga nema potrebe dodavati.)

Ali, kada kraće želiš napisati osamnaestogodišnjaci, pišeš 18-godišnjaci.

Ili: '70-e godine, '70-ih godina.

Razlike u pravopisnim rješenjima

BS: U praksi, ponekad se crta u vremenskom ili odnosnom smislu ne piše sa razmacima prije i poslije. *Hasan Kikić (1905–1942), susret Zvezda–Partizan.*

H: Crta (odnosno crtica) se uvijek piše sa razmacima. *Hasan Kikić (1905. – 1942.), susret Zvezda – Partizan.*

BS: Kada pišeš ćirilicom, neprilagođene riječi i izraze iz drugih jezika pišeš latinicom: e-mail. Međutim, kada te riječi mijenjaš po padežima, nastavke moraš dodavati sa crticom. Riječ latinicom, nastavak ćirilicom: *Послали смо им позив e-mail-ом.* Zato je preporuka da se sve riječi, osim zaštićenih robnih marki i naziva (dakle, vlastitih imena), fonetski prilagođavaju: *Послали смо им позив е-поштоm.*

Znak / (kosa crta)

Kosa crta je još jedan neobavezni znak. Obično se piše **bez razmaka**.

Da li si na Facebooku/Instagramu? Imaš li Viber/WhatsApp?

Koristi se u značenju: *odnosno, ili, i/ili* (a tako je i čitaš).

Kosa crta se koristi za bilježenje godina, odnosa iz matematike i fizike itd.

šk. god. 2015./2016. (2015. na 2016.)

2/4 (dvije četvrtine)

100 km/h (kilometara na sat)

Marka Marulića 9/12 (u pisanju adresa 12 znači sprat)

„Službeni glasnik BiH“ broj 102/09. (09 znači godinu objavljivanja Službenog glasnika)

Kosom crtom označi i granicu između više stihova koje citiraš u jednom redu:

Čuperak kose obično nose / neko na oku, / neko do nosa (...) / Kako u glavi da bude kosa? // Lepo – u glavi. // To nije moj čuperak plavi, / već jedne Sanje iz šestog “a”. (...)

(Zgodno rješenje za uštedu papira, i šume: Jedna kosa crta označava granicu između stihova, a dvije granicu između strofa. A šta znače ove tri tačke?)

Razlike u pravopisnim rješenjima

BS: U pravopisima nije jasno navedeno kada se ostavljaju razmaci prije i poslije kose crte.

H: Razmaci se ostavljaju kada razgraničavamo dva sastavna dijela od kojih je bar jedan složen od dvije riječi: liječnik specijalista / liječnica specijalistica.

Znak ' (apostrof ili izostavnik)

Apostroфом obilježavamo glasove koje smo u neformalnom ili brzom govoru izostavili.

Je l' tako dobro?

Al' vi možete pričat'! (Apostrofom u pisanju pokazuješ da znaš koji su standardni oblici riječi.)

'70-e godine (umjesto *1970-e godine*)

(Apostrof, međutim, nije potreban u slučajevima kad sažimamo vokale: *ko* od *kao*, *reko* od *rekao*.)

Zagrade

Objašnjenje ili dodatne napomene u ostatak teksta možeš staviti u zagrade (ili među zareze ili među crte).

Ako je tekst u zagradi uklopljen u ostatak teksta (vidi primjer gore ili ovaj primjer), pišemo ga malim slovom. (Ako je cijela rečenica, pišemo je kao cijelu rečenicu. Ovako.)

Osim uobičajenih, obliha zagrada, možeš koristiti i uglate [], kada imaš zagradu unutar zagrada (slično kao u matematici) ili kada dodaješ svoju napomenu u citirani tekst.

Kao što kosa crta može značiti *i/ili*, istu funkciju mogu imati i zagrade:

Radnici/e su danas protestnom šetnjom obilježili 1. maj. (Čitaš: Radnici i radnice.)

Danas je dan kada učitelji(ca)ma trebamo dati do znanja koliko su važni za društvo. (Čitaš oko zagrada: učiteljima i bez zagrada: učiteljicama.)

Navodnici

Navodnicima naglašavaš: tuđi govor, naslove ili imena, ironiju, i sve ostalo što misliš da treba naglasiti.

Već znaš, istu funkciju ima i veliko slovo. Stoga ostaje na Tebi da odlučiš da li je veliko slovo dovoljno da se nešto prepozna kao naziv ili ime, ili je potrebno dodatno naglasiti navodnicima (ili kosim ili podebljanim slovima).

Dan Osnovne škole "Meša Selimović" Zenica

Ko će ove godine dobiti nagradu «Zija Dizdarević»? Kada pišemo rukom, obično koristimo ove navodnike: „ ”. Međutim, kada kucamo na računaru, koje ćemo navodnike koristiti – zavisi od programa: „ ”, “ ”, « ».

Osim ovih navodnika, postoje i jednostruki: ‘ ’ koje koristiš kada nešto naglašavaš unutar postojećih navodnika ili za naglašavanje pojedinih riječi ili njihovog značenja.

Priču o popularnim igricama kakva je Minecraft i omladinskom internetskom žargonu Lamija Begagić uvodi rečenicom: “Na Državnom prvenstvu u stonom tenisu, Jasmin se Adinu iz Zenice, Amaru iz Tuzle, Dariju iz Banje Luke i Jurici iz Mostara obraća pozdravom: ‘Gde ste, bre, ljudi’.”

Postoje dvije troslovne riječi suprotnih značenja kojima se Jasminovi vršnjaci često služe u svakodnevnom govoru, a to su ‘nub’ i ‘pro’.

Istu funkciju ima i *italic*. Možeš primijetiti da mi u ovoj knjizi uvijek koristimo kosa slova za naglašavanje i za prenošenje tuđeg govora. Nema potrebe da nešto dvaput naglašavaš (i navodnicima i italicom) jer će izgledati prenapadno.

Lamija Begagić svoj tekst zaključuje riječima:

Stoga, Daki, Edin, Serbian, BloodMaster, MarkoKOFŠ i ini drugi članovi balkanske gejming zajednice možda i jesu, kako ih roditelji često vide, loši uzori za tinejdžere, no, njihovo prisustvo u životima naše digitalne djece koju analogno školujemo nikako ne treba zanemariti, već iskoristiti.

Oduči se! (U jednom tekstu trebaš koristiti jedan način citiranja!)

Upravni govor (govor kojim prenosiš tuđe riječi) bilježi se navodnicima ili crtama (kada kucaš na računaru, u knjigama i publikacijama).

Bisera Alikadić je u jednom intervjuu izjavila: „Cijeli svijet, događanja na njemu, ljude poznate samo iz medija trebali bismo gledati kroz tamne naočare. Za svoje bližnje trebali bismo da te tamne naočare spustimo do pola nosa, pa da ih gledamo. A prirodu i djecu trebamo gledati iz neposredne blizine, bez tamnih naočara.”

U ovom slučaju tačka pripada citiranoj rečenici i označava ujedno i kraj okvirne rečenice. Nije potrebno uduplavati točku (da bude: naočara.”). Isto vrijedi ako se citirana rečenica završava upitnikom ili uskličnikom.

Ako citiraš kraći tekst, tačka pripada okvirnoj rečenici:

Bisera Alikadić je u jednom intervjuu izjavila kako cijeli svijet trebamo gledati „kroz tamne naočare”.

Ako se tekst prekida, umetnuti dio odvajamo zarezima:

Bisera Alikadić je u jednom intervjuu izjavila: „Cijeli svijet, događanja na njemu, ljude poznate samo iz medija trebali bismo gledati kroz tamne naočare. Za svoje bližnje trebali bismo da te tamne naočare spustimo do pola nosa, pa da ih gledamo”, a onda je dodala: „A prirodu i djecu trebamo gledati iz neposredne blizine, bez tamnih naočara.”

Umjesto druge dvotočke, možeš staviti i zarez. (Tačke nema na kraju prve citirane cjeline, po pravilu *maksimalno dva pravopisna znaka*. Mogli smo staviti točku, a izostaviti zarez:

(...) pa da ih gledamo.” a onda je dodala: (...)

ili:

(...) pa da ih gledamo.” A onda je dodala: (...)

Crtom uvodimo tuđi govor:

Bisera Alikadić je u jednom intervjuu izjavila: – Cijeli svijet, događanja na njemu, ljude poznate samo iz medija trebali bismo gledati kroz tamne naočare. Za svoje bližnje trebali bismo da te tamne naočare spustimo do pola nosa, pa da ih gledamo. A prirodu i djecu trebamo gledati iz neposredne blizine, bez tamnih naočara.

I odvajamo umetnuti:

Bisera Alikadić je u jednom intervjuu izjavila: – Cijeli svijet, događanja na njemu, ljude poznate samo iz medija trebali bismo gledati kroz tamne naočare. Za svoje bližnje trebali bismo da te tamne naočare spustimo do pola nosa, pa da ih gledamo. – a onda je dodala: – A prirodi i djecu trebamo gledati iz neposredne blizine, bez tamnih naočara.

Bjelina ili razmak

Nakon svih ovih pravila i primjera, možeš samostalno izvući pravilo kada se ostavlja prazno mjesto u tekstu:

- između riječi
- između rečenica (što znači nakon tačke, upitnika, uskličnika, tri tačke, a ne prije njih)
- poslije zareza i dvotočke.

Crtu i zagrade koristimo da neke dijelove odijelimo od ostatka rečenice pa je logično da ostavljamo bjeline prije i poslije njih. Crtica spaja dvije riječi pa nema smisla da se piše sa razmacima.

Za kosu crtu smo rekli da se nekada razdvaja, a nekada ne (zavisno od funkcije).

To sve znači da i bjelina ili razmak imaju svoju funkciju u rečenici i da je bitna za pravilno razumijevanje teksta.

Kada pišeš SMS ili možda kucaš *tweet*, ograničen/a si brojem znakova (karaktera) pa ponekad možda razmišljaš da ne ostavljaš prazno mjesto nakon zareza. Umjesto toga, razmisli još jednom. Smisao i SMS poruka i *tweeta* je da budemo jezgroviti – sigurno to možeš reći kraće!

SKRAĆIVANJE RIJEČI

Već znaš princip skraćivanja riječi. Kada pišeš poruku prijatelju ili prijateljici, ustaljene riječi ćeš skraćivati jer znaš da će oni shvatiti poruku. Time štediš i vrijeme i prostor. Jednako kao što se u kompjuterskom žargonu ustalilo pozz. za *pozdrav*, hv. za *hvala*, vtp za *volim te puno*, tako i u administrativnom stilu svi znaju da čl. znači član, da je t. skraćeno od tačka, br. od broj itd. (i tako dalje).

Najvažnije je da svi iz konteksta mogu (prepo)znati na šta se skraćunica odnosi.

Skraćenice ili kratice

Skraćenice ili kratice su konvencija. Za skraćenice simbole mjernih jedinica postignut je međunarodni dogovor kako da se pišu. Iz fizike i hemije ćeš učiti šta su i kako se skraćuju litar, hektolitar, kilometar, stepeni Celzijusa, aluminij... Nema pravopisnog pravila koje bi objasnilo kako se koja riječ ili izraz skraćuje. To je samo konvencija.

Evo primjera:

Samo prvo slovo: l. (lice), g. (godina ili gospodin), v. (vidi)

Veliko prvo slovo: N (nominativ), I (istok)

Suglasnička skupina: br. (broj), čl. (član), šk. (školska)

Do drugog samoglasnika: prof. (profesor ili profesorica), gimn. (gimnazija), inž. ili ing. (inženjer/ka ili inženjer/ka), komp. (kompjuter)

Neka kombinacija: mr. (magistar ili magistrica), tzv. (takozvani), jd. (jedinina), itd., i sl. ili itsl. (i slično ili i tomu slično), npr. (naprimjer ili na primjer), tj. (to jest), i dr. (i drugo)

Skraćenice, kao i pojedinačne riječi, odjeljujemo bjelinama: Prof. dr. (profesor/ica doktor/ica), mr. sc. (magistar/ica nauka/znanosti), v. d. (vršitelj/ica dužnosti)

Ova skraćenica sc. dolazi od latinske riječi *scientiarum*. Mnoge ustaljene skraćenice preuzeli smo iz latinskog. To posebno važi za pravo.

Kada pišeš pismo ili e-mail, i na kraju želiš dodati nešto što nije povezano sa tekstom pisma, dodaješ to pod P. S. (*post scriptum* – poslije napisanog).

Akronimi ili pokrate

Skraćenice nastale uzimanjem početnih slova višečlanog izraza nazivaju se **akronimi (ili pokrate)**.

One se obično pišu velikim slovima, čime se daje do znanja da je riječ o akronimu.

Evo primjera:

BiH – Bosna i Hercegovina

UNICEF – United Nations International Children's Emergency Fund (Međunarodni krizni fond Ujedinjenih naroda za djecu)

FIFA – Fédération Internationale de Football Association (Međunarodna federacija fudbalskih asocijacija)

SCC – Sarajevo City Center

PC – personal computer (osobno računalo)

USB – Universal Serial Bus (univerzalna serijska sabirnica)

Možda nisi znao/znala šta zapravo znači USB. To je zato što većinu ovih skraćenica počnemo posmatrati kao posebnu riječ. Nazivi firmi ili proizvoda često nastaju kao akronimi, ali se puni naziv nikada ne koristi.

Da li znaš da je Fiat nastao od izraza *Fabbrica Italiana Automobili Torino* (Italijanska fabrika automobila Torino)?

Većina ovih riječi ponašaju se kao imenice. Neke su ženskog roda (ovdje samo FIFA – jer se tako i čita), a većina muškog. Neke se čitaju *normalno*, kao UNICEF, a neke se moraju čitati slovo po slovo, SCC (es-ce-ce), USB (u-es-be).

Većina akronima mijenja se po padežima i iz njih se izvode drugi oblici. Tada trebaš koristiti crticu.

FIFA (može se pisati i Fifa), FIFA-e (ili Fife, jer se i FIFA-e tako izgovara), FIFA-in

UNICEF (ili Unicef), UNICEF-a (ili Unicefu), UNICEF-ova

PC je skraćena od engleskog *personal computer*, pa se kod nas udomaćio i engleski izgovor skraćenice (pi-si). Ako i Ti tako izgovaraš, onda PC mijenjaš po padežima: PC-ja (pi-si-ja), PC-ju, PC-om. Ako izgovaraš pe-ce, onda PC-a, PC-u, PC-om. (Ako pišeš ćirilicom, onda ПИ-СИ, ПИ-СИја.)

Ali! Kako ćeš mijenjati BiH (be-i-ha) po padežima? Nikako. Ako imaš prostora, pisat ćeš uvijek puni naziv. Skraćena od bosanskohercegovački je bh., ali i za nju vrijedi isto. Koristiš je kada je prostor ograničen.

U hrvatskom pravopisu preporuka je da se i EU (e-u) mijenja kao imenica muškog roda, iako je postalo uobičajeno da se EU u medijskim tekstovima ne mijenja. Dakle, prema EU-u, sa EU-om.

NVO je ustaljena skraćena za *nevladine organizacije*. Međutim, ni ova skraćena ne funkcioniše u nekim kontekstima.

Zahtjev NVO (NVO-a? NVO-ova?) bio je da se riješi pitanje finansiranja sigurnih kuća.

Kako smo rekli, pošto unosi zabune, bolje: nevladinih organizacija.

PISANJE BROJEVA

Sigurno ćeš se zapitati otkud u pravopisnom priručniku odjeljak kako pisati brojeve. Brojevi pripadaju matematici, ali brojevi su cijeli naš život i možemo ih naći u tekstovima svih stilova. Pošto ih pišemo nekada ciframa nekada slovima, trebamo obratiti pažnju na neke konvencije pri pisanju. Pri tome ćemo ponoviti rastavljeno i sastavljeno pisanje, crticu i glasovne promjene.

Brojeve pišemo u principu **slovima**, ali se brojevi veći od deset pišu **ciframa/brojkama** – radi preglednosti.

Rijetko ćemo u nekom tekstu vidjeti brojeve kao 365 napisane slovima, ali evo pravila.

Brojeve pišemo kao što čitamo.

Zajedno: jedanaest, četrnaest, trideset, dvjesto (ili dvjesta), četrdeset, četrsto (ili četiristo)

Odvojeno: dvadeset dva, šezdeset šest, šeststo dvadeset (i) tri

Kada se pišu ciframa, tisućice/hiljadice se odvajaju tačkom – radi preglednosti: 1000, ali 10.000, 100.000.

Ili bjelinom: 1000, 10 000, 100 000.

Zarezom se u BHS jeziku označava ostatak: 50.000,50.

Po pravopisnoj konvenciji, datumi se pišu po modelu: d. m. g. (6. 3. 2016. – sa razmacima). Ali se u administraciji također ustalio mehanički način pisanja dd.mm.gg., bez razmaka i sa nulama za brojeve manje od 10 (06.03.2016.).

Kada pišeš neke dopise (pismo motivacije, molbu, žalbu i sl.), na kraju obavezno stavljaš mjesto i datum.

Sarajevo, 6. 3. 2016.

ili

U Sarajevu 6. 3. 2016. (ili: U Sarajevu, 6. 3. 2016.)

Kada datum pišeš u sklopu teksta, možeš pisati i naziv mjeseca: *6. marta/ožujka 2016. godine.*

Rekli smo da se redni od glavnih brojeva razlikuju po tački. Po tome su redni brojevi kao skraćeni. Kao što za g. ne moramo dodavati nastavke, ne moramo ni na redne brojeve.

8. razred, od 8. razreda, sa 8. razredom (čitaj: osmi, osmog, osmim)
Nastavci se dodaju kada nismo sigurni da će drugi shvatiti poruku:

Znaš li seriju Lude '70-e?

Tih '90-ih u Americi je bio popularan grunge.

Ili kada kombiniramo brojeve i riječi:

100-godišnji rat

Crticom označavaš približnu vrijednost: *30-ak učenika i učerica, 10-ak kilograma (zaokružujemo na pune vrijednosti, nećemo reći 13-ak), nas dvoje-troje, pet-šest petica.*

Crtu pišeš da označiš razdoblje:

BS: U osnovnu školu sam išla 2003–2012. (ili: od 2003. do 2012. godine.)

H: U osnovnu školu sam išla 2003. – 2012. (ili: od 2003. do 2012. godine.)

Kosom crtom označavaš prelaz:

BS: Osnovnu školu sam završio šk. 2011/2012.

H: Osnovnu školu sam završio šk. 2011./2012.

Ili razlomke: $\frac{1}{4}$ (što današnji programi automatski pretvaraju u razlomke: $\frac{1}{4}$)

PISANJE RIJEČI IZ DRUGIH JEZIKA

U čitankama, novinama, knjigama, svuda na internetu, možeš primijetiti da postoje dva načina navođenja imena iz drugih jezika. Imena se ili ostavljaju kao u originalu (izvorno, etimološki) ili se pišu onako kako se izgovaraju (fonetski).

Shakespeare je Šekspir

Marguerite Duras je Margaret Dira

Claude Debussy je Klod Debisi

Jedan od razloga zašto pišemo fonetski imena iz stranih jezika jeste taj što ne znamo svi engleski, njemački, francuski, turski.. da bismo znali izgovoriti napisano. Drugi je taj da sva ova imena moramo ostaviti na latinici u tekstu koji pišemo na ćirilici, zbog slova koja ne postoje u ćirilici (što onda narušava vizuelni izgled teksta).

S druge strane, razlog da ostavljamo izvorno imena jeste prosto taj da su to vlastita imena. (I u našem jeziku ime Dženana nije isto što i Đenana.) Drugi razlog jeste taj da mnogi od nas znaju strane jezike i znamo kako se čitaju. Ako znaš francuski jezik i prvi put čuješ za Marguerite Duras, lakše ti je doći do informacija o njoj na francuskom jeziku ako znaš njeno originalno ime.

Zgodno rješenje (za medije, udžbenike i sl.) jeste da se odlučimo za jedan način navođenja imena, ali da prvi put u zagradu stavimo drugi. Ako pišeš esej o romanima Margaret Dira, prvi put ćeš staviti u zagradu (Marguerite Duras) kako bi Tvoji čitatelji i čitateljice mogli sami potražiti autoricu i njene romane na drugim jezicima. I obratno. Da bi znali kako njeno ime izgovoriti.

Pravopisi daju detaljna pravila o prenošenju (transkripciji) imena iz stranih jezika, za jezike koji koriste latinicu ili ćirilicu i za one koji koriste neko drugo pismo. (A u tome ti može pomoći i Wikipedia!)

New York ili Njujork

Isti princip važi i za pisanje gradova i država. Za neke gradove i države imamo slavenska, ustaljena imena kao Njemačka, Venecija, Beč, Mađarska... Za druge imamo kolebanja New York i Njujork, Chicago i Čikago, California i Kalifornija, Chile i Čile. Kako Ti pišeš?

Fonetski napisane, sve su ovo riječi koje se mijenjaju kroz padeže kao imenice muškog i ženskog roda. Napisane izvorno, i dalje se mijenjaju, ali malo neobično: *o New Yorku, prema Chicagu, za Californiju, o Chileu.*

E-mail ili imejl ili e-pošta

S društvenim i tehnološkim promjenama nastaje potreba za novim riječima. Kada smo počeli koristiti računare, programi su bili na engleskom jeziku. Dosta je vremena prošlo dok se nisu počeli prevoditi (lokalizirati) na BHS jezik. U tom međuvremenu ustalile su se riječi kao *fajl, folder, interfejs, hardver, softver...* (Iako su ranije u upotrebi bili *datoteka* za *fajl* i *fascikla* za *folder*.) Nove riječi su nastajale i prevodjenjem: *matična ploča, miš, tvrdi disk, tipkovnica, sučelje*. Za neke riječi i dalje koristimo engleske, neprilagođene, riječi: *e-mail* (uz imejl i e-poštu) ili *web* (uz veb). (Riječi koje preuzimamo iz stranih jezika obično naglašavamo kurzivom, da bismo skrenuli pažnju na to da se trebaju čitati po pravilima jezika iz kojih smo ih preuzeli.)

Danas se najviše posuđuje i preuzima riječi iz engleskog jezika. Ranije se preuzimalo iz njemačkog (pa postoji i šnajder i krojač, i šuster i obućar, šarafciger), italijanskog (pizza i pica, autostrada i autoput), turskog, arapskog i perzijskog (đul i ruža, amidža i stric, pendžer i prozor), ali i mađarskog, drugih slavenskih jezika... Preuzimanje riječi znak je civilizacijskog kontakta i razmjene.

Jezični mehanizmi djeluju tako da se potpuno preuzmu i prilagode riječi iz stranog jezika kako bi se imenovala neka

nova pojava (blog, tablet) ili tako da preuzete riječi žive sa domaćim riječima kao sinonimi (fascikla – koja je također posuđena, iz njemačkog, i folder; kompjuter i računar i računalo) dok se upotrebom ne razgraniče značenja (sada imamo fasciklu za papire i folder za dokumente) ili se jedna riječ ne specijalizira samo za određeni stil (danas su đul i pendžer rezervisani samo za ljubavnu poeziju kakva je sev-dalinka). Danas Ti svojom upotrebom odlučuješ da li će *e-pošta, mreža, sučelje* i *datoteka* iz upotrebe istisnuti fonetski (ne)prilagođene *e-mail, web, interfejs* i *fajl*.

Ako postoje domaće riječi koje će svi bolje razumjeti od riječi preuzetih iz stranih jezika, bolje da koristiš domaće riječi. *Društveni* umjesto *socijalni*, *trenutak*, a ne *moment*, *obra-zovanje*, a ne *edukacija*, *stručnjaci* i *stručnjakinje* prije nego *profesionalci* i *profesionalke*...

Općina ili opština, uslov ili uvjet, sat ili čas

Da li Ti kažeš općina ili opština, uslov ili uvjet, sat ili čas? Možda koristiš oboje? Možda Ti koristiš jednu varijantu, ali znaš nekoga ko koristi i drugu. Važno je da znaš da se u ovakvim dilemama ne radi o tome da je jedna riječ *pogrešna* ili *neppravilna*.

Na to da li ćeš koristiti jednu ili drugu ili obje utječu različiti faktori: gdje si rođen/a, koju varijantu Tvoji roditelji ili staratelji koriste, kako si učio/la u školi. Pravopisi i normativni rječnici propisuju da je *općina* bosanski i hrvatski standard, *opština* srpski; *uslov* srpski (može i bosanski), *uvjet* hrvatski i bosanski; *sat* hrvatski, *čas* srpski, *sat* i *čas* bosanski itd. Pravopisi to rade jer žele da ujednače način pisanja za potrebe administracije, medija itd.

Već smo na 74. stranici ovog priručnika. I bez tuđeg pame-tovanja možeš zaključiti da izbor riječi nema veze sa pi-smenošću i nepismošću.

FORMATIRANJE TEKSTA

Kada pišeš pismeni sastav, esej ili bilo kakav tekst rukom, osim što moraš paziti na pravopisna pravila, za preglednost i razumljivost teksta važno je i kako ga grafički oblikuješ: koliko ti je rukopis čitak, kako razdvajaš paragrafe (odlomke) i kako rastavljaš riječi na kraju retka.

Paragrafe obično odvajaš tako što prvu riječ *uvučješ dva prsta*. Riječi na kraju rastavljaš crticom pazeći na slogove. Sa-ra-je-vo, pre-du-ga-čke re-če-ni-ce itd. Paziš na veliko i malo slovo, na razmak poslije tačke i zareza i općenito obraćaš pažnju na pravopis.

Sve to je važno i kada kucaš tekst na kompjuteru. Ne paziš na rukopis, ali paziš na greške u kucanju (koje su uobičajene zbog brzine). Neke opcije, kao razdvajanje paragrafa i rastavljanje riječi na kraju retka, diktira ti sam program. Međutim, pravopis se jednako treba poštovati kao i kada pišeš rukom. Razmak se i dalje treba ostavljati nakon tačke i zareza, i razmaka ne treba biti prije upitnika i uzvičnika. Ovdje ćemo proći kroz osnovne mogućnosti programa za kucanje teksta kakav je Word.

Razmaci

Tekst treba biti pregledan i čitljiv. Knjigu sa previše teksta na jednoj stranici teže je čitati, a tekst sa prevelikim slovima i prevelikim marginama znači mnogo stranica i previše papira kada se štampa. Uobičajena veličina slova za pisanje eseja, matorskih radova i sličnih tekstova je 12. Times New Roman je standardna vrsta slova koja se koristi u formalnim stilovima. Još je uobičajen i Arial i Calibri. Neki fontovi, kao Comic Sans su neformalni pa se trebaju koristiti samo za takve prilike (kada pripremaš pozivnice za rođendan, na primjer). U jednom tekstu u principu se, radi preglednosti, treba koristiti jedan font. Drugačiji font možeš koristiti za

isticanje naslova, ali je bolje koristiti veći font ili funkcije kakve su podebljavanje ili kurziv.

Naravno, pisanje je jedno, a dizajniranje drugo. Lijep dizajn ne može nadomjestiti propuste i greške u tekstu. Loš tekst neće biti bolji ako bude *ljepši*.

Prije nego što počneš kucati, osim veličine i izgleda slova, trebaš programu zadati kako će se odvajati paragrafi, koliko će biti razmaci između redova i trebaš odrediti na kojem jeziku pišeš. Ako pišeš na BHS jeziku, a program ti je automatski namješten na engleski jezik, može se desiti da ti program podvlači sve riječi valovitom crvenom linijom i da ti automatski mijenja neke riječi (na primjer, da svako i prebacuje u I). Da uštediš vrijeme i živce, u opciji *Tools* izaberi *Language* – Bosnian, Croatian ili Serbian, latinicom ili ćirilicom. Naravno, tipkovnica ti također treba biti namještena na jedan od ovih jezika, kako bi imao/la afrikate kada kucaš. (Kada kucaš poruku prijatelju ili prijateljici, zbog brzine možda ne koristiš afrikate, ali nije prihvatljivo pisati školski esej bez njih.)

Paragrafi se mogu odvajati *uvlačenjem* (tipkom Tab) i pravljjenjem razmaka između redaka i paragrafa (funkcija *Paragraph* – *Spacing*). U istoj funkciji trebaš odrediti pored – koliko će biti prostor između redova (*Line Spacing*). Uobičajeno je 1,5.

Kada pišemo rukom, na kraju retka pazimo kako rastavljamo riječi, prema pravilima o rastavljanju riječi, prenoseći jedan dio u novi red. Kada kucamo, program automatski u naredni red prebacuje cijele riječi koje ne mogu stati u prethodni. Nema smisla rastavljati riječi *pješke*. Dovoljno je da u glavnom izborniku izabereš mogućnost *Justify Text* (Poravnaj obostrano). Tako će ti desna margina biti ravna jednako kao i lijeva. (U programima kakav je Word postoji i opcija *Hyphenation* – Rastavljanje riječi. Ako te zanima grafičko oblikovanje teksta, više informacija možeš pronaći u vodi-

ćima za korištenje Worda ili nekog od programa za prelom teksta.)

Nabrajanje

Kada pišeš rukom, pri nabranju najćešće koristiš redne brojeve, brojeve ili mala slova sa desnom zagradom:

a) ili 1. ili 1) a.) 1.)

b) ili 2. ili 2) ALI ne! b.) 2.)

c) ili 3. ili 3) c.) 3.)

Program, međutim, ima različite mogućnosti i možeš birati na koji način ćeš odvajati članove nabranja.

Naglašavanje

Kada kucaš tekst, na raspolaganju imaš više mogućnosti kada želiš nešto naglasiti: kurziv (*italic*), podebljavanje (**bold**) i podvlačenje (underline). Kurzivom smo rekli (vidi str. 64) da možemo navoditi tuđi tekst ili riječi koje ne odgovaraju stilu kojim pišemo. Dijelove teksta koje želimo posebno naglasiti podebljavamo (**bold** je dobar također i za naslove i podnaslove). Podvlačenje, što je najzgodnija opcija pri pisanju rukom, nije toliko uobičajeno za naglašavanje kao podebljavanje.

Kada pišeš rukom, obično koristiš donje i gornje navodnike, ali kada kucaš, program za tebe odluči koje navodnike da koristiš. Naravno, ako Ti želiš neke druge, postoji opcija da promijeniš zadane navodnike.

Za upravni govor rekli smo (vidi str. 65) da u kucanju obično koristimo crtu kojom najavljujemo upravni govor i kojom upravni govor odvajamo od ostatka teksta.

CITIRANJE

Preuzimanje tuđih riječi kao da su Tvoje smatra se (intelektualnom) krađom. Tuđi tekst možeš koristiti i uklapati u svoj na dva načina:

- ako ga prepričaš, izdvajajući najvažnije ideje teksta
- ako ga citiraš, kopiraš i zalijepiš u svoj tekst, pod navodnicima.

U oba slučaja trebaš napraviti neki uvod. Naprimjer:

Kako se definira na Wikipediji, Wikipedia je internetska enciklopedija koju kreiraju sami korisnici na osnovu izvora kakvi su enciklopedije, almanasi, leksikoni itd.

Wikipedia je "slobodna enciklopedija koju razvijaju brojni korisnici uz pomoć Wiki softvera. (...) Uz standardne enciklopedijske podatke, Wikipedia često prikuplja informacije koje bi se obično našle u almanasima i geografskim leksikonima ili informacije koje se tiču trenutnih događaja."

Dakle, Tvoji čitatelji i čitateljice moraju znati da to **nije** Tvoj tekst i moraju znati odakle si ga uzeo/la. (Tri tačke su znak da smo iz citata izdvojili nešto što nam nije bitno.)

Kraći citati (do tri reda) obično se od ostatka teksta odvajaju navodnicima ili kurzivom. Duži citati (više od tri reda) obično se odvajaju u naredni red sa uvučenom marginom (a ponekad i manjim fontom):

Kako se definira na Wikipediji, Wikipedia je:

slobodna enciklopedija koju razvijaju brojni korisnici uz pomoć Wiki softvera. Wikipediju vodi i njome upravlja Wikimedia fondacija. Uz standardne enciklopedijske podatke, Wikipedia često prikuplja informacije koje bi se obično našle u almanasima i geografskim leksikonima ili informacije koje se tiču trenutnih događaja.

Pošto smo odvojili uvlačenjem, nije potrebno da stavljamo navodnike ili da koristimo kurziv.

Nakon citata slijedi bibliografska napomena odakle je citat preuzet. Možeš koristiti citiranje unutar teksta (Wikipedia 2015) ili možeš punu bibliografsku napomenu staviti u fusnotu.⁽²⁾ Kada se odnosi na cijelu rečenicu, obično se stavlja na kraj rečenice, iza interpunkcijskog znaka.

Postoje različiti stilovi pisanja bibliografskih jedinica. Koji stil ćeš koristiti, možete odrediti u razredu, posebno za pojedine predmete ili možeš, naravno, samostalno odlučiti.

Svaka bibliografska jedinica mora imati: ime autora/ice, naslov knjige ili članka, izdavača, mjesto i godinu izdavanja. Ovi se dijelovi mogu odvajati zarezima ili tačkama. U svijetu su najpopularniji stilovi citiranja: Oxford, APA, Chicago, MLA (možeš ih naći *online* ako ukucaš, npr. APA citation style).

Ovdje dajemo jedan prijedlog kako urediti bibliografske jedinice, zavisno od toga šta se citira.

knjiga

Duraković, Ferida. (2004). *Amilina i Mikijeveva abeceda*. Tuzla: Bosanska riječ.

članak u novinama

Begagić, Lamija. (2015). Jutjubehaes. *Školegijum*. br. 14, str. 44–47.

internetski izvor

Wikipedia. (2015). Dostupno na:

<https://bs.wikipedia.org/wiki/Wikipedia>

Spisak bibliografskih jedinica stavljaš na kraj teksta, abecednim redom, ako pišeš na latinici i azbučnim, ako pišeš na ćirilici.

Neke skraćenice koje se koriste pri citiranju su:

Ibid. (Isto) – Koristi se pri navođenju bibliografskih jedinica u fusnotama, kada se ista jedinica ponavlja.

up. ili usp. (uporedi ili usporedi) – Tako autori i autorice upućuju na druga djela koja govore o istoj temi.

(2) *Wikipedia*. (2015). Dostupno na: <https://bs.wikipedia.org/wiki/Wikipedia>

op. a. (opaska autora) – Nakon ovog slijedi komentar autora ili autorice na tuđi tekst.

op. prev. (opaska prevodioca) – Prevodilac ili prevoditeljica nakon ove skraćenice daje objašnjenje za neki izraz koji je nemoguće na zadovoljavajući način prevesti.

(s. a.) (lat. *bez godine*) – Stavlja se kao napomena ako ne znamo godinu izdavanja teksta ili knjige.

(sic!) (lat. *na takav način*) – Time se skreće pažnja na tuđi tekst (na grešku, na nešto neobično).

et al. (lat. *i drugi*) – Stavlja se uz jedno ime da se naznači da ima više autora.

DODATNI ALATI

Provjera pravopisa

Program Word ima funkciju provjere pravopisa (Spell Check). Nakon što si odredio/odredila na kojem jeziku kucaš (Tools – Language – pa izabereš Bosnian ili Croatian ili Serbian, latinicu ili ćirilicu), upališ opciju *Spelling and Grammar* i u Wordu će se svaka problematična riječ podvući crvenom valovitom linijom. Naravno, nisu sve riječi u bazi podataka tog programa, tako da će ti podvući i riječi koje su dobro napisane. (I za to ima funkcija – desni klik – *Add to Dictionary!*). Ova je opcija dobra za greške koje nastaju pri brzom kucanju, ali ne može zamijeniti učenje pravopisnih pravila! ☺

Online izvori

Ako imaš neke nedoumice, a odgovor ne možeš naći u ovom priručniku, na internetu postoje stranice koje ti mogu pomoći.

Hrvatski jezični portal

Na ovom portalu skupljeni su svi rječnici hrvatskoga jezika. Odlično ako imaš nedoumice kako se koja riječ piše i šta znači. Uz to, imaš informacije o deklinaciji, konjugaciji i etimologiji riječi.

Vokabular.org

Na ovoj stranici možeš provjeriti što znače neki internacionalizmi i riječi iz stranih jezika.

Kako se piše

Ovo je interesantna stranica jer pitanja postavljaš: korespodencija ili korespondencija. Dobiješ odgovor i objašnjenje zašto je korespondencija, a ne korespodencija.

Hrvatski pravopis

Najnoviji Hrvatski pravopis sada je online! Dostupan svima. Možeš naći sva pravila i mnogo primjera.

Jezički blogovi

Pretražujući internet, možeš naći različite blogove – jezične savjetnike. Mogu ti pomoći da riješiš neku nedoumicu i da se zainteresuješ više za lingvistiku. Preporuči i Ti nama neki koji voliš ili čitaš! Zašto da ne, pokreni blog i zapisuj sve jezičke zanimljivosti. (Jezik nije samo gramatika i pravopis...)

Google

Google možeš koristiti kao korpus – kao veliku bazu podataka različitih tekstova. Ali s oprezom! Broj pogodaka za *smijer* može biti malo manji nego za *smjer* – to samo znači da postoji kolebanje kod govornika i govornica o tome kako se ta riječ piše. Ne znači da je oblik sa više pogodaka *pravilan*. (Google koristiš da te odvede na druge, referentne stranice. Kao ove koje smo mi predložili.)

KULTURA GOVORA

Do sada smo govorili o kulturi pisanja. Razmišljati o tome kako koju riječ napisati i gdje staviti zarez i tačku znači razmišljati o tome kako ćeš se izraziti. Lijepo izražavanje podrazumijeva da znaš šta želiš reći i da će drugi pročitano razumjeti upravo onako kako si Ti to htio/htjela reći.

Kultura govora jednako je važna. Kada govorimo u javnosti (kada odgovaramo u školi, kada govorimo *u kameru*, u situacijama kada smo svjesni da nas mnogo ljudi sluša), ponekad je teško izraziti se onako kako bismo željeli. Od treme nam drhti glas, ne možemo se sjetiti šta smo htjeli reći ili nam neka riječ prosto *izađe* iz glave. Javno govorenje se vježba. U školi, na debatnim sekcijama, snimanjem filmova.

Kada govorimo o greškama u govoru, prvo na šta moramo obratiti pažnju su **poštapalice**. To su one male riječi koje ne prenose nikakvu poruku. *Ovaaaj, onaaaj, znači, ovoga, kao, jarane moj...* Zašto koristimo poštapalice? Kada odgovaraš npr. fiziku i zbog treme se ne možeš sjetiti nekog imena ili neke riječi, ubacuješ poštapalice da bi se stvorio utisak da i dalje nešto govoriš, da nastavnik ili nastavnica ne bi pomislili da to ne znaš. Ovo je loša navika, jer predstavlja jednu vrstu prevare, najčešće nesvjesne, i trebaš vježbati da je se oslobodiš.

Međutim, poštapalice ne koristiš samo u ovakvim situacijama. Koristiš ih i u razgovoru sa prijateljima i prijateljicama. Poštapalice su u tom slučaju kao i zijevanje, prelazne – grupa prijatelja obično koristi iste poštapalice i po tome se razlikuje od neke druge grupe.

Iako se među prijateljima i prijateljicama korištenje poštapalice ne shvata kao nešto negativno, u formalnim situacijama, npr. u školi, upotreba poštapalice uvijek će se shvatati kao da nemaš šta reći – čak i kada imaš, a samo tražiš malo vremena da to uobličiš.

Zato je potrebno vježbati govoriti bez poštapalica. Prvo ih treba osvijestiti. A onda, tehnika je jednostavna: kada kreneš govoriti *ov-*, zaustavi se i to vrijeme koje ti treba da smišliš šta ćeš reći – samo napravi pauzu i duboko udahni. Sagovornici i sagovornice te već slušaju i žele znati šta imaš reći. Pauza se nikada neće negativno protumačiti.

Govoriti treba **polako i artikulirano**. U svakodnevnom govoru skraćujemo riječi, vokali nam se ne čuju, afrikate ume-kšavamo... To je zato što govorimo sa ljudima koje znamo i zato što znamo da će nas oni razumjeti. Brzina je važnija od razlikovanja *č* i *ć*. Međutim, kada govorimo pred cijelim razredom, automatski smo svjesniji svoga glasa, zbog čega možemo postati nesigurniji. U javnom nastupu jednako je bitno kako govorimo kao i ono šta govorimo. Poslušaj neke TED govore – više će te oduševiti i u svoju ideju uvjeriti oni govornici i govornice koji elokventno i razgovijetno govore. (Na početku trebaš vježbati polako govoriti jer se tako lakše fokusiraš na izgovor. Kasnije ćeš postići i to da govoriš i brzo i razgovijetno.)

Da bismo postigli jasnost, odličan je trik praviti **kratke rečenice**. Kada pišeš, složene, duge rečenice znače mnogo zarezova i zahtijevaju mnogo pažnje da bi bile jasne i smislene. U govoru, ako ti je rečenica duga i složena, može se desiti da zaboraviš šta ti je bila namjera da kažeš na samom početku rečenice. Zato je lakše pratiti nit izlaganja ako koristiš kratke rečenice.

Važno je imati stila

Ako govorimo o dužini rečenica, o tome kako oblikujemo tekst, govorimo ustvari o **stilu**. Kao što imaš različite stilove oblačenja koje prilagođavaš situaciji (svečano, ležerno, sportski), tako isto prilagođavaš i svoj govor. U neformalnim situacijama (kuća, druženja i sl.) nećeš pretjerano paziti na artikulaciju ili izbor riječi, dok ćeš u formalnim kori-

stiti standardni jezik (pazićeš i na izbor riječi i na pravopis i na izgovor). Formalne situacije su škola, vijeće učenika, razgovor sa starijima, intervju za (volonterski) posao i sl. Sa prijateljicama i prijateljima možda koristiš **žargon**, izraze koje samo vi razumijete, koje stariji *ne kontaju*. To je jedna odlika razgovornog stila. U formalnom stilu žargon se obično ne koristi. Ako ga ipak koristiš, moraš za to imati razlog i moraš znati kako će ga Tvoji sugovornici i sugovornice shvatiti. Zato u novinama, naprimjer, možeš vidjeti neke žargonske izraze obilježene navodnicima ili kurzivom (kao i u ovom priručniku). Time drugima daješ do znanja da toj riječi obično tu nije mjesto, ali da Ti želiš postići time neki efekt (da opustiš atmosferu, da nasmiješ druge itd.). Žargon nije *nepravilan* u takvom kontekstu, samo je neuobičajen.

Zavisno od toga odakle smo, govorimo **dijalektom**, govorom koji je karakterističan za kraj gdje smo odrasli. Dijalekti se najlakše mogu prepoznati po akcentu: osobe iz Bihaća imaju drugačiji akcent od osoba iz Tuzle. Neki govori ti mogu zvučati smiješno ili neobično, ali trebaš znati da je smijati se drugima zbog akcenta isto kao i rugati se drugima zbog izgleda – neukusno i nepristojno. Jedan banalni razlog je da i Ti sigurno nekome zvučiš čudno. U školi (i čitanjem knjiga i slušanjem dobrih spikera i spikerki na radiju i TV-u) učimo da dijalekatske riječi mijenjamo standardnim riječima i učimo pravilne akcente. Međutim, akcent je veoma teško promijeniti, jedino ako imaš sjajan sluh. Važnije ga je prihvatiti kao svoj. Kao i izgled.

Bio je lijep i sunčan dan

U školskim radovima uobičajeno je da prva rečenica bude *Bio je lijep i sunčan dan*. Baš zbog toga što je tako česta, ta se rečenica *izlizala od upotrebe*. Izgubila je svoju originalnost. Zato početi rad takvom rečenicom znači loš stil, neorigina-

Inost. (Osim ako to ne koristiš namjerno, ironično. U tom slučaju, moraš biti siguran/na da će to Tvoja profesorica ili profesor prepoznati.) Dobar stil je onaj koji najbolje služi svrsi govorenja ili pisanja. Kitnjast stil, bogat stilskim figurama, dugim rečenicama, nije nužno i lijep.

Koji/kojeg

Trebaš paziti i na to da rečenice općenito ne počinju istom riječju. Ako govoriš o sebi, loš je stil svaku rečenicu počinjati sa ja (a uz to i zvuči sebično). Osim ako ne želiš postići gradaciju.

Ove godine Oscara je dobio film Mad Max koji je proslavio glumca Mela Gibsona koji je glumio u prvom nastavku Mad Maxa lika koji se zove Mad Max i po kojem je film dobio ime.

Šta je problem sa ovom rečenicom? Četiri puta se ponavlja koji, po kojem! Možemo se dogovoriti da je pravilo: zamjenica koji, a, e može se u rečenici upotrijebiti samo jednom, iznimno dva puta. Rečenicu treba preformulisati:

Ove godine Oscara je dobio film Mad Max, nazvan po glavnom liku kojeg je u prvom nastavku glumio proslavljeni glumac Mel Gibson. Ili rastaviti na kraće rečenice: Ove godine Oscara je dobio film Mad Max. U prvom nastavku ovog filma glumio je Mel Gibson. Uloga glavnog lika, po kojem je film dobio ime, učinila ga je slavnim. (Sada se u svakoj rečenici ponavlja film! Nije dobro. Ti sigurno imaš bolje rješenje!)

Moj brat je gledao film koji/kojeg sam ja već gledala u kinu.

Je li koji ili je kojeg? Ili može oboje?

Imenice *internet*, *Facebook*, *blog* muškog su roda. Imaju isti nominativ i akuzativ jednine. *Imam internet, idem na Facebook, nemam blog.*

Isto tako su muškog roda imenice *brat*, *tetak*, *nastavnik*.

Imam brata, volim svog tetka, slušam nastavnika.

U čemu se razlikuje prva grupa od druge? U tome što su imenice prve grupe *nežive* i imaju gramatički isti nominativ i akuzativ. Imenice druge grupe su *žive* i imaju različit nominativ i akuzativ (akuzativ je jednak genitivu).

Kod zamjenica *koji, čiji* moramo razmišljati o tome na šta se one odnose: na nešto živo ili neživo. Ako je neživo, akuzativ je *koji, čiji*; ako je živo, akuzativ je *kojeg, čijeg*. Jednostavno!

Moj brat je gledao film koji sam ja već gledala u kinu.

Vidio je i lava kojeg sam ja već vidjela.

Gramatičke greške koje pravimo imaju svoje opravdanje (kojeg *zvuči* kao akuzativ, koji kao nominativ), ali su svejedno greške. Treba da ih osvijestimo.

Evo još jedne s akuzativom i genitivom:

Jesi li pitao sestre/sestru?

Šta je gramatički pravilno? Pitati koga, šta? Akuzativ. Dakle, *pitati sestru*. Ali, zašto neki ljudi griješe pa kažu *sestre*?

Jednostavno. Zbog analogije. Imenice muškog roda, *žive*, imaju jednak akuzativ i genitiv. Zašto onda ne izjednačiti akuzativ i genitiv ženskog roda? Logično. Bolje da kažemo, *analogično*.

Svoj, svoja, svoje

Imaju oni i njihovih/svojih problema.

Ko ima čije probleme? Ja imam **svoje**, ti imaš **svoje**, ona ima **svoje**... Tako je po gramatici. U svakodnevnom govoru, međutim, ponekad zaboravimo na ovu zamjenicu za sva lica u objekatskoj poziciji. Ali! *Oni imaju njihovih problema* značilo bi da imaju tuđe probleme! E, zato u našem jeziku postoji ova posvojna zamjenica za sva lica!

Pokretni vokali

U jednom(e) dalekom carstvu...

Kad(a) ćeš se vratiti?

S čim(e) piješ kafu?

Pokretni samoglasnici (ili navesci) ne mijenjaju značenje riječi. Dodaju se riječima zbog ritma i nisu obavezni. Hoćeš li navezati samoglasnik na neku riječ? To je Tvoj osobni izbor.

Formalni stil

Na koji način ćeš napisati pismo ili e-mail zavisi od toga **kome** pišeš i kojim **povodom** pišeš. Ako pišeš tetki u Atlantu jer se niste dugo čuli, početak e-mail sa *Draga tetka*, i završiti sa *Pozdravi sve. Voli te, (ime)*. Ako šalješ upit za rezervaciju sobe hotelu u Brelama, početak formalno, *Poštovani/poštovana*, i završiti formalno *Srdačan pozdrav, (ime i prezime)*.

Možeš primijetiti da kada pišemo pisma, upite, čestitke, zahvalnice, razglednice i sl. koristimo neke ustaljene formule: *pišem ti ovo pismo...; obraćam Vam se povodom...; ovim putem vam se zahvaljujemo...* Te su fraze karakteristika administrativnog stila. Olakšavaju komunikaciju.

Kada se obraćaš hostelu koristiš *Vi* (kada znaš kome se tačno obraćaš: *Poštovana gospođo Marić*) ili *vi* (kada je generalni upit: *Poštovani/poštovana*) i formalne pozdrave (*Srdačan pozdrav*). Kada pišeš osobama koje poznaješ, koristiš neformalne pozdrave i općenito neformalne načine obraćanja (*Dragi/draga; Pozdrav/Pozz*).

Ovdje ćemo obratiti pažnju na dijelove formalnog pisma koje upućujemo nekim institucijama (nastavničkom vijeću, organizaciji gdje se prijavljuješ za volonterski rad, opštini i sl.).

Kada pišeš e-mail, zadana su polja koja se moraju popuniti. Ista ta polja trebaš popuniti i kada pišeš pismo na papiru (ili ga kucaš u Wordu).

-	Grad, datum.
To: (adresa osobe ili osoba kojima pišeš)	Ime i prezime (ili naziv institucije) Adresa
Bcc: (adrese osoba koje se ne vide)	-
Cc: (adrese osoba kojima se posredno obraćamo)	-
Subject: (predmet pisma)	Predmet: (Molba za upis / Motivaciono pismo...)
Poštovani, / Poštovana, / Poštovani/poštovana,	Poštovani, / Poštovana, / Poštovani/poštovana,
tekst e-maila (Obraćam vam se ovim povodom...)	tekst pisma (Obraćam vam se ovim povodom...)
U prilogu šaljem...	U prilogu šaljem...
Pozdrav, / Srdačan pozdrav, / S poštovanjem,	Pozdrav, / Srdačan pozdrav, / S poštovanjem,
Potpis Broj telefona	Potpis Adresa Broj telefona

Primjer

To: organizacija@organizacija.org

Bcc:

Cc:

Subject: Prijava na konkurs

Poštovani/poštovana,

Ovim putem prijavljujem se na konkurs objavljen na vašoj stranici organizacija.org za prijem novih volontera.

U prilogu šaljem pismo motivacije i svoj CV.

Srdačan pozdrav,

Vanja Vanjić

061 111 222

Sarajevo, dd. mm. gg.

Organizacija
Ulica ta i ta br. taj
7X.000 Grad

Predmet: Prijava na konkurs

Poštovani/poštovana,
Ovim putem prijavljujem se na konkurs objavljen u dnevnim novinama za prijem novih volontera.
U prilogu šaljem pismo motivacije i svoj CV.

Srdačan pozdrav,
Vanja Vanjić
Ulica ta i ta, br. taj
7X.000 Grad
vanja.vanjic@mail.com
061 111 222

Ovo su osnovni elementi koje svako ovakvo pismo treba imati. Od Tebe zavisi kako ćeš ga uobličiti. Da li ćeš prvo staviti svoje podatke pa podatke institucije ili osobe kojoj se obraćaš ili ćeš svoje podatke staviti poslije potpisa. Da li ćeš svoj potpis ravnati sa desnom ili lijevom marginom. Da li ćeš tekst pisma početi velikim slovom (jer je novi red) ili malim (jer se nastavlja na Poštovani/poštovana,). Komunicirati e-mailom jednako je kao komunicirati pismom. Važe ista pravila pristojnosti. Na primjer, nije pristojno samo poslati e-mail sa dodatkom (attachmentom, pravitkom), bez ikakvog uvoda i objašnjenja. Ako se prijavljuješ za neki konkurs, trebat ćeš pripremiti svoj životopis (biografiju ili CV) i/ili motivaciono pismo

(pismo namjere – popratno pismo u kojem objašnjavaš zašto se prijavljuješ na tu poziciju).

Najčešći format koji se koristi za CV jeste *European CV format*, koji možeš naći i na hrvatskom jeziku. Pregledan je i jednostavan za popunjavanje. Samo popuni polja koja su relevantna za poziciju na koju se prijavljuješ i sve ostalo pobriši. Na internetu također možeš naći i neke primjerke motivacionog pisma koji ti mogu poslužiti kao inspiracija. Na početku treba da se predstaviš, da navedeš kako si čuo/čula za konkurs i zašto se javljaš na tu poziciju, da opišeš svoje dosadašnje iskustvo i da objasniš šta će rad u toj organizaciji značiti za Tvoj dalji razvoj. Pismo treba biti personalizirano (upućeno upravo toj instituciji). Najvažnije je da budeš iskren/iskrena.

II PRIMJERI

Kada nisi siguran/sigurna kako se neka riječ piše, provjeravaš u rječnicima. Pravopisi također imaju rječnički dodatak u kojem su izlistane sve riječi koje se daju kao primjeri u pravilima, uz dodatne riječi za koje možeš imati dilema.

Drugi dio ovog priručnika zamislili smo kao dopunu prvog i pripremu za treći. Ovdje smo Ti ponudili primjere, nadamo se zanimljive, na osnovu kojih ćeš lakše shvatiti principe. Ti možeš:

- dodavati svoje primjere
- oko primjera ili na marginama pisati komentare
- dodavati izuzetke ili primjere koji su različiti po pravopisima
- formulirati pravila svojim riječima.

Sve primjere koje možeš pročitati u prvom dijelu možda nećeš naći i u ovom. Također, ovdje ponekad nećeš naći rješenja koja se traže u vježbama. Da bi ova knjiga bila završena, Ti je moraš završiti tako što ćeš *srediti* ovaj dio.

VELIKO I MALO SLOVO

Veliko slovo služi za naglašavanje i isticanje. Rečenice počinjemo velikim slovom kako bismo vizuelno lakše vidjeli gdje jedna rečenica završava, a gdje druga počinje. Velikim slovom naglašavamo vlastita imena. Iskazujemo poštovanje. Evo primjera. (Za sve slučajeve, osim za poštovanje. To zavisi od Tebe. Za koga/šta Ti smatraš da zaslužuje tu počast zvanu veliko slovo?)

Vlastito ime (i prezime)

Znaš li ko su:

Anne Frank, Branko Ćopić, Isidora Sekulić, Ivo Andrić
Lazar Mačak, Mali Kraljević, Petar Pan
Miroslav Krleža, Nada Gašić, Zija Dizdarević

Znaš li gdje su:

Australija, Južna Amerika, Sjeverna Amerika, Europa
Burkina Faso, Crna Gora, Dominikanska Republika,
Ekvatorska Gvineja, Obala Bjelokosti, Papua Nova Gvineja,
San Marino, Šri Lanka, Ujedinjeni Arapski Emirati
Banja Luka, Bela Palanka, Bosanska Krupa, Donji Vakuf,
Herceg Novi, Nova Gradiška, Novi Sad, Novi Travnik,
Slavonski Brod, Široki Brijeg
Begovo Selo, Donja Meka Gruda, Jasenica Lug, Komarnje Brdo,
Krupa na Vrbasu, Luka kod Stublina, Ostrožac na Uni,
Rakova Noga, Stare Kuće, Zubovići u Oglečevi

Nazivi

Čega su ovo nazivi? Po čemu su dobili ime? Šta ovdje nije dio naziva?

Kanton Sarajevo, Zeničko-dobojski kanton, Hercegovačko-neretvanska županija, Brčko distrikt
Cvjetni trg, Pozorišni trg, Španjolski trg, Trg djece Sarajeva, Trg Krajine, Trg slobode

Arktički ocean, Južni ocean, Tih okean, Crveno more,
Jadransko more, Jonsko more, Biserna rijeka, Crna ri-
jeka, Dunav, Vrbas, Žuta rijeka
Boračko jezero, Buško blato, Crno jezero, jezero Bočac,
jezero Modrac
Prenj, planina Zelengora, Dinarsko gorje, gorje Ural
Skandinavsko poluostrvo, Pirinejski poluotok, Balkan-
ski poluotok
Dugi otok, Kanarski otoci, otok Cres
Bengalski zaljev, Meksički zaljev, Bakarski zaljev
Panonska nizina
Lukina jama
slap Kravice, Blihin skok, vodopad Skakavac, Plivski vo-
dopad

Institucije imaju svoje nazive. Ponekad su institucije dio
neke druge. Kako to znamo?

Međunarodni sud za ljudska prava
Ujedinjeni narodi
Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona
Sarajevo
Centralna banka Bosne i Hercegovine
Gradsko pozorište „Jazavac“
Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Her-
cegovine
Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
Osnovna škola Antuna Branka Šimića u Mostaru
Likovna sekcija Osnovne škole „Skender Kulenović“
Košarkaški klub „Kakanj“
Dvorana „Mirza Delibašić“
Turistička zajednica Zeničko-dobojskog kantona
Odsjek za režiju Akademije scenskih umjetnosti u Sa-
rajevu
Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika
Odbor za Rome pri Vijeću ministara Bosne i Hercegovine

Šta čitaš i gledaš?

Sumnjivo lice (komedija)
Dnevnik Anne Frank (knjiga)
Sadako hoće živjeti (roman)
Modra lasta (časopis)
Potraga za Nemom (film)
101 dalmatinac (film)

Šta slaviš?

Nova godina, Međunarodni praznik rada, Međunarodni dan žena, Svjetski dan knjige, Dan neovisnosti, Kurban-bajram, Božić, Vaskrs...

Opšte imenice

Iz biologije učiš (ili ćeš učiti) latinske nazive za životinjske i biljne vrste, rodove i carstva. Znaš da se u tim nazivima prva riječ piše velikim slovom.

Evo jedne sjajne mješavine biljaka za dobar čaj:

Matricaria chamomilla, *Urtica dioica*, *Rosa canina*, *Melissa officinalis*, *Hipericum perforatum*, *Mentha piperita*.

Riječ čaj nastala je od biljke čajevac (*Camellia sinensis*).

Ti se latinski nazivi koriste u nauci, kao vlastita imena vrsta, porodica, rodova... Međutim, u svakodnevnom govoru kada kažemo *menta* mislimo na opštu imenicu, ime za skup biljaka koje imaju zajedničke osobine po kojima mentu već prepoznamo... Zato je pišemo malim slovom.

Tako isto i:

Životinje

buldog, koker-španijel, perzijska mačka, sibiriski haski
Umjetničke i društvene pravce te povijesna doba
barok, renesansa, romantizam, moderna, ekspresionizam, pacifizam, feminizam
jura, kameno doba, paleozoik

Titule, funkcije i sl.

dalaj-lama, imam, mujezin, papa, rabin, svećenik, protestantica, ateistica

Strane svijeta

istok, zapad, sjever, sjeverozapad

Dane u sedmici i mjeseci u godini

januar, februar, ožujak, travanj

ponedjeljak, utorak, nedjelja

PISANJE GLASOVA

Evo nekih riječi, nasumičnih, sa glasom *h*. Dodaj i Ti neke.

Glas *h*

Nemaju svi govornici i govornice dileme da li se glas *h* u nekim riječima piše ili ne. Neko kaže hemija, neko kemija. Neko kaže gluh, neko gluv. Evo primjera sa riječima gdje glasa *h* uvijek ima i primjera gdje ga može, a i ne mora, biti. Ako te zanima, u pojedinim pravopisima možeš naći koje od ovih riječi su po kojem standardu.

U riječima

hvala, haljina, hlače, hlad, hladnjak, hljeb, kruh, hrabrost, hrana, hrast, hrpa, dah, duh, ohol, orah, prah, prohujalo, smijeh, stih, strah, svrha, šah, tih, vihor, zahvat, žohar

hamburger, harmonika, hauba, heroj, higijena, hit, hitno, hobi, hokej, horizont, humor

helijum, hemisfera, herbar, homonim, hijerarhija, hiperbola, hedonist, helenizam, hermetičan, holokaust, humanista

hodati, htjeti, hučiti, drhtati, uhapsiti

haos / kaos

hemija / kemija

hereza / jeres

historija / istorija

hlor / klor

hromozom / hromosom / kromosom

hronika / kronika

aždaha / aždaja

buha / buva

duhan / duvan

gluh / gluv
kihati / kijati
kuhar / kuvar
muha / muva
promaha / promaja / propuh
snaha / snaja
uho / uvo

Ali, glasa h uvijek ima:

U genitivu množine

Hiljadu sjajnih sunaca
stotinu crno-bijelih dalmatinaca
tisuću arapskih noći
od ovih mojih dragih komšija

U 1. l. jd. aorista

Ja krenuh, dođoh, vratih se, opet odoh, ne stigoh, pre-
đoh, ne nađoh, nešto pojedoh, zaboravih, sjetih se,
shvatih, zaboravih, prepadoh se.

Glas j

Čuli ga ili ne, glasa j ima:

U riječima

jablan, jabuka, jad, jaguar, jahati, jahta, jak, jare, jasje,
jecaj, ječam, jedrilica, jedva, jeftin, jesen, jezik, jež, jod,
joga, jogurt, jorgan, juha, junak
jon / ion

Između vokala

alineja, epopeja, Odiseja, orhideja, turneja
avlija, Azija, brijati se, dijagonala, dijalekt, dijalog, gimnazija, linija, pijaca, refleksija, studija, situacija, sugestija, televizija, teorija, varijacija
dvije, klijent, orijentacija
brojati, cijuk, fijuk, obojica, zmijolik
čiji, čijeg, čijem
drukčije, svježije, jasnije
hladniji, dosadnija, smješnije

Nema ga, međutim, između vokala *io*

radio, sjedio, htio, želio, volio, polio, zalio, latio, shvatio, popio
kamion, stadion, radionica, audio, radio
(Usput rečeno, ne, nije dajdža, nego je daidža i daidžinica.)
U kojim još riječima primjećuješ da se prave greške?

Pisanje *ije* ili *je*

Nakon primjera i primjera, pravilnog izgovaranja, vidjet ćeš da *ije/je* nije nikakav bauk. Mliijeeeeeko / mljekara!
Evo slučajeva.

Nekada dugi slog, krati se dodavanjem novog:

cijev – cjevčica
cvijet – cvjetić
gnijezdo – gnjezdašce
korijen – korjenčić
vijenac – vjenčić
zvijezda – zvjezdica
bijedan – bjedniji
bijel – bjelji
bijesan – bješnji

blijed – bljeđi
lijen – ljenji
lijep – ljepši
smiješan – smješnji
svijetao – svjetliji
tijesan – tješnji
dodijeliti – dodjeljivati
namijeniti – namjenjivati
obavijestiti – obavještavati
ocijeniti – ocjenjivati
ozlijediti – ozljeđivati
pobijediti – pobjeđivati
upotrijebiti – upotrebljavati
zamijeniti – zamjenjivati
dijete – djetinjast
lijek – ljekovit
svijet – svjetski
zvijezda – zvezdani
cvijet – cvjetni
brijeg – bregovi / brjegovi
crijep – crepovi / crjepovi
cvijet – cvjetovi
snijeg – snjegovi
svijet – svjetovi
tijelo – tjelesa
vijek – vjekovi

Nekada kratki slog, dulji se u glagolski oblicima:

dospjeti – dospijevati
nasjeći – nasijecati
odoljeti – odolijevati
razumjeti – razumijevati
zapovjediti – zapovijedati
zastarjeti – zastarijevati

dozreti – dozrijevati
leći – lijegati
poletjeti – polijetati
liti – lijevati

U infinitivu je – u muškom i – u ženskom rodu opet je:

htjeti – htio – htjela
željeti – želio – željela
letjeti – letio – letjela
voljeti – volio – voljela
smjeti – smio – smjela

(Nećemo te glagole miješati sa moliti, molio, molila ili mrziti, mrzio, mrzila.)

Izuzeci su: **mjesto, mjera, sjesti** i glagoli iz njih izvedeni.
Imaš li neke primjere?

Glas č

Bez obzira na to kako ih izgovarate, glasa č u ovim riječima ima!

U riječima

bačva, bič, čačkalica, čaj, čamac, čar, čarolija, čarapa, čaroban, čobanica, čaršija, čas, čast, čaša, čavka, ček, čekati, čekić, čelo, čeljade, čempres, čep, čestitka, češalj, četinar, četka, četvrtak, čičak, čulo, čuperak, čvor, čin, čip, čist, čizma, čovjek, čudo, prečnik, pregača, priča, računica, ručak, sebičan, sendvič, slučaj, svečanost, žuč, meč, pčela
čak, čiji, čim, često, inače, očito, obično
čuti, čuvati, učvrstiti, učiti, očekivati

U nastavcima

bacadž, brisačica, cjepač, hrvačica, trubač, šaptačica, plesač
branič, vodičica
alergičan, ekonomična, elegično, energičan, mliječni, ne-
dorečena, realistično
balkončić, kamenčić
budistički, esejistička, grčko
cjevčica, grančica, stvarčica
djeličak, krajičak, plamičak
hemičar, istoričarka
jabukovača, sjevernjača, pribadača
rupčaga

č : k

banjalučki (: Banja Luka)
bezvučan (: zvuk)
djevojčica (: djevojka)
jači (: jak)
junački (: junak)
koračanje (: korak)
liječiti (: lijek)
paučina (: pauk)
majčin (: majka)
momčina (: momak)
mračan (: mrak)
oči (: oko)
račić (: rak)
trčati (: trka)
visočki (: Visoko)
vučica (: vuk)
značka (: znak)
različito (: razlika)
vječnost (: vijek)
oblačić (: oblak)

naopačke (: naopako)
ispečen (: ispekao)

č : c

bezličan (: lice)
kličem (: klicati)
lončina (: lonac)
mjesečina (: mjesec)
piščev (: pisac)
slijepčev (: slijepac)
srčan (: srce)
starački (: starac)
striče (: stric)
zupčanik (: zubac)

Glas ć

Ove se riječi sasvim razlikuju od riječi sa ć! One imaju glas č!

U riječima

kuća, leća, moć, nedaća, noć, tisuća, voće, vreća, sreća,
saobraćaj, peć, pećina, ćelav, ćelija, ćevap, ćud, ćuk, ćar
(dobit), ćaskati, ćup, ćuprija, ćebe

U nastavcima

brodić, crepić, cvjetić, djelić, golubić, gradić, nosić, pr-
stić, satić, stolić, zidić
ići, doći, proći, naći, stići, ispeći, leći, peći, reći, prestići
gledajući, pleteći, slijedeći, sjedeći, budući, tekući
srneći, teleća, pileće
golać, srndać
lakoća, samoća, sljepoća, skupoća, trudnoća, tvrdoća

ć : t

- bezvlašće (: vlast)
- briješće (: brijest)
- cvijeće, cvječarica (: cvijet)
- dospijeće (: dospjeti)
- Egipćanin (: Egipat)
- gošća (: gost)
- lišće (: list)
- ljući (: ljut)
- mladošću (: mladost)
- pamćenje (: pamtiti)
- plaćati (: platiti)
- povrće (: vrt)
- pruće (: prut)
- smrću (: smrt)
- svanuće (: svanuti)
- triješće (: trijeska)
- hoću, hoćeš... ću, ćeš... neću, nećeš... (: htjeti)

Glas dž

Bez obzira na to kako ih izgovarate, glasa dž u ovim riječima ima!

U riječima

- džak (vreća), džamija, dženaža, hidžab, amidža, daidža, džin
- džakuzi, džambo, džez, džins, džip, džogirati, džoker, džokej, džudo, menadžer, bedž, bridž, imidž, koledž, budžet
- džem (marmelada), džemper, džeparac, kandža, patlidžan, odžak, srdžba

U nastavcima

buregdžija, fesdžija, hadžija, intereždžija, šaljivdžija
buregdžinica, ćevabdžinica

dž : č

vradžbina (: vraćati)
udžbenik (: učiti)
svjedodžba (: svjedočiti)

Glas đ

Većina je riječi sa glasom *dž* stranog porijekla. Za razliku od njih, glas *đ* je skroz doma u ovim riječima.

U riječima

đak (učenik), đumbir, đuveč, đon, međa, Međugorje,
gospođa, hrđa, lađa, suđe, sunder, uređaj, vjeđa, oruđe,
riđ
đakon, đavo, anđeo, evanđelje
đerđan, đerđef, đevrek, đubre, đul

đ : d

brđanski (: brdo)
buđenje (: buditi)
građa (: graditi)
građanin (: grad)
grožđe (: grozd)
mlađak (: mlad)
naslijeđe (: naslijediti)
pobjeđivati (: pobijediti)
snoviđenje (: vidjeti)
zaleđen (: zalediti)
zaslađivati (: zasladiti)
dođoh, pređoh, siđoh, nađoh... (: doći, preći, sići, naći...)

(NE)BILJEŽENJE GLASOVNIH PROMJENA

Jednačenje suglasnika po zvučnosti

Evo primjera za jednačenje suglasnika po zvučnosti.

zvučni	b	d	g	dž	đ	ž	z			
bezvučni	p	t	k	č	ć	š	s	f	h	c

b > p

gibak, gipkost

golub, golupčić

ljubak, ljupka, ljupkoća, ljupkost

miroljubac, miroljupci

poljubac, poljupci

rubac, rupci, rupčić

stubac, stupci

šibati, šipka

vrabac, vrapci, vrapčad, vrapče, vrapčić

Zagreb, Zagrepčanin

ždrijebac, ždrijepci, ždrijepčev

hljeb, hljepčić

kobac, kopci

i p > b

top, tobdžija

d > t

gladak, glatka, glatkoća

sladak, slatka, slatkast, slatkoća

nad, natprosječan, natprirodan, natkriti

od, othraniti, otkopati, otkopčati, otkucati, otpad, otpa-

sti, otpjevati, otplatiti, otploviti

pod, pothraniti, potkačiti, potkapa, potkopati, potkošu-

lja, potkratiti, potpredsjednica

pred, pretkazati, pretklijetka, pretkomora, prethistorija,
prethoditi

i t > d

kositi, kosidba
primijetiti, primjedba
plijeniti, pljenidba, pljenidbeni
ploviti, plovidba, plovidbeni
prostiti, prosidba
vjeriti se, vjeridba
svat, svadba, svadbarski, svadbeni
seliti se, selidba, selidbeni

g > k

drugi, drukčiji

i k > g

burek, buregdžija, buregdžinica
svaki, svagda, svagdašnji

(dž > č)

č > dž

naručiti, narudžba, narudžbenica
svjedočiti, svjedodžba
vrač, vradžbina

đ > ć

smeđ, smečkast

ž > š

bilježiti, bilješka
držati, drška
križati, kriška, kriškica

lažac, lašca
muž, muški, muškost
podržati, podrška
sniježiti, snješko
tronožac, tronošca
težak, teški, teškaš, teškaški, teškoća

z > s

Kinez, Kineskinja
blizak, bliska, bliskost
drzak, drska, drskost
mrzak, mrska, mrskost
nizak, niska, niskobudžetni
uzak, usko, uskoća, uskost, uskogrudan
raz, rascijepiti, rasformirati, rashladiti, rashod, raspametiti, rasparati, raspodijeliti
uz, usfaliti, ushodati, ushuktati, uskipjeti, uspeti, ustrajati
bez, besciljno, bescvjetna, beskamatni, beskičmenjak, beskonačan, beskrajan, besposlen
iz, iscuriti, isforsirati, isfučkati, ishlapiti, ishraniti, iskopati, ispisati, isplivati, ispustiti, istočiti

i s > z

glas, glazba, glazbenica
s, zbiti, zbogom, zbrojiti, zdimiti, združiti, zgaditi, zgurati

U kojim slučajevima se glasovna promjena dešava, ali je ne bilježimo?

Jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe

Slijede primjeri za jednačenje suglasnika po mjestu tvorbe. Može se desiti da se prije jednačenja po mjestu tvorbe suglasnici prvo izjednače po zvučnosti. Imaš li neki primjer?

n > m

činiti, čimbenik
nastaniti, nastamba
rašćlaniti, raščlamba
odbraniti, odbrambeni
prehraniti, prehrambeni

s > š

bijesan, bješnji
čist, čišći
čvrst, čvršći
danas, današnji
izjasniti, izjašnjavati
jakost, jakošću
kasniti, kašnjenje
kost, koščica
lijeska, lješnjak
list, lišće
mast, umašćen
misliti, mišljenje
nositi, nošnja
objasniti, objašnjavati
pasti, pašnjak
počastiti, počašćen
podnositi, podnošljiv
prkositi, prkošenje
radost, radošću
s, šćepati, šćućuriti se

snositi, snošljivost
tijesan, tješnji
vrsta, vršnjak
zamisliti, zamišljenost
zgusnuti, zgušnjavati

z > ž

blizak, bližnji
grozd, grožđe
isprazniti, ispražnjavati
kazniti, kažnjavati
mrziti, mržnja
paziti, pažnja
voziti, vožnja

h > š

orah, oraščić
podsmijeh, podsmješljiv

Kada se glasovna promjena ne bilježi iako se čuje?

Gubljenje suglasnika

Radi lakšeg izgovora, suglasnici se gube.

častan, časna
koristan, korisna
slastan, slasna
strastan, strasna
vrstan, vrsna
žalostan, žalosna
sablastian, sablasna
boravište, boravišni
čudovište, čudovišni
gradilište, gradilišni

nužda, nužni

Ili se stapaju sa istim suglasnikom.

bez, bezakonje, beznačajan, bezubi

od, odijeliti

Koji su razlozi važniji pa gubljenja suglasnika nema u slučajevima kao što je *aoristni* ili *najjači*?

Promjena l u o

Kada *l*, a kada *o*?

o, la, lo, li, le, la

nosio: nosila

pisao : pisala

prestao : prestala

radio : radila

sjedio : sjedila

učio: učila

anđeo : anđela

kotao : kotla

orao : orla

ugao : ugla

čavao : čavla

čio : čili

kiseo : kiseli

nagao : nagli

podao : podli

dioba: dijeliti

seoba: seliti

misao: misli

smisao : smisla

činilac : (od jednog) činioca : (od mnogo) činilaca
gledalac : (od jednog) gledaoca : (od mnogo) gledalaca
isplatilac : (od jednog) isplatioca : (od mnogo) isplatilaca
mislilac : (od jednog) mislioca : (od mnogo) mislilaca
pitalac : (od jednog) pitaoca : (od mnogo) pitalaca
počinilac : (od jednog) počinioća : (od mnogo) počinilaca
poznavalac : (od jednog) poznavaoća : (od mnogo) poznavalaca
pratilac : (od jednog) pratioca : (od mnogo) pratilaca
slušalac : (od jednog) slušaoca : (od mnogo) slušalaca
spasilac : (od jednog) spasioća : (od mnogo) spasilaca
stvaralac : (od jednog) stvaraoća : (od mnogo) stvaralaca
tužilac : (od jednog) tužioća : (od mnogo) tužilaca

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

Riječi pišemo odvojeno. Međutim, riječi vole da se spajaju i tvore nove riječi. Ponekad to spajanje bude uspješno da nismo ni svjesni pojedinačnih riječi od kojih su nastale, a ponekad ne srastu dovoljno pa ih i dalje shvatamo kao odvojene.

Idemo redom.

Imenice

Dvije riječi daju novu, s novim smislom i jednim akcentom.

autobiografija, autoput, basnopisac, biokemija, biljož-
der, fotografija, Južnoamerikanac, Njujorčanka, polupi-
smenost, romanopisac, samoposluga, vodozemac, mi-
šolovka

ultrazvuk, multikultura, mikroorganizam

nebriga, nevolja, nezadovoljstvo

Dvije riječi ne srastu do kraja, imamo novi smisao, ali svaka riječ zadrži svoj akcent.

alfa-zrake, pop-ikona, remek-djelo, rok-muzika, trik-pi-
tanje, pire-krumpir

Mehmed-paša, Ali-beg

Dvije odvojene riječi

ADSL priključak, SIM kartica, SMS poruka

čovjek genij, kamen temeljac, kasica prasica, voda teku-
ćica

fer postupak, gala večer, mini pauza, solo pjevanje

Ponekad pravopisi ne daju dosljedna pravila. Tako nalazimo:

kalcijkarbonat / kalcijum karbonat
ugljendioksid / ugljen-dioksid
videoprojeksija / video-projeksija
žiroračun / žiro-račun / žiro račun

Pridjevi

Jedna riječ, jedan smisao

dobronamjieran, dvosmjieran, istoimen, kratkovječan, maloljetan, prošlogodišnji, takozvani, vlastoručan, vodootporan
antifašistički, bivalentan, fotoreporterski, infracrven
fizičkokemijski (: fizička kemija), naučnoistraživački (: naučno istraživanje), književnoistorijski (: književna istorija), angloamerički (: američki engleskog porijekla)
austrougarski (: Austro-Ugarska), malostonski (: Mali Ston), zapadnoevropski (: zapadna Evropa)
bezglasan, bespotrebna, beznadežno, nedužan, nedostojna, nezadovoljno, preosjetljiv

Crticom označavamo neki odnos, naporednost.

crno-bijela (i crna i bijela), anglo-američki (i engleski i američki), društveno-ekonomski (i društveni i ekonomski), njemačko-francuski (i njemački i francuski), brdsko-planinsko (i brdsko i planinsko)

I pridjevi koji se ne mijenjaju po padežima i dalje su pridjevi.

bordo kravata, halal certifikat, pink košulja
bijel bjelcat, nov novcat

Zamjenice

Od zamjenica (t)ko, šta, što, koji, čiji, kakav, koliki (a po istom principu i priloga kad, gdje, kuda...) izvode se opšte, odrične i neodređene zamjenice.

neko, nešto, nekakav, nečiji

itko, išta, ikakav

niko, ništa, nikakav, ničiji

svatko, svašta, svakakav

Tako razlikujemo:

iko ≠ i ko

Je li *iko* došao? ≠ Znaju *i ko* je i šta je.

Također razlikujemo neodređene od općih zamjenica. U pisanju ih razlikujemo po tome da li su sastavljeno ili rastavljeno napisane. A u govoru?

tkogod, štogod (netko, nešto) ≠ tko god, što god (bilo ko, sve što)

Zna li *štogod*? ≠ *Šta god* znaš, pričaj.

Znaš šta znače i neke od ovih zamjenica:

koješta, poneki (ili pokoj), ponešto, bilo šta

Da ponovimo, prijedlozi nisu srasli sa imenicama (iako ih izgovaramo zajedno):

nada mnom, preda mnom, sa mnom, za mnom

Prilozi

Prilozi nastaju srastanjem prijedloga i imenice. Isti princip: nova riječ, novi smisao, jedan akcent.

Pa ih tako razlikujemo od izraza:

doduše (svakako) ≠ (biti pokvaren) do duše
dogrla (zadužiti se) ≠ zakopčati se (do grla)
dokraja (potpuno) ≠ do kraja (dana)
izdaleka (vidjeti) ≠ iz daleka (svijeta)
načisto (jasno) ≠ (staviti) na čisto
nadaleko (slavan) ≠ na daleko (putovanje)
nadesno (skrenuti) ≠ (ne vidi) na desno (oko)
nadugo (pričati) ≠ (krenuti) na dugo (putovanje)
naizgled (naoko) ≠ (paziti) na izgled
napola (prelomiti) ≠ na pola (puta)
naruku (zgodno) ≠ (pasti) na ruku
potom (odmah) ≠ po tom (pitanju)
pritom (istovremeno) ≠ pri tom (zaključku)
sasvim (posve) ≠ sa svim (srcem)

Kako izgovorimo, tako pišemo:

dosad / do sad / dosada / do sada
pritom / pri tom / pri tome
otad / od tada

U nekim pravopisima priloški izrazi se ne shvaćaju kao srasli, pa ćeš naći različita pravopisna rješenja:

na primjer / naprimjer
u redu / uredu
u stvari / ustvari
na brzinu / nabrzinu
na prste / naprste

Kada koristiš ove izraze?

o tom-potom
kako-tako
malo-pomalo
navrat-nanos
skroz-naskroz
pošto-poto

Prijedlozi

ispod, između, nadomak, nakraj (ni *nakraj* pameti), nasred (*nasred* stola), pokraj
uime (Uradio je to *uime* kluba.) ≠ u ime (Ne diraj mi *u ime!*)
uoči (*uoči* praznika) ≠ u oči (Pogledaj me *u oči.*)
umjesto (Doći ću *umjesto* nje.) ≠ u mjesto (Dođi *u mjesto* mog rođenja.)
ususret (*ususret* ljetu) ≠ u susret (Krenuli su nam *u susret.*)
navrh (On se popeo *navrh* brda.) ≠ na vrh (Popeli su mi se *na vrh* glave.)

Brojevi

Jedan akcent, jedan broj

devetnaesti, dvadeset, dvopostotni, dvjesta / dvjesto,
petnaestina, osmočtvrtinski, osamdesete

Koliko akcenata, toliko brojeva

dvadeset sedam / dvadeset i sedam
dvadeset sedmi / dvadeset i sedmi
dva puta, tri puta (ali, kao prilozima: dvaput, tripud)
dvije milijarde trideset tri milijuna četiristo dvadeset
šest tisuća dvadeset tri / dvije milijarde trideset tri mi-
liona četiristo dvadeset šest hiljada dvadeset (i) tri

dvije stotine
jedna petina (1/5)
petsto četrdeset osam / pet stotina četrdeset osam / pet-
sto četrdeset i osam
sedamnaesti put
šest stotina
tisuću tristo osam / hiljadu tristo osam / hiljadu tristo i
osam
tisuću puta / hiljadu puta

Crticom označavamo približan broj.

dan-dva, dva-tri, dvoje-troje, godinu-dvije, korak-dva,
metar-dva, milijun-dva, pet-šest, riječ-dvije

Uzvici / usklici

Zajedno znači ustaljeni pozdrav ili uzvik.

doviđenja, nazdravlje, zbogom, akobogda, lakunoć

Što ne znači da ne možemo razdvojiti:

Do narednog viđenja!

Sve će ti otići na zdravlje!

Idi s Bogom! Ako Bog da, vratit će se oni.

Lahka vam noć!

Neki pozdravi nisu srasli.

dobro jutro, dobar dan, dobro večer, dobro došao

Veznici

iako (≠ i ako), ipak, a kamoli, otkad, otkako

Riječce / čestice / partikule

drugi *put*
tri *puta*
je *li*
kakva *god*

Glagoli

Nije zgoreg ponoviti.

nisam, nisi, nije, nismo, niste, nisu
hoću, hoćeš, hoće, hoćemo, hoćete, hoće
neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće / ne ću, ne ćeš,
ne će, ne ćemo, ne ćete, ne će
nemam, nemaš, nema, nemamo, nemate, nemaju
negodovati, nedostajati, nestati, nestajati
ne jedete, ne radiš, ne sjedimo, ne spavam, ne trče, ne
uči
ja ne bih, ti bi, mi bismo, vi ne biste

Šta znače i kada se koriste ovi izrazi?

hoćeš-nećeš, ne moraš
okreni-obrni
peri-deri
povuci-potegni
rekla-kazala
idi mi – dođi mi
mogao – ne mogao
našao – ne našao

SKRAĆIVANJE RIJEČI

Skraćenice ili kratice

U Međunarodnom sistemu mjernih jedinica propisane su skraćenice koje se koriste u skoro cijelom svijetu.

Iz ovih nekoliko primjera možeš vidjeti princip tvorbe skraćenica. Uzima se ili prvo slovo, ili kombinacija slova. Koriste se velika slova (u čast velikih naučnika), slova iz grčkog alfabeta ili simboli.

- m – metar
- s – sekunda
- l – litar
- kg – kilogram
- Hz – herc
- A – amper
- K – kelvin
- N – njutn
- Ω – om
- °C – stepeni Celzijusa

Simboli u periodnom sistemu elemenata skraćenice su od latinskih naziva za hemijske elemente:

- H – hydrogenium, vodik/vodonik
- O – oxygenum, kisik/kiseonik
- He – helium, helij/helijum
- Au – aurum, zlato
- Al – aluminium, aluminij/aluminijum

U lingvistici

- 3. l. jd. (treće lice jednine)
- jd. ili jed. (jednina)
- mn. (množina)
- m. r. (muški rod)

ž. r. (ženski rod)
s. r. (srednji rod)
v. (vidi)
lat. (latinski)
svrš. (svršeni vid)
nesvrš. (nesvršeni vid)
prez. (prezent)
skrać. (skraćunica)
N (nominativ), G (genitiv), D (dativ), A (akuzativ), V
(vokativ), I (instrumental), L (lokativ)

U administrativnom stilu

tel. (telefon)
g. (godina)
br. (broj)
čl. (član)
p. (paragraf)
d. d. (dioničko društvo)
d. o. o. (društvo s ograničenom odgovornošću)
b. b. (bez broja)
n. r. (na ruke)
M. P. (mjesto pečata)
v. d. (vršilac ili vršiteljica dužnosti)
n/a (not applicable to – nije primjenjivo)

Titule

Sabina Bečić, prof. engl. jez. (profesorica engleskog jezika)
Boriša Gavrilović, dipl. ing. (diplomirani inženjer)
mr. pharm. Melita Džihan (magistra farmacije)
prof. dr. Asim Đelilović (profesor doktor)
doc. dr. sc. med. Amela Sofić, spec. radiodijagnostike
(docentica doktorica medicinskih nauka, specijalistica radiodijagnostike)

Akronimi ili pokrate

Neke od ovih akronima sigurno znaš! Nastavi listu...

ECTS (engl. European Credit Transfer System) – sistem bodovanja i ocjenjivanja na fakultetu

VS (lat. versus) – nasuprot, protiv (Rambo VS Predator)

VIP (engl. very important person) – veoma važna osoba

CV (lat. Curriculum Vitae) – životopis

LGBT – lezbejke, gej, biseksualne i trans osobe

OŠ – Osnovna škola

PIN (personal identification number) – lični identifikacioni broj

CIN – Centar za istraživačko novinarstvo

CERN (franc. Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire) – Evropsko vijeće za nuklearna istraživanja

AIDS (engl. Acquired Immunodeficiency Syndrome) – sindrom stečenog nedostatka imuniteta ili SIDA (franc. Syndrome d'ImmunoDéficiency Acquisée)

ALUBiH – Akademija likovnih umjetnosti Bosne i Hercegovine

SPUS – Studentski parlament Univerziteta u Sarajevu

III VJEŽBE

VELIKO SLOVO

1. Popravi tekst upisivanjem velikog slova tamo gdje je potrebno.

malala jusafzai, šesnaestogodišnja djevojčica iz pakistana, skrenula je na sebe pažnju pakistanske i svjetske javnosti svojim hrabrim zalaganjem za prava svih djevojčica u pakistanu i cijelom svijetu da se školuju. (...) o tome je govorila i u ujedinjenim nacijama, kao i na brojnim važnim svjetskim konferencijama. zbog svoje hrabrosti i predanosti, malala je 2014. godine dobila nobelovu nagradu za mir.

2. U svakom paru potcrtaj nazive koji su napisani u skladu sa pravilima.

Međunarodni praznik rada

Međunarodni Praznik rada

darwinov dan

Darwinov dan

Svjetski dan Roma

Svjetski dan roma

Dan Afrike

dan Afrike

Međunarodni dan pismenosti

Međunarodni Dan pismenosti

Svjetski dan borbe protiv AIDS-a

Svjetski dan Borbe protiv AIDS-a

3. Vježbaj pisanje velikog i malog slova u imenima i prezimenima kontinenata, država, gradova te ulica i trgova.

_užna _merika	__ovi __ad	_lica Ive Andrića
_ustralija	__lavonski __rod	_almatinska ulica
_frika	_ew __ork	_bala Kulina __ana
_užna __oreja	__tare __uće	__rg Bosne __ Hercegovine
__rna __ora	__ornje __ećine	__udarski __rg

4. Pjesma Zvonimira Baloga namjerno je napisana velikim tiskanim slovima. Prepiši je pisanim slovima, i tako ponovi pravila pisanja velikog i malog slova, a zaviri i u svoj školski atlas ili u Google. ☺

KAD JE JELICA PRAVILA JELO

NAJPRIJE JE IŠLA PO SAVJET – U DUGO SELO.

ONDA JE KRENULA U PULU – PO ZDJELU,

PA JE SKOKNULA U TRST – PO MAST,

U BUJE – PO JAJE,

U CELJE – PO ZELJE,

U BANAT – PO ŠPINAT,

U VELENJE – PO DRUGO ZELENJE.

ZATIM JOJ JE CILJ BIO: DUGA RESA,

TAMO JE SKOKNULA – RADI MESA.

ONDA JE S LONCEM KRENULA – U BEČ

DA STAVI JELO – NA PEĆ.

I KAD JE VEĆ ULAZILA NA PERON

VLAK JE NAGLO – STAO

I LONAC JOJ JE IZ RUKU – PAO.

TADA JE OGORČENA IZVADILA KARTU

ZA DŽAKARTU.

6. Precrtaj imena stanovnika i stanovnica koja nisu napisana u skladu sa pravopisnim pravilima.

Crnogorka	zeničanin	Banjalučanka	hercegovac
Njujorčanka	šrilančanka	Novo Sađanin	Južnoamerikanac
bišćanin	Žepčanka	južnokoreanka	Brođanin

7. U tekstu su zabunom negdje napisana mala slova. Uzmi olovku i preko njih napiši velika gdje misliš da im je mjesto.

Danis Tanović je bosanskohercegovački redatelj i scenarist. pozornost filmskog svijeta skrenuo je na sebe filmom ničija zemlja za koji je dobio 2001. godine oscara. Njegova dva filma, epizoda u životu berača željeza te smrt u sarajevu, nagrađena su srebrnim medvjedom, nagradom berlinskog međunarodnog filmskog festivala.

8. Želja ti je raditi u pozorištu? Bez obzira da li ćeš glumiti ili pisati, pismenosti ti je bitna. Podcrtaj naziv akademije za pozorišnu umjetnost u Sarajevu, i njenih odsjeka. Vježbaj pravopis – prepisi nazive na prazne linije i pazi na veliko i malo slovo.

AKADEMIJA SCENSKIH UMJETNOSTI SARAJEVO (ASU) JE POČELA SA RADOM 1981. GODINE, KADA JE UPI-SALA PRVU GENERACIJU STUDENATA NA ODSJEKU ZA GLUMU. POTOM JE USLIJEDILO OTVARANJE ODSJEKA ZA REŽIJU (1989.), A U RATNOJ 1994. GODINI POKRENUT JE I ODSJEK ZA DRAMATURGIJU.

9. Lijepo je kad nas ljudi poštuju, zar ne? Upiši veliko slovo na praznu liniju.

Molim __e, nemoj me oslovljavati tim suzdržanim __i. Meni je stalo do __ebe, želim __i biti prijateljica... biti bliska s __obom. Znam da je čudno što __i se obraćam e-mailom, ali mi je lakše pismeno izraziti osjećanja jer si __i uvijek okružena s puno ljudi, pa... Znaš već i sama.

__voja, nadam se, buduća prijateljica!

10. Upiši ✓ pored pojmova koji su napisani u skladu s pravopisnim pravilima ili X pored onih za koje znaš da bi trebali biti drugačije napisani.

<i>judaizam</i>	<i>Islam</i>	<i>hinduizam</i>	<i>kršćanstvo</i>	<i>Budizam</i>	<i>džainizam</i>
Kršćanin	budist	muslimanka	džainist	hinduistkinja	Židov

11. Poigrali smo se umjetničkim pravcima. Otkrij njihove nazive i napiši ih na prazne linije.

romaNzamTi _____ erModna _____
 saNsaRene _____ rezAmaLi _____
 roKba _____ anKati _____

PISANJE GLASOVA

Glas j

1. Zaokruži oblike koji su napisani u skladu s pravopisnim pravilima.

Vodili su zanimljiv dijalog / dialog.

On je kasno shvatijo / shvatio.

Mariev / Marijev otac je bibliotekar.

Danas je na radiu / radiju bila dobra emisija.

Otac je radio / radijo cijeli dan.

On je genie / genije.

Htijo / htio je novi mobitel.

Zmiska / zmijska koža je sjajna.

Kupili su novu televiziu / televiziju.

Molim te, pusti vodu da se umiem / umijem.

Avijon / avion će uskoro sletjeti na aerodrom.

Sudija / sudia je prekinuo suđenje.

Mala kutija se kaže kutijica / kutiica.

2. Dopuni rečenice.

Vozio se u udobnom _____.
(taksi)

Naučila sam pisati _____ ključ.
(violina)

Dobili smo najbolje ocjene _____.
(žiri)

Čitala je puno o prelijepom _____.
(Tokio)

Poznati _____ simbol jeste skulptura djevojke s galebom.
(Opatija)

Na _____ je bilo mnogo posjetilaca.
(stadion)

3. Na putu do škole ova zadaća je poskakivala na leđima jednog učenika. I tako je nastala zbrka sa slovom J – prešlo je iz jednih riječi u druge. Pomozi mu da ih vrati na pravo mjesto. (J je tanko pa ga možeš lako ubaciti gdje nedostaje ili prekriziti gdje mu nije mjesto.)

Ovog ljeta sam bijo na selu sa svojim rođakom. Ujutro bi me budijo glas pietla. Svakodneвно sam boravijo vani. Kosijo sam travu kosilicom. Slagao sam i tovario drva na kamijon. Također sam pomagao da se usjevi sprema za piacu. Baš mi je priao svježi zrak. Siao sam od sreće svaki dan. Popodne sam donosijo hladnu vodu s izvora i davao je kravama. Gledao sam ih kako piu.

Glas *h*

1. Gaj Julije Cezar, slavni rimski vojskovođa, brojnim je pobjedama proširio Rimsko Carstvo. Nakon pobjede pontskog kralja Farnaka, poslao je Rimu značajnu poruku koja na latinskome jeziku glasi: *Veni, vidi, vici*. To je najsažetiji vojni izvještaj u povijesti. Glagole doći, vidjeti i pobijediti stavi u prvo lice jednine aorista i dobićeš prevod Cezarove poruke.

doći: _____

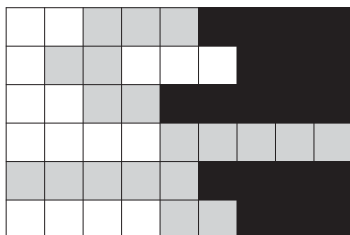
vidjeti: _____

pobijediti: _____

Cezarova poruka:

2. Ponovi glagole i riješi križaljku. U označenim poljima dobit ćeš aorist glagola biti.

1. Aorist glagola *izbiti* (1. l. jd.)
2. Vrsta imenica
3. Imperativ glagola *gubiti* (2. l. jd.)
4. Aorist glagola *izgubiti* (1. l. mn.)
5. Akuzativ množine imenice *bista*
6. Imperativ gl. *poljubiti* (2. l. jd.)



3. U ovim rečenicama Ti si subjekt. Napiši na prazne linije glagole u aoristu.

Ne _____ na vrijeme. (stići)

Jedva _____ lektiru jučer. (pročitati)

_____ im karte za pozorište. (ponuditi)

_____ jučer zanimljivo predavanje o bajkama. (poslušati)

4. Potcrtaj oblike pridjeva koji su u skladu s pravopisnim pravilima.

Na nebu je sinoć bilo mnogo sjajnih/sjajni zvijezda.

Dobila sam prekrasan poklon od njegovi/njegovih prijatelja.

Iz ovih/ovi neugodni/neugodnih događaja mogu izvući korisnu pouku.

Putovao je preko surovih/surovi planina.

Ne plašim se tvoji/tvojih teški/teških riječi.

Ništa na njoj nije vidio osim tužnih/tužni očiju.

Od svojih/svoji najbolji/najboljih prijatelja očekujemo više.

Pisanje *ijelje*

1. Vježbaj ekavski izgovor uz pjesmu Miodraga Stanisavljevića.

Princeza

Bila je jednom jedna lepa princeza.

Sve su princeze lepe al' ova nadlepša sve: bila je lepa, lepa skoro k'o cvet.

Provodila je dane čitajući viteške romane. Ponekad je na pijaninu svirala neku setnu sonatinu i pogledala u daljinu...

Pogledala je u daljinu k'o u stranicu romana i izgledala, izgledala svog viteza bez straha i mana.

U međuvremenu

prosila su je dva-tri grofa puna nežnih strofa

i dva-tri barona.

Bila su joj sklona i dva-tri kralja

ali sumnjivog sjaja.

(Zato se vajka kraljica majka: »Kakvo je ovo vreme? Kakva je ovo bajka?

Današnji kraljevi

sve neki levi.

Nema kralja da valja«.)

Konačno, jednog dana,

dojaha vitez bez straha i mana. Bio je lep i hrabar

(član reda »Okrugli sto«!) ali, kao svi konjanici, imao je noge »O«.

Vitez reče: »O!«

lepotom princezinom zanet. Princeza reče: »O...«

al' žalosno.

»Šta da se radi?

– reče vitez mladi. – Hvala na društvu. Izvinite na dosadi.«

I pođe...

Al' princeza mu se vinu oko vrata i šapnu, mimo plana:

»Ma nema veze, viteže, niko nije bez mana«.

2. U tekst su se potkrale ikavske i ekavske riječi. Pronađi ih, precrtaj i iznad napiši ijekavski oblik (jer tako piše i sama autorica Ferida Duraković).

LLLL III – Limburg

To je jedan misec koji ne postoji u kalendaru nego su ga ljudi izmislili onako. Mama pita tatu: Kad ćemo na more? A on se nasmije i kaže: U limburgu. Mama se na to naljuti, pa je tata zato zagrlj i kaže: Ma šalim se, ići ćemo u sporovozu. I sporovoz je izmišljen mesec i znači "nikada", ali se mama na taj mjesec ne ljuti nego kaže tati da je luckast. Znači da svako ima svoj misec u kojem neće ići na more! Pa barem može naučiti slovo L. Reč love je lipa jer znači ljubav na engleskom, a reč lova je također lepa jer znači: ako imaš love, ideš na more, kupiš svašta i lepo se provodiš. Nana uvijek govori da nije sve u lovi, važno je da smo svi zdravi i veseli, a ja se s njom složim, i mislim da je ona u pravu, ali bi ipak bilo lepo i da imam malo love, pa da svakom koga volim kupim ono što voli. Ma bit će to kad odrastem i zaradim lovu, a zasada evo vam jedno lipo i uglasto slovo L. (...)

3. Preoblikuj ekavicu u ijekavicu:

želeti	_____	želeo	_____
želela	_____		
voleti	_____	voleo	_____
volela	_____		
živeti	_____	živeo	_____
živela	_____		
smeti	_____	smeo	_____
smela	_____		

4. Precrtaj riječi koje nisu napisane u skladu sa pravopisnim pravilima.

ukorjeniti se	korjenit	ukorjenjivati se	korjen
obavijest	obavjesni	obaviješten	obaviještajac
svijetiljka	svječića	svijetlost	svjetleći
liječnica	ljekar	liječilište	lijekovi
zamoliti	zamoljeti	zamoljela	zamolila

5. Upotrijebi oblike glagola *zelenjeti*, *zeleniti* i *crvenjeti*, *crveniti* u rečenicama.

- a) Ne razumijem kako ljudi mogu _____ od zavisti zbog tuđeg uspjeha.
- b) Volim zelenu boju pa sam jučer _____ zidove svoje sobe.
- c) Bilo bi dobro _____ naslove lekcija da ih naglasite.
- d) Bojim se da ću se _____ od stida na koncertu pred publikom.

6. Od glagola načini imenice. I pazi na *(i)jekavicu*.

pobijediti – _____	dodijeliti – _____
cijediti – _____	ozlijediti – _____
vrijediti – _____	primijetiti – _____

7. Upiši *ije* ili *je* na prazna mjesta.

br___g, c___lovit, c___na, c___niti, d___čak, gr___h,
gr___šiti, izm___riti, m___ritelj, ml___čni, ml___kar,
oc___njivati, od___lo, p___na, p___nušav,
prem___stiti, r___šenje, redos___d, skupoc___n,
uv___k, uv___t, v___rovati, v___rnica, v___žba,
zaht___v, zaht___vati

Glasovi *č, ć, dž, đ*

1. Ako znaš od kojih glasova mogu nastati *č* i *ć*, biće ti lako dopisati *č* ili *ć* gdje im je mjesto.

znak → znaciti	baciti → bacen	brat → braca
jako → jace	zec → zecevi	cvijet → cvijece
vikati → vicem	djeca → djeciji	kratak → kraci
ruka → rucica	novac → novcani	pamet → pamecu
oblak → oblacan	ptica → pticica	osjetiti → osjecati

2. Pjesma Grigora Viteza neka ti posluži za vježbanje izgovora glasova *č* i *ć*, a možeš i naučiti nekoliko novih riječi koje oponašaju pjev ptica.

PTIČJA PJEVANKA

Jutros pala knjiga s krova,
Prosula se iz nje slova.
Došle ptice velike i male
I slova se nazobale.

I sad sriču svakog dana
Razna slova progutana.
Naglas viču, te ćurliču
I cvrkuću i ćuviču
I žvrgolje i živkaju
I ćućore i civkaju,
Pište, žvrlje i ciliču,
Kriješte, cvrče i ćivriču,
Kriče, grču i grliču
I pijuču i cijuču,
Žuborkaju, ćućorkaju,
Pirikaju, cirikaju,
Piskutaju, cvijukaju,
Cvrljugaju, švrljugaju,
Ćirlikaju, grljukaju,
Fićukaju i biglišu
I pjevaju i uzdišu...

Svaki dan ih sunce pita,
Iz knjige im zlatne čita,
Te od zore uče, sriču
Dva-tri slova da ćurliču.

3. Branko Ćopić počinje svoju *Izokrenutu priču* objašnjenjem: *Ova je priča pretrpjela zemljotres, pa je u njoj sve ispreturano. Mi smo početak priče, radi pravopisa, još malo protresli pa su i neka slova č i ć zamijenila mjesta. Trebaš ih vratiti u riječi kojima pripadaju.*

Tek je brdo izašlo iza sunca, a krevet skoći iz prostranog čiče, navuče noge na opanke, stavi glavu na kapu i otvori kuću na vratima.

– Gle, nočas je zemlja dobro pokvasila kišu! – začuđeno progundā brk sučući čiču, pa brzim dvorištem požuri niz korake, istjera štalu iz krave i reče:

– Rogata livado, idi pasi u zelenoj kravi, a ja ću noge pod put, pa ću poći u drva da donesem šume.

Ćiča stavi rame na sjekiru i namignu babom na svoje oko.

– Bako, skuvaj u jajetu četiri lonca dok se posao vrati s čiče. Danas će ručak slatko pojesti starca.

4. Ako znaš od kojih glasova mogu nastati *dž* i *đ*, bit će ti lako dopisati ih na prazne linije.

dogoditi → doga__aj	učiti → u__benik
roditi → ro__endan	svjedočiti → svjedo__ba
mlad → mla__i	jednačiti → jedna__ba
glad → gla__u	naručiti → naru__ba
tvrd → tvr__ava	predočiti → predo__ba

5. Čitaj naglas tekst. Posebnu pažnju usmjeri na izgovor glasova *dž* i *đ*.

Sviđao mi se jedan mali iz razreda. Ponekad me nervirao, ali je inače bio okej. Jednom je na izlet na Džidžikovac ponio puno mesa. Da nas sve časti. Ja od malena ne volim meso. Nikad ga nisam mogla progutati, jer ja žvačem, žvačem, ono se nikad sažvakat. Džigerica? Povraća mi se od nje. I tako džumbus od moje simpatije donese sudžukica. A evo što je džumbus: nije nam rekao da će se jesti meso i niko nije ponio roštilj. A svugdje oko nas ljudi roštiljaju, a mi ni uglja, ni ničega.... Džaba ti sve. Ništa, imali smo muzike pa smo pola dana malo đuskali malo ćarlijali među sobom. Onda se moj džumbus sjeti nečega: Raja, pa hajmo nekom đapiti rešetku i uglja! Eto ti – đon obraz. Nisam htjela učestvovati, otišla sam na ljulje. Ko najveći džiberi da počnemo krasti i sakrivati. Ne sviđa mi se više!

6. Zaokruži oblike koji su u skladu sa standardnim izgovorom.

dezva – džezva	leđa – ledža	tinejdžer – tinejđer
đungla – džungla	džep – đep	gundati – gundžati
fildžan – fiđan	pidama – pidžama	posudže – posuđe
smeđ – smedž	đip – džip	džon – đon
galamđija – galamđija	deterdent – deterdžent	hodža – hođa

(NE)BILJEŽENJE GLASOVNIH PROMJENA

1. U rečenicama su se potkrrale greške. Precrtaj pogrešna slova pa iznad njih napiši prava, prema pravopisnim pravilima.

Sinoć sam gledao pretstavnice meni nepoznate baletne skupine. Bilo je to za mene novo, drugčije iskustvo baleta. Gibke plesačice očarale su i razplamsale publiku pa predpostavljam da im ovo neće biti zadnji umjetnički podhvat u našem gradu.

2. Dodaj znak ˇ gdje nedostaje.

Danas mi je baka objasnjavala kako ona peče svoj kukuruznjak. Pazljivo sam je slušala i u svoj notesčić zapisivale njene upute. Nisam snalazljiva u kuhinji, ali se nadam da ću svoje večerasnje goste počastiti njenim specijalitetom.

3. Podcrtaj riječi koje nisu napisane u skladu sa pravopisnim pravilima i na prazne linije napiši kako bi trebale glasiti.

Sinoć sam u krevet legla bolestna i žalostna. Grlo me je boljelo. Sve vrijeme mi se u glavi vrtjela slika prepune kazališne dvorane, a ja na sceni bezzvučno, nijemo otvaram usta. Kad sam se jutros probudila, oddahnula sam jer je napastno peckanje grla nestalo.

_____	_____
_____	_____
_____	_____

4. Zaokruži oblike koji su u skladu s pravopisnim pravilima.

izvrstna	izvrсна	najjeftiniji	najeftiniji	svjesno	svjestno
najasniji	najjasniji	mjestni	mjesni	najači	najjači
glatkoća	gladkoća	glazbeni	glasbeni	sretstvo	sredstvo
mužkarac	muškarac	pretškolski	predškolski	poljubčić	poljupčić
Istanbul	Istambul	trbuščić	trbuhčić	šukumbaba	šukunbaba
prasčić	praščić	maskenbal	maskembal	ožalošćen	ožalosćen

5. Potcrtaj oblik koji odgovara smislu i gramatici.

Osnivam udruženje strastvenih čitalaca/čitaoca naučne fantastike.

Danas smo u školi naučili da su vokali nosioci/nosilci slogova u riječi.

U budućnosti želim biti ronioc/ronilac i kamerman pa sa prijateljima dijeliti ljepote vodenog svijeta.

Veliki sam obožavalac/obožavaoc tetkinih kolača.

Volim proljeće, mio/mil mi je miris cvijeća, učestal/učestao pjev ptica...

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

1. U rečenicama precrtaj ono što ne odgovara značenju.

U oči / Uoči raspusta svi su bili uzbuđeni.

Volim da me ljudi gledaju u oči / uoči kad im se obraćam.

Nikad mi to ne bi palo na pamet / napamet.

Uvijek mi je bio problem naučiti nešto na pamet / napamet.

Moj pas se često vrti u krug / ukrug.

Želim da me primiš u krug / ukrug tvojih prijatelja i prijateljica.

2. Budi i Ti lektor/lektorica. Ispred Tebe je popis riječi. Upiši znak ↓ ako misliš da riječi trebaju biti sastavljeno napisane ili - (crticu) ako misliš da jedna riječ samo opisuje drugu. Za dobro napisane riječi možeš jednostavno staviti znak ✓.

tekstopisac

dan gubiti

bruto težina

vodo kotlić

lovor-vijenac

meč lopta

Banja luka

Banja Luka

ribolov

A dur

pH-vrijednost

deveto godišnji

3. Sljedeći tekst je namjerno napisan bez bjelina između riječi. Dešifriraj ga, prepisi rečenice tako što ćeš stavljati razmak (bjelinu) gdje je to potrebno. I upoznaj se s ruskom balerinom Majom Pliseckajom.

“Aštaje,ustvari,potrebnočovjeku?Zadrugeneznam.

Rećićuštajemenipotrebno:

Nećudabudemrobinja.

Nećudaminemjerodavnijudiodlučujuosudbini.

Nećulanacokovrata.

Nećudasamukavezu,padajeodplatine.

Ako pozivaju na gostovanje, imeni je to zanimljivo, – hoću da idem, da letim, da putujem.

Hoću da budem jednaka sa svima. Ako moj teatar ide, želim i ja da idem sa njima.

Ne želim da budem odbačena, prokažena, obilježena.

Nemogu se pomiriti s tim da ljudi od mene moraju bežati, tuđitise, bojatise da razgovaraju sa mnom.

Hoću da ne krijem šta mislim.

Strahovati od prijava – sramotame. Stalno praćenje nemogu da trpim.

Ne želim neću da saginjem glavu. Nisam za torožena...”

4. Zaokruži oblike koji su u skladu s pravopisnim pravilima.

ne prestano	nevinost	nemam	ne osporan
nevoljko	nemarnost	neću	nevažan
ne milice	ne dostatak	nepjevajući	nepoznat
nekoć	nepažnja	ne dam	ne hajan
nehotice	ne znalica	nemoj	nemaran
neštedice	nepoznanica	neznam	neupisan

ZNAKOVI INTERPUNKCIJE

1. Dopiši odgovarajući znak za kraj rečenica (. ! ?) i crtu (kao znak za upravni govor).

Halo
Tko je
Ah, nisam ti glas odmah prepoznao
Ma, nemoj mi reći
Važi
Čujemo se

2. Dopiši točku, dvotočku, zarez ili tri tačke na njihovo mjesto.

Galileo Galilei bio je talijanski matematičar fizičar izumitelj i astronom
Nikola Tesla je izumio naizmjeničnu struju rasvjetu radijaciju daljinsko upravljanje
Neke od najpoznatijih slika Leonarda da Vinci su „MonaLisa“ „Posljednja večera“ „Dama s hermelinom“ i „Portret muzičara“
Danas smo u školi pričali o Galileu Galileiju Nikoli Tesli i Leonardu da Vinciju

3. Znaš veznike ispred kojih trebaš pisati zarez? Onda je ovo lagana vježba za Tebe. Jednostavno dodaj zarez na njihovo mjesto ili one koji su zalutali precrtaj. I upoznaj se s Annom Frank.

Pitanje je vrlo razumljivo ali do sada nitko nije našao zadovoljavajući odgovor. Da, zašto prave još veće avione, još teže bombe, i, istodobno, gotove kuće za obnovu? Zašto se

danomice troše milijuni za rat a ipak nema para za liječničke usluge, umjetnike, ili za sirotinju?

Sva djeca se moraju brinuti za svoj odgoj. Roditelji im samo mogu dati dobar savjet, ili ih staviti na pravi put ali konačno oblikovanje karaktera neke osobe leži u njenim vlastitim rukama.

Ne želim sljedbenike već prijatelje, obožavatelje koji neće pasti na jedan laskavi smiješak već na ono što čovjek čini, i na njegov karakter.

4. Svoje glave članove odvoji zarezom.

Hoćeš li mi Amila posuditi list papira?

Naravno doći ću.

Jooj šta da radim?

Ja ti nažalost ne mogu pomoći.

Žao mi je treneru što neću moći nastupati.

Sutra idemo na izlet u Jajce stari srednjovjekovni grad.

5. U latinske izreke dopiši zarez.

Dok dišem nadam se.

Da bi bio voljen voli!

Kada nema zakona kazna je savjest.

Kako budeš posijao tako ćeš i požnjeti.

Tko odbija dobar savjet škodi samom sebi.

6. U kratkim basnama Grigora Viteza dopiši dvotočke, zareze, navodnike i velika slova. Sve to ti treba za pisanje upravnog govora.

<p>VIŠI RAZLOZI zašto kradeš tuđe voće? pita majmun sina. oprosti mi, dragi oče, nemam vitamina...</p>	<p>PAUN I ŠEVA raširio paun rep, pa sve kriješti baš sam lijep! a ševa će lijep si, družo, samo nemoj kriještat duže!</p>
<p>ZEČJA LOGIKA imam oklop kornjača se hvali. a ja bodlje! jež će na to mali. zec će hrabri u mom selu drže da je bolje, kad su noge – brže...</p>	<p>POVRIJEĐENA VELIČINA nazvao slona telefon halo, mali moj! odgovara ljutit slon pardon! krivi spoj!</p>
<p>NADMUDRENA LIJA lisica se obrati fazanu što si sjeo na visoku granu? njoj će fazan moja kumo mila, to je stoga, što <i>ti</i> nemaš krila!</p>	<p>NESHVAĆENA POŽRTVOVANOST na seljaka crn se kudrov tuži ne znam što me zbog lijenosti ruži, a ja, jadan, sve od sebe dajem – cijele noći dok na mjesec lajem!</p>

7. Zaokruži oblike koji su napisani u skladu s pravopisnim pravilima.

na TV-u	na TV – u	na TVu
od 12-14 sati	od 12 – 14 sati	12 – 14 sati
50 – ih	'50-ih	'50-tih
13-godišnjakinja	13 – godišnjakinja	13-ogodišnjakinja
englesko-danski rječnik	englesko – danski rječnik	engleskodanski rječnik
Ivana Brlić – Mažuranić	Ivana Brlić-Mažuranić	Ivana Brlić Mažuranić
rekla – kazala	reklakazala	rekla-kazala
utakmica Italija – BiH	utakmica Italija-BiH	utakmica Italija BiH

8. Prepiši barem dvije strofe ove pjesme, koristeći znakove / i //. (Koji ćeš još znak koristiti, ako ne prepíšeš cijelu pjesmu?)

Aida Šečić
PALČICA

Zovem se Palčica
Sićušna sam mrva
Hrana su mi mrve
I hrana sam crva

Ljuska mi je krevet
Lokva mi je more
Lopoč mi je lađa
Žabe noćne more

Saznala sam sinoć
Od staroga puža
Bogatoga žapca
Žele mi za muža

Pobjegla sam zato
Niz ulični kanal
Papirnatim brodom

Za slobodom.

9. Ove izraze trebaš skratiti. Koje kratice i koji znak ćeš koristiti?

13 metara u sekundi _____ stranica 18 od 250 _____

Drinska broj 12 kat 4 _____ loto 6 od 46 _____

**10. Već znaš da je i razmak pravopisni znak. Upiši znak ↑
ako misliš da je razmak suvišan ili ubaci suprotan znak ↓
gdje razmaka nema, a trebao bi biti tu.**

Ovo je najstrašnji dan u mom životu ! Zaglavio sam se u liftu. Nemam kredita , tako da ne mogu nikome da se javim .Lupao sam navrata, vikao , pritiskao dugme za uzburu , i ništa .(...)

Ovo je najstrašnji dan u mom životu ! Sedim na klupi ispod Brankovog mosta i čekam Mašu . A šta ako ne dođe ?Ako me ispalila ? Možda imje stiglo to garantno pismo od tate i sadse brže -bolje spremaju za Toronto . (...)

(Jasminka Petrović, *Ovo je najstrašnji dan u mom životu*)

SKRAĆIVANJE RIJEČI

1. U ovom zadatku čeka te talijanska poslastica tiramisu. U receptu je nekoliko riječi napisano skraćenicama, podcrtaj ih, prepisi u tablicu i pored napiši njihove pune nazive. (A možeš i ukućane iznenaditi ovim ukusnim kolačem.)

Sastojci

- 4 žumanjka
- 100 gr šećera u prahu
- 500 gr maskarpone sira
- 250 ml slatkog vrhnja
- 2 veća pakiranja piškota (48 kom.)
- 2,5 dcl kuhane jake crne kave
- malo ruma

Priprema

1. Žumanjke umuti sa šećerom u prahu. Smjesu kuhaj na pari 15 – 20 min dok se ne zgusne. Sačekaj da se dobro ohladi pa dodaj mascarpone sir i malo umuti žlicom. Posebno umuti slatko vrhnje te i to dodaj prethodnoj smjesi i ponovo umuti mikserom.

2. Procijedi crnu kavu i dodaj joj malo ruma. Piškote umači u tu smjesu. Napravi dva reda od po 12 piškota u plehu. Na to stavi kremu. Potom ponovi postupak s piškotama (dva reda od 12 komada) i ostatkom kreme. Na kraju pospi kolač kakaom radi dekoracije.

3. Gotov kolač stavi u frižider (5 – 6 h) da se malo stvrdne. Prijatno!

skraćénice	puni nazivi

2. Napiši kratice sljedećih riječi na prazne linije.

takozvani _____ gospođa _____
televizija _____ jednina _____
stranica _____ prije nove ere _____
knjiga _____ stoljeće _____

3. Pored pojmova na prazne linije napiši njihove akronime. Mi ti nudimo pomoć u vidu slova. Skrili smo poruku koju ćeš otkriti tek ako tačno riješiš zadatak (i prekržiš upotrijebljena slova). Poruku upiši na praznu liniju koja je ostavljena baš za to.

DBDPRACTCFSGPKDPU

PORUKA: _____

VLDSVDNVPSVDTTVOZ

pošta, telefon, telegraf _____
portable document format _____
deoksiribonukleinska kiselina _____
global positioning system _____
porez na dodatu vrijednost _____
visoka stručna sprema _____
liquid crystal display _____
computerised tomography _____
ultrazvuk _____
digital video disc _____

PISANJE BROJEVA

1. Brojke iz zagrada napiši slovima kao redne ili glavne brojeve.

Živio je starac sa staricom svojom
na obali onog sinjeg mora,
u ruševnoj zemunici živjeli su
_____ (33) godine ravno.

Starac mrežom lovio je ribu,
starica je prela svoju pređu.
Jednom je u more zabacio mrežu –
bila mreža puna samog mulja.
_____ (2) put je zabacio mrežu –
bila mreža puna morske trave.

Po _____ (3) je put bacio mrežu –
a u mreži tek ribica _____ (1),
ali nije puka ribica – već zlatna.

(Aleksandar Sergejevič Puškin, *Bajka o ribaru i ribici*)

2. Dopiši zarez ili tačku u tisućicama/hiljadicama.

Afrika je drugi svjetski kontinent po veličini i broju stanovnika, odmah nakon Azije. Površinom od 30292000 km² s otocima, odnosno 29200000 km² bez otoka, pokriva 6 % ukupne Zemljine površine. Najdulja rijeka ovog kontinenta je Nil – 6397 km, a najveće jezero je Viktorijino jezero s površinom od 68880 km². Na Kilimandžaru se nalazi najviši planinski vrh Afrike Kibo (5895 m).

3. Ponovi *istoriju* Garfielda i zaokruži rečenice koje su napisane u skladu sa pravopisnim pravilima (a ili b).

- a) Narančasti, humoristični i lijeni mačak se kao lik 1. pojavio u stripovima.
- b) Narančasti, humoristični i lijeni mačak se kao lik prvo pojavio u stripovima.

- a) Naime, crtač Jim Davis stvorio je Garfielda 1978. godine.
- b) Naime, crtač Jim Davis stvorio je Garfielda 1978 godine.

- a) Iako je prošlo 38 godina, i danas je jedan od najpopularnijih stripova u svijetu.
- b) Iako je prošlo 38. godina, i danas je 1 od najpopularnijih stripova u svijetu.

- a) Od 1988. – 1994. godine imali smo priliku gledati i animiranu seriju pod nazivom *Garfield i prijatelji*.
- b) Od 1988. do 1994. godine imali smo priliku gledati i animiranu seriju pod nazivom *Garfield i prijatelji*.

- a) U tom periodu snimljena je 121. serija.
- b) U tom periodu snimljena je 121 serija.

4. Na prazne crte upiši nastavke za približne vrijednosti.

Moja mama tvrdi da su najbolji filmovi snimani 80__ godina 20. stoljeća, i da ona i dan-danas, nakon 20__ godina, najviše uživa u njima. Ja se ne slažem s njom jer najviše volim kompjuterski animirane filmove, a oni su se pojavili tek 90__ godina, a posljednjih 10__ godina su zaista vrhunski.

VJEŽBE ZA KRAJ

1. Pred Tobom je priča koju je napisala Dubravka Ugrešić. U priči smo namjerno napravili pravopisni kaos. Pažljivo pročitaj priču i vrati je u red. A možeš se i ocijeniti. ☺

Kučni duhovi

Dragi čitaoci

Dali se u posljednje vrijeme često spotičete. Uvijek o isti prag u stanu. Dali vas vrata od ormara iz čista mira lupnu po ćelu. Dogadža li vam se često da vam mljeko iskipi. Ili da nemožete pronaći stvar za koju ste sigurni da je još malo-čas bila pred vašim nosom. Dali u vašem stanu u posljednje vrijeme nešto šuška škripi kucka? Nalaziteli svoju sobu, vrativši se kući, u neredu a sigurni ste da ste je bili pospremili. Ovaj stan je zajista postao premalen, frčkete ljutito. Da? Ako je tako postoji opravdana sumnja da su vašu kuću zaposijeli kućni duhovi.

Tko su kućni duhovi. Kućni duhovi su malena, uglavnom nevidljiva bića, koja pripadaju raznovrstnoj i brojnoj obitelji mitskih bića. Dok druga mitska bića žive u šumama planinama pećinama rijekama morima i močvarama, kućni duhovi odabrali su da žive s ljudima, u kućama.

ćurlici

su veoma muzikalni kućni duhovi koji za muziciranje koriste makarone. Neki poznavalci kućnih duhova tvrde da su ćurlici ljepa gladka bića ružićaste boje! ćurlici sviraju noću: pušu u makarone svaki daje drugačiji ton. Ponekad pušu i u pužiče od tjesta a isti poznavaoци tvrde da je ta glasba ćarobna i ne opisiva! A ćurlici su grupni kućni duhovi, nikada nije primječeno da se itko pojavijo sam.

knerdo

posve je bezopasan kučni duh koji zbunjuje ukućane jer strašno smrdi. knerdu netreba brkati s tvorom, jer je tvor kao što je poznato životinja a knerdo je kučni duh. knerdo boravi u košari za kučno rublje i tamo se naj radije zavlaci u prljave ćarape. Naćini od ćarapa gnjezdo, i po cijo dan spava. Mnogi knerde izgubili su živote jer su, zaspavši tako u ćarapama, završili u strojevima za pranje rublja. (...)

2. Tekst smo konvertovali iz latinice u ćirilicu. Ali, treba ponešto popraviti!

Када неко каже *Пуса*, прва асоцијација буде онај несретни криви торањ у Писи, са којег је, према предању, Галилео Галилеи вршио свој експеримент с циљем да утврди везу између масе тијела у слободном паду и Земљине гравитације. Међутим, када напишете ПИСА, тај акроним има једно друго значење – постаје *Программе фор Интернационал Студент Ассесмент*, односно Међународни програм процјене ученичких постигнућа. У ПИСА тестирањима још од 2006. године учествују све земље региона, осим БиХ. Односно, већина земаља региона учествовале су на укупно четири циклуса тестирања: 2006. 2009. 2012. и 2015. године. Једино је Македонија учествовала само једном, и то 2000. године.

За наредно, 2018. године, ових дана пријавила се и БиХ. Једино међународно тестирање на којем је икада учествовала било је ТИМСС (енгл. *Трендс ин Интернационал Матхематикс анд Сциенце Студу*), на којем је нашу земљу 2007. године представљало укупно 4329 ученика завршних разреда из 150 основних школа. Врло генерално, резултати БиХ у области математике и природних наука на ТИМСС тестирању били су испод међународног просјека и најлошији од земаља у региону. (...)

RJEŠENJA

VELIKO SLOVO

1.

Malala Jusafzai, šesnaestogodišnja djevojčica iz Pakistana, skrenula je na sebe pažnju pakistanske i svjetske javnosti svojim hrabrim zalaganjem za prava svih djevojčica u Pakistanu i cijelom svijetu da se školuju. (...) O tome je govorila i u Ujedinjenim nacijama, kao i na brojnim važnim svjetskim konferencijama. Zbog svoje hrabrosti i predanosti, Malala je 2014. godine dobila Nobelovu nagradu za mir.

2.

Međunarodni praznik rada, Darwinov dan, Svjetski dan Roma, Dan Afrike, Međunarodni dan pismenosti, Svjetski dan borbe protiv AIDS-a

3

Južna Amerika, Australija, Afrika, Južna Koreja, Crna Gora
Novi Sad, Slavonski Brod, New York, Stare Kuće, Gornje Pećine
Ulica / ulica Ive Andrića, Dalmatinska ulica, Obala Kulina bana, Trg Bosne
i Hercegovine, Rudarski trg

4.

Kad je Jelica pravila jelo

Najprije je išla po savjet – u Dugo Selo.
Onda je krenula u Pulu – po zdjelu,
pa je skoknula u Trst – po mast,
u Buje – po jaje,
u Celje – po zelje,
u Banat – po špinat,
u Velenje – po drugo zelenje.
Zatim joj je cilj bio: Duga Resa,
tamo je skoknula – radi mesa.
Onda je s loncem krenula – u Beč
da stavi jelo – na peč.
I kad je već ulazila na peron
vlak je naglo – stao
i lonac joj je iz ruku – pao.

Tada je ogorčena izvadila kartu
za Džakartu.

5.

bihački, Darin, drinski, Fejzićev, Namirov, norveški, očev, Selmin, sinov,
visočki

6.

~~zeničanin, hercegovac, šri lančanka, Novo-Sadaniin, bišćanin, južnokoreanka~~

7.

Danis Tanović je bosanskohercegovački redatelj i scenarist. Pozornost filmskog svijeta skrenuo je na sebe filmom Ničija zemlja za koji je dobio 2001. godine Oscara. Njegova dva filma, Epizoda u životu berača željeza te Smrt u Sarajevu, nagrađena su Srebrnim medvjedom, nagradom Berlinskog međunarodnog filmskog festivala.

8.

Akademija scenskih umjetnosti Sarajevo, Odsjeku za glumu, Odsjeka za režiju, Odsjek za dramaturgiju

9.

Molim Te, nemoj me oslovljavati tim suzdržanim Vi. Meni je stalo do Tebe, želim Ti biti prijateljica... biti bliska s Tobom. Znam da je čudno što Ti se obraćam e-mailom, ali mi je lakše pismeno izraziti osjećanja jer si Ti uvijek okružena s puno ljudi, pa... Znaš već i sama.

Tvoja, nadam se, buduća prijateljica!

10.

judaizam, hinduizam, kršćanstvo, džainizam, budist, muslimanka, džainist, hinduistkinja, Židov ✓
Islam, Budizam, Kršćanin X

11.

romantizam, renesansa, barok, moderna, realizam, antika

PISANJE GLASOVA

Glas j

1.

Vodili su zanimljiv **dijalog** / dialog. On je kasno shvatio / **shvatio**. Mariev / **Marijev** otac je bibliotekar. Danas je na radiu / **radiju** bila dobra emisija. Otac je **radio** / radio cijeli dan. On je genie / **genije**. Htio / **htio** je novi mobitel. Zmiska / **zmijska** koža je sjajna. Kupili su novu televiziju / **televiziju**. Molim te, pusti vodu da se umiem / **umijem**. Avijon / **avion** će uskoro sletjeti na aerodrom. **Sudija** / sudia je prekinuo suđenje. Mala kutija se zove **kutijica** / kutiica.

2.

Vozio se u udobnom **taksiju**. Naučila sam pisati **violinski** ključ. Dobili smo najbolje ocjene **žirija**. Čitala je puno o prelijepom **Tokiju**. Poznati **opatijski** simbol jeste skulptura djevojke s galebom. Na **stadionu** je bilo mnogo posjetilaca.

3.

Ovog ljeta sam **bio** na selu sa **svojim** rođakom. Ujutro bi me **budio** glas **pijetla**. Svakodnevno sam **boravio** vani. **Kosio** sam travu kosilicom. Slagao sam i tovario drva na **kamion**. Također sam pomagao da se usjevi sprema za **pijacu**. Baš mi je **prijao** svježi zrak. **Sijao** sam od sreće svaki dan. Popodne sam **donosio** hladnu vodu s izvora i davao je kravama. Gledao sam ih kako **piju**.

Glas h

1.

doći:	dođoh
vidjeti:	vidjeh
pobijediti:	pobijedih
Cezarova poruka:	<u>Dođoh, vidjeh, pobijedih.</u>

2.

I	Z	B	I	H					
Z	B	I	R	N	E				
G	U	B	I						
I	Z	G	U	B	I	S	M	O	
B	I	S	T	E					
P	O	LJ	U	B	I				

3.

Ne stigoh na vrijeme.

Jedva pročitah lektiru jučer.

Ponudih im karte za pozorište.

Poslušah jučer zanimljivo predavanje o bajkama.

4.

Na nebu je sinoć bilo mnogo sjajnih/sjajni zvijezda.

Dobila sam prekrasan poklon od njegovi/njegovih prijatelja.

Iz ovih/ovi neugodni/neugodnih događaja mogu izvući korisnu pouku.

Putovao je preko surovih/surovi planina.

Ne plašim se tvoji/tvojih teški/teških riječi.

Ništa na njoj nije vidio osim tužnih/tužni očiju.

Od svojih/svoji najbolji/najboljih prijatelja očekujemo više.

Pisanje *tje/je*

2.

LLLL III – Limburg

To je jedan mjesec koji ne postoji u kalendaru nego su ga ljudi izmislili onako. Mama pita tatu: Kad ćemo na more? A on se nasmije i kaže: U limburgu. Mama se na to naljuti, pa je tata zato zagrlj i kaže: Ma šalim se, ići ćemo u sporovozu. I sporovoz je izmišljen mjesec i znači "nikada", ali se mama na taj mjesec ne ljuti nego kaže tati da je luckast. Znači da svako ima svoj mjesec u kojem neće ići na more! Pa barem može naučiti slovo L. Riječ love je lijepa jer znači ljubav na engleskom, a riječ love je također lijepa jer znači: ako imaš love, ideš na more, kupiš svašta i lijepo se provodiš. Nana uvijek govori da nije sve u lovi, važno je da smo svi zdravi i veseli, a ja se s njom složim, i mislim da je ona u pravu, ali bi ipak bilo lijepo i da imam malo love, pa da svakom koga volim kupim ono što voli. Ma bit će to kad odrastem i zaradim lovu, a za sada evo vam jedno lijepo i uglasto slovo L. (...)

3.

željeti, želio, željela
voljeti, volio, voljela
živjeti, živio, živjela
smjeti, smio, smjela

4.

~~ukrojeniti se, korjen, obavjesni, obaviještajac, svijetiljka, svijetlost, liječilište, zamoljeti, zamoljela~~

5.

- Ne razumijem kako ljudi mogu zelenjeti od zavisti zbog tuđeg uspjeha.
- Volim zelenu boju pa sam jučer zelenio/zelenila zidove svoje sobe.
- Bilo bi dobro crveniti naslove lekcija da ih naglasite.
- Bojim se da ću se crvenjeti od stida na koncertu pred publikom.

6.

pobijediti – pobjeda, dodijeliti – do djela, cijediti – cjediljka, cjedilo, ozlijediti – ozljeda, vrijediti – vrijednost, vrednota, vrednica, primijetiti – primjedba

7.

brijeg, cjelovit, cijena, cijeniti, dječak, grijeh, grijehiti, izmjeriti, mjeritelj, mliječni, mljekar, ocjenjivati, odijelo, pjena, pjenušav, premjestiti, rješenje, redosljed, skupocjen, uvijek, vjerovati, vjernica, vježba, zahtjev, zahtijevati

Glazovi č, ć, dž, đ

1.

značiti, jače, vičem, ručica, oblačan
bačen, zečevi, dječiji, novčani, ptičica
braća, cvijeće, kraći, pameću, osjećati

3.

Tek je brdo izašlo iza sunca, a krevet skoči iz prostranog čiče, navuče noge na opanke, stavi glavu na kapu i otvori kuću na vratima.

– Gle, noćas je zemlja dobro pokvasila kišu! – začuđeno progundā brk sučući čiču, pa brzim dvorištem požuri niz korake, istjera štalu iz krave i reče: – Rogata livado, idi pasi u zelenoj kravi, a ja ću noge pod put, pa ću poći u drva da donesem šume.

Čiča stavi rame na sjekiru i namignu babom na svoje oko.

– Bako, skuvaj u jajetu četiri lonca dok se posao vrati s čiče. Danas će ručak slatko pojesti starca.

4.
događaj, rođendan, mlađi, glađu, tvrđava
uđžbenik, svjedodžba, jednadžba, narudžba, predodžba

6.
džezva, leđa, tinejdžer, džungla, džep, gundati, fildžan, pidžama, posude,
smeđ, džip, đon, galamdžija, deterđent, hodža

GLASOVNE PROMJENE

1.
predstavnice, drukčije, gipke, rasplamsale, pretpostavljam, pothvat

2.
objašnjavala, kukurušnjak, pažljivo, notešćić, snalažljiva, večerašnje

3.
bolesna, žalosna, kazališne, bezvučno, odahnula, napasno

4.
izvrсна, najjeftiniji, svjesno, najjasniji, mjesni, najjači, glatkoća, glazbeni,
sredstvo, muškarac, predškolski, poljupčić, Istanbul, trbuščić, šukunbaba,
praščić, maskenbal, ožalošćen

5.
Osnivam udruženje strastvenih čitalaca/čitaoca naučne fantastike.
Danas smo u školi naučili da su vokali nosioci/nosilci slogova u riječi.
U budućnosti želim biti ronioci/ronilaci i kamerman pa sa prijateljima dije-
liti ljepote vodenog svijeta.
Veliki sam obožavalao/obožavaooc tetkinih kolača.
Volim proljeće, mio/mil mi je miris cvijeća, učestao/učestao pjev ptica...

SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

1.
Uoči / Uoči raspusta svi su bili uzbuđeni.
Volim da me ljudi gledaju u oči / uoči kad im se obraćam.
Nikad mi to ne bi palo na pamet / ~~na pamet~~.
Uvijek mi je bio problem naučiti nešto ~~na pamet~~ / napamet.
Moj pas se često vrti ukrug / ukруг.
Želim da me primiš u krug / ukrug tvojih prijatelja i prijateljica.

2.

tekstopisac ✓
vodo ↓ kotlić
Banja ↓ luka
A-dur

dan ↓ gubiti
lovor-vijenac ✓
Banja Luka ✓
pH-vrijednost ✓

bruto-težina
meč-lopta
ribolov ✓
deveto ↓ godišnji

3.

“A šta je, ustvari, potrebno čovjeku? Za druge ne znam.

Reći ću šta je meni potrebno:

Neću da budem robinja.

Neću da mi nemjerodavni ljudi odlučuju o sudbini.

Neću lanac oko vrata.

Neću da sam u kavezu, pa da je od platine.

Ako pozivaju na gostovanje, i meni je to zanimljivo, – hoću da idem, da letim, da putujem.

Hoću da budem jednaka sa svima. Ako moj teatar ide, želim i ja da idem s njima.

Ne želim da budem odbačena, prokažena, obilježena.

Ne mogu se pomiriti s tim da ljudi od mene moraju bježati, tuđiti se, bojati se da razgovaraju sa mnom.

Hoću da ne krijem šta mislim.

Strahovati od prijava – sramota me. Stalno praćenje ne mogu da trpim.

Ne želim i neću da saginjem glavu. Nisam za to rođena...”

4.

nevinost, nemam, nevoljko, nemarnost, neću, nevažan, nepoznat, nekoć, nepažnja, ne dam, nehotice, nemoj, nemaran, neštedice, nepoznanica, ne-upisan

ZNAKOVI INTERPUNKCIJE

1.

– Halo!

– Tko je?

– Ah, nisam ti glas odmah prepoznao.

– Ma, nemoj mi reći!

– Važi.

– Čujemo se.

2.

Galileo Galilei bio je talijanski matematičar, fizičar, izumitelj i astronom. Nikola Tesla je izumio naizmjeničnu struju, rasvjetu, radijaciju, daljinsko upravljanje...

Neke od najpoznatijih slika Leonarda da Vincija su: „Mona Lisa“, „Posljednja večera“, „Dama s hermelinom“ i „Portret muzičara“.

Danas smo u školi pričali o Galileu Galileiju, Nikoli Tesli i Leonardu da Vinciju.

3.

Pitanje je vrlo razumljivo, ali do sada nitko nije našao zadovoljavajući odgovor. Da, zašto prave još veće avione, još teže bombe i, istodobno, gotove kuće za obnovu? Zašto se danomice troše milijuni za rat, a ipak nema para za liječničke usluge, umjetnike ili za sirotinju?

„Sva djeca se moraju brinuti za svoj odgoj.“ Roditelji im samo mogu dati dobar savjet ili ih staviti na pravi put, ali konačno oblikovanje karaktera neke osobe leži u njenim vlastitim rukama.

Ne želim sljedbenike, već prijatelje, obožavatelje koji neće pasti na jedan laskavi smiješak, već na ono što čovjek čini i na njegov karakter.

4.

Hoćeš li mi, Amila, posuditi list papira?

Naravno, doći ću.

Joooj, šta da radim?

Ja ti, nažalost, ne mogu pomoći.

Žao mi je, treneru, što neću moći nastupati.

Sutra idemo na izlet u Jajce, stari srednjovjekovni grad.

5.

Dok dišem, nadam se.

Da bi bio voljen, voli!

Kada nema zakona, kazna je savjest.

Kako budeš posijao, tako ćeš i požnjeti.

Tko odbija dobar savjet, škodi samom sebi.

6.

<p>VIŠI RAZLOZI „Zašto kradeš tuđe voće?“ pita majmun sina. „Oprosti mi, dragi oče, nemam vitamina...“</p>	<p>PAUN I ŠEVA Raširio paun rep, pa sve kriješti: „Baš sam lijep!“ A ševa će: „Lijep si, druže, samo nemoj kriještati duže!“</p>
<p>ZEČJA LOGIKA „Imam oklop“, kornjača se hvali. „A ja bodlje!“ jež će na to mali. Zec će hrabri: „U mom selu drže da je bolje, kad su noge – brže...“</p>	<p>POVRIJEĐENA VELIČINA Nazvao slona telefon: „Halo, mali moj!“ Odgovara ljutiti slon: „Pardon! Krivi spoj!“</p>
<p>NADMUDRENA LIJA Lisica se obrati fazanu: „Što si sjeo na visoku granu?“ Njoj će fazan: „Moja kumo mila, to je stoga, što ti nemaš krila!“</p>	<p>NESHVAĆENA POŽRTVOVANOST Na seljaka crn se kudrov tuži: „Ne znam što me zbog lijenosti ruži, a ja, jadan, sve od sebe dajem – cijele noći dok na mjesec lajem!“</p>

7.

na TV-u, 12 – 14 sati, '50-ih, 13-godišnjakinja, englesko-danski rječnik, Ivana Brlić-Mažuranić, rekla-kazala, utakmica Italija – BiH

8.

Zovem se Palčica / Sićušna sam mrva / Hrana su mi mrve / I hrana sam crva // Ljuska mi je krevet / Lokva mi je more / Lopoč mi je lađa / Žabe noćne more...

9.

13 m/s, Drinska br. 12/4, str. 18/250, loto 6/46

10.

Ovo je najstrašniji dan u mom životu ↑ ! Zaglavio sam se u liftu. Nemam kredita ↓ , tako da ne mogu nikome da se javim ↓ . [Lupao sam na [vrata, vikao ↑ , pritiskao dugme za uzbunu ↑ , i ništa ↓ .] (... ↑)

Ovo je najstrašniji dan u mom životu ↑ ! Sedim na klupi ispod Brankovog mosta i čekam Mašu ↑ . A šta ako ne dođe ↑ ? [Ako me ispalila ↑ ? Možda im [je stiglo to garantno pismo od tate i sad [se brže ↓ - bolje spremaju za Toronto ↓ .] (↑ ...)

Ovo je najstrašniji dan u mom životu! Zaglavio sam se u liftu. Nemam kredita, tako da ne mogu nikome da se javim. Lupao sam na vrata, vikao, pritiskao dugme za uzbunu, i ništa. (...)

Ovo je najstrašniji dan u mom životu! Sedim na klupi ispod Brankovog mosta i čekam Mašu. A šta ako ne dođe? Ako me ispalila? Možda im je stiglo to garantno pismo od tate i sad se brže-bolje spremaju za Toronto. (...)

SKRAĆIVANJE RIJEČI

1.

skraćeno	puni nazivi
gr	gram
ml	mililitar
kom.	komad
dcl	decilitar
min	minuta
h	sat

2.

tzv., gđa, TV, jd. ili jed., str., p. n. e., knj., st.

3.

PTT, PDF, DNK, GPS, PDV, VSS, LCD, CT, UZV, DVD

Poruka: Bravo

PISANJE BROJEVA

1.

*Živio je starac sa staricom svojom
na obali onog sinjeg mora,
u ruševnoj zemunici živjeli su
trideset i tri (33) godine ravno.*

*Starac mrežom lovio je ribu,
starica je prela svoju pređu.*

*Jednom je u more zabacio mrežu –
bila mreža puna samog mulja.*

*Drugi (2) put je zabacio mrežu –
bila mreža puna morske trave.*

*Po treći (3) je put bacio mrežu –
a u mreži tek ribica jedna (1),
ali nije puka ribica – već zlatna.*

2. Dopiši zarez ili točku u tisućicama/hiljadicama.

Afrika je drugi svjetski kontinent po veličini i broju stanovnika, odmah nakon Azije. Površinom od 30.292,000 km² s otocima, odnosno 29.200,000 km² bez otoka, pokriva 6 % ukupne Zemljine površine. Najdulja rijeka ovog kontinenta je Nil – 6397 km, a najveće jezero je Viktorijino jezero s površinom od 68.880 km². Na Kilimandžaru se nalazi najviši planinski vrh Afrike Kibo (5895 m).

3.

b, a, a, b, b

4.

Moja mama tvrdi da su najbolji filmovi snimani 80-**ih** godina 20. stoljeća, i da ona i dan-danas, nakon 20-**ak** godina, najviše uživa u njima. Ja se ne slažem s njom jer najviše volim kompjuterski animirane filmove, a oni su se pojavili tek 90-**ih** godina, a posljednjih 10-**ak** godina su zaista vrhunski.

VJEŽBE ZA KRAJ

1.

Kućni duhovi

Dragi čitaoci,

Da li se u posljednje vrijeme često spotičete? **Uvijek** o isti prag u stanu? **Da li** vas vrata od ormara iz čista mira lupnu po čelu? **Događa** li vam se često da vam mlijeko iskipi? Ili da **ne** možete pronaći stvar za koju ste sigurni da je još maločas bila pred vašim nosom? **Da li** u vašem stanu u posljednje vrijeme nešto šuška, škripi, kucka? **Nalazite li** svoju sobu, vrativši se kući, u neredu, a sigurni ste da ste je bili pospremili? Ovaj stan je zaista postao premalen, frčkete ljutito. Da? Ako je tako, postoji opravdana sumnja da su vašu kuću zaposjeli kućni duhovi.

Tko su kućni duhovi? Kućni duhovi su malena, uglavnom nevidljiva bića, koja pripadaju raznovrsnoj i brojnoj obitelji mitskih bića. Dok druga mitska bića žive u šumama, planinama, pećinama, rijekama, morima i močvarama, kućni duhovi odabrali su da žive s ljudima, u kućama.

Ćurlici

su veoma muzikalni kućni duhovi koji za muziciranje koriste makarone. Neki poznavao*ci* kućnih duhova tvrde da su **Ćurlici lijepa**, glatka bića ružičaste boje. **Ćurlici** sviraju noću: pušu u makarone, svaki daje drugačiji ton. Ponekad pušu i u pužice od **tijesta**, a isti poznavao*ci* tvrde da je ta glazba čarobna i **neopisiva**. A **Ćurlici** su grupni kućni duhovi, nikada nije primijećeno da se itko pojavio sam.

Knerdo

posve je bezopasan kućni duh koji zbunjuje ukućane jer strašno smrdi. **Knerdu ne treba** brkati s tvorom, jer je tvor, kao što je poznato, životinja, a **Knerdo** je kućni duh. **Knerdo** boravi u košari za kućno rublje i tamo se **najradije** zavlači u prljave čarape. Načini od čarapa **gnijezdo**, i po **cio** dan spava. Mnogi **Knerde** izgubili su živote jer su, zaspavši tako u čarapama, završili u strojevima za pranje rublja. (...)

2.

Када неко каже *Пуса*, прва асоцијација буде онај несретни криви торањ у **Пизи**, са којег је, према предању, Галилео Галилеј вршио свој експеримент с циљем да утврди везу између масе тијела у слободном паду и Земљине гравитације. Међутим, када напишете **PISA**, тај акроним има једно друго значење – постаје *Programme for International Student Assessment*, односно Међународни програм процјене ученичких постигнућа. У **PISA** тестирањима још од 2006. године учествују све земље региона, осим БиХ. Односно, већина земаља региона учествовале су на укупно четири циклуса тестирања: 2006. 2009. 2012. и 2015. године. Једино је Македонија учествовала само једном, и то 2000. године.

За наредно, 2018. године, ових дана пријавила се и БиХ. Једино међународно тестирање на којем је икада учествовала било је **TIMSS** (енгл. *Trends in International Mathematics and Science Study*), на којем је нашу земљу 2007. године представљало укупно 4329 ученика завршних разреда из 150 основних школа. Врло генерално, резултати БиХ у области математике и природних наука на **TIMSS** тестирању били су испод међународног просјека и најлошији од земаља у региону. (...)

POJMOVNIK TERMINA

Administrativni stil – način izražavanja koji koristimo u formalnoj komunikaciji sa različitim institucijama, u poslovnoj korespondenciji, pri pisanju zakona, ugovora, računa, različitih formulara i sl. Odlikuju ga karakteristične riječi te upotreba određenih formula i obrazaca, s ciljem da se poruka prenese nedvosmisleno, precizno i tačno.

Akcent(a)t (naglasak) – naročito isticanje vokala u riječi. U jednoj riječi samo jedan vokal (tj. slog) nosi akcent. Taj vokal ćeš lako uočiti jer na njega trošiš najviše energije – najsnažnije ga izgovaraš, bez obzira na to bio on dug ili kratak.

Osim u stručnim jezičnim radovima, mi ne bilježimo akcente kada pišemo. Samo ih *osjećamo*. U drami za djecu i pozorište *Car Bumbar* Nenada Veličkovića (2014a), veća slova i kurziv pomoći će ti da pravilno pročitaš riječi i da razumiješ u čemu je nesporazum. Ako ti nije smiješno, nisi dobro pročitao/la.

Car

Šta se to čuje?

Mornar

Trube, Veličanstvo.

(...)

Car

Što ovo ne volim, što ovo ne volim. **Trube trube**, a ja ne znam zašto **trube trube**. Tojest, znam zašto *trube* trube, ali ne znam zašto **trube**

trube. Imenica, *trube*. Znam zašto *trube* *trubiti*, ali ne znam zašto *trubiti* *trube*. Da li *trube* *trubiti* meni zato što moja lađa pristati, i *trube* *trubiti* da mene pozdraviti?

Akustička svojstva glasova – kako glasovi *zvuče*, da li vokalno, šumno, nosno, zvučno itd. Odnosi se na to kako (način tvorbe) zrak prolazi kroz govorne organe dok izgovaraš glasove.

Analogija – primjena jednog pravila na drugo koje mu je po nečemu slično. Česta je kod male djece koja tek uče jezik. Kada mama kaže Imranu: *Imrane, sidi!*, a Imran odgovori: *Neću sidi!*, na djelu je analogija. Imran zna da je osnovni princip radi! – raditi, stavi! – staviti, pa *po analogiji* izvodi *sidi*, *siditi*.

Antonimi – riječi suprotnog značenja. Svjetlo i mrak, tuga i sreća, otvoriti i zatvoriti, socijalan i asocijalan. Riječi mogu imati više antonima. Sreća i nesreća; sreća i tuga.

Aorist – glagolsko vrijeme za prošlost, obilježava radnju koja se desila u jednom odsječku vremena. *Jedva stigoh na tramvaj!* Stilski je efektivnije od prošlog vremena s kojim se može zamijeniti: *Pade kiša. / Padala je kiša. Ne dođoše nam gosti. / Nisu nam došli gosti. Zbog svoje kratkoće, pogodan je i za SMS poruke.*

Apozicija – imenica koja se dodaje drugoj imenici ili zamjenici da je bliže označi, a s njom je u istom padežu.

Artikulacija – položaj i funkcija govornih organa pri izgovaranju glasova. Pravilna artikulacija znači pravilno postavljanje jezika, usana pri izgovoru glasova, kao i pravilno disanje.

Artikulaciona svojstva glasova – gdje se glas stvara (mjesto tvorbe), da li jezik dira nepce, zube, da li usne diraju zube itd.

Dijalek(a)t – poseban način govora ljudi na određenom širem prostoru. Odlikuje ga poseban akcent, poseban izgovor glasova, karakteristične riječi itd. Na prostoru Bosne i Hercegovine okvirno postoje četiri dijalekta: istočnobosanski (ijekavskošćakavski), zapadnobosanski (ikavskošćakavski), istočnohercegovački (ijekavskoštokavski) i zapadnohercegovački (ikavskoštokavski). Standardni bosanski, hrvatski i srpski (ijekavskog izgovora) nastali su na osnovi ijekavskoštokavskog dijalekta. Unutar dijalekata postoje različiti **govori**, pa možemo govoriti o govoru nekog sela, nekog grada, nekog šireg ili užeg područja.

Etimologija – lingvistička disciplina koja izučava porijeklo riječi. U etimološkom rječniku objašnjava se iz kojeg je jezika riječ, kako se razvijala i kako se mijenjalo njeno značenje.

Fonem(a) – U lingvistici se razlikuje pojam fonema od pojma glasa. Možemo reći da je **fonem** idealni glas, funkcija koju glas ima u jezičkom sistemu, dok je **glas** realizacija (ostvarenje) tog ideala. Fonem je jedan, dok glasova, ostvarenja fonema, može biti više. Naših 30 slova odgovara 30 fonema. U **fonologiji**, lingvističkoj disciplini koja se bavi fonemima, postoje posebni simboli za sve foneme svih jezika svijeta.

Glavna klauza – osnovna klauza u zavisnosloženim rečenicama. Jedina ona može stajati sama, a ostale se vezuju na nju. (Ako neka klauza nije povezana sa glavnom, to je signal da s tom rečenicom nešto nije uredu. Trebaš je rastaviti na manje rečenice.)

Govor – upotreba jezika, realizacija jezika u društvu. Govor se također koristi kao sinonim za poddijalekt, pa imamo govor nekog sela, nekog grada, nekog šireg ili užeg područja.

Gradacija – postupnost u nizanju riječi, misli ili slika od slabijeg ka snažnijem izrazu. (Veličković 2014b: 79)

Gramatika – nauka o jeziku i njegovim zakonima i pravilima. Gramatikom se naziva i knjiga u kojoj su predstavljene zakonitosti datog jezika, od nivoa glasova (fonetika i fonologija), preko oblika riječi (morfologija), rečenica (sintaksa)...

Homonimi – riječi koje imaju isti oblik, ali različito značenje. *Biti* može značiti postojati ili udarati nekoga. Najčešće će Ti kontekst, ostatak rečenice ili teksta, *otkriti* o kojem značenju je riječ.

Imperfekt – glagolsko vrijeme za obilježavanje radnje u prošlosti koja je trajala neko vrijeme. Danas Tebi djeluje neobično i *zastarjelo* jer se ne koristi (za razliku od aorista) u svakodnevnom govoru.

Interpunkcija – osnovni pravopisni znakovi (tačka, zarez, upitnik, uzvičnik, tačka zarez, dvije tačke, crta, crtica, zagrada i navodnici). Pravopisi daju objašnjenja i za pisanje drugih pravopisnih znakova, kao što su znak za omjer, zvjezdica, znak za postotak itd.

Intonacija – ton govora, povišavanje i snižavanje glasa.

Ironija – govorni ili pisani iskaz čije je značenje suprotno izrečenom, s ciljem da se *neizravno* izrekne kritika. Da bi se ironija prepoznala, često je potrebno znati okolnosti (kontekst) u kojima se koristi (Veličković 2014b: 93). Na primjer, kad nas sustižu *loše* stvari, često ironično kažemo *sve bolje od boljeg*.

Jezik – sistem znakova koji služi za sporazumijevanje.

Jotacija ili jotovanje – promjena nepalatalnih suglasnika u palatalne pod djelovanjem glasa j (grčki *jota*).

Kalkiranje – preuzimanje riječi iz drugog jezika prevodjenjem. *Neboder* je prevedeno od engl. *skyscraper* (onaj što grebe, dere nebo). *Autoput* od ital. *autostrada*. *Odliv mozгова* od engl. *brain drain*. Itd.

Klauze – jednostavne, sastavne rečenice koje čine složenu rečenicu. Klauze se zovu još i **surečenice**. Složena rečenica *Kad sam se vratio iz škole, ostavio sam torbu i otišao na utakmicu*. sastoji se iz tri klauze: glavna klauza, *ostavio sam torbu*; zavisna vremenska, *kad sam se vratio iz škole* i nezavisna sastavna, *i otišao na utakmicu*.

Klitika – riječ koja nema svog akcenta pa se izgovara sa riječju uz koju se nalazi. Ako stoji ispred riječi s kojom se izgovara, zove se **proklitika**, a ako stoji iza riječi sa kojom se izgovara, **enklitika**.

Kondicional – glagolski način koji izražava pogodbu ili uvjet da se nešto dogodi. Kondicional koristimo kada želimo biti pristojni: *Da li biste mi mogli*

pomoći? U ovakvim rečenicama uvijek se podrazumijeva *ako biste mi pomogli, to bi bilo divno*. U kondicionalnim/pogodbenim zavisnim rečenicama jasno se vidi šta je pogodba ili uvjet, a što je to što će se dogoditi kada se ispuni pogodba ili uvjet. *Ako bih dobio na lotu, podijelio bih novac cijelom komšiluku*.

Kontekst – govorna ili tekstovna cjelina koja točno određuje smisao pojedine riječi (ili druge jezične jedinice) koja je i sama njezin dio.

Konvencija – pravilo koje važi za sve i kojeg se svi pridržavaju. Konvencija može biti *nepisana*, što znači da se neka praksa u zajednici vremenom ustalila, pa su je svi članovi zajednice preuzeli kao pravilo. Obično je dogovorena, kao *Međunarodna konvencija o pravima djeteta*.

Lingvistika – nauka o jeziku. Budući da se bavi svime što je u vezi s jezikom, ima razne grane. Dijalektologija se bavi dijalektima, sociolingvistika odnosom jezika i društva, stilistika jezičkim izborima i načinima izražavanja, etimologija porijeklom riječi, semantika značenjima, fonetika glasovima, morfologija oblicima riječi itd.

Lokalizacija – prevođenje i prilagođavanje sadržaja kontekstu u koji se prevodi. Obično se odnosi na prevođenje softverskih programa i njihovo prilagođavanje tržištu na kojem će se program koristiti.

Margina – prostor desno i lijevo od teksta, rub papira. Margine se mogu koristiti za bilješke (kao u zadaćnicama za pismene radove).

Nezavisnosložena rečenica – rečenica čije klauze mogu stajati same, jer ne zavise jedna od druge. Nezavisnosložene rečenice mogu biti **sastavne, rastavne, suprotne, isključne i zaključne**. Prepoznamo ih po veznicima: sastavnim (*i, pa, te, ni, niti*), rastavnim (*ili*), suprotnim (*a, ali, no, nego, već*), zaključnim (*zato, dakle, stoga*) i isključnim (*osim, samo, jedino, tek*). U nekim gramatikama zaključne spadaju u sastavne rečenice, a isključne su samo podvrsta suprotnih rečenica.

Palatalizacija – glasovna promjena u kojoj se velarni (zadnjonepčani) suglasnici *k, g, h* kada se nađu ispred *e* mijenjaju u **palatalne** (prednjonepčane) *č, ž, š*.

Pisati fonetski – pisati prema pravilima izgovora; prenositi glasove, a ne slova.

Prefiks – dodatak koji se *lijepi* na početak neke riječi čime dolazi do promjene u značenju. Kad na početak glagol *roniti*, koji znači plivati ispod površine vode, dodamo prefiks *za*, dobijemo glagol s drugačijim značenjem – *zaroniti*, ući cijelim tijelom preko glave u vodu.

Prelom – priprema knjige za štampu, oblikovanje stranica i konačnog izgleda.

Princip – polazna tačka, temelj na osnovu kojeg nešto radimo. Pravopisni princip je, prema tome, polazna tačka iz koje izvodimo pravilo. Znači, ako shvatiš pravopisne principe, nema potrebe da učiš pojedinačna pravila iz kojih su ona nastala.

Razgovorni stil – način izražavanja u svakodnevnom, neformalnom govoru. Odlikuje ga upotreba *neverbalnih* sredstava (sve što nije govor, kao

što su izraz lica ili šutnja), upotreba poštapalica, upotreba nestandardnih riječi i izraza (žargon, dijalektizama) itd.

Sibilarizacija – glasovna promjena u kojoj se velarni (zadnjonepčani) suglasnici *k*, *g*, *h* kada se nađu ispred *i* mijenjaju u **sibilante** (piskave) *c*, *z*, *s*. **Sinonimi** – riječi istog ili sličnog značenja. Prevedeno sa grčkog, *istoznačnice*. Primjeri: informirati/obavijestiti, vlak/voz, zdjela/činija. *Šija* i *vrat* su u izreci *Nije šija nego vrat* primjer sinonima. Izreku koristimo kada želimo ukazati na to da je nešto isto (npr. da su sagovornik ili sagovornica ponovili isto što smo i mi rekli, samo drugim riječima).

Složenica – riječ koja se sastoji iz dvije ili više riječi, označava jedan pojam i ima jedan akcent.

Standardni jezik – oblik jezika koji jedna zajednica koristi kao sredstvo komunikacije u javnom i službenom kontekstu. Standardni jezik je **propisan**, i to u pravopisu, gramatici i rječniku. U tim se priručnicima određuje koji su gramatički oblici i koje riječi *standardne*, a koje *nestandardne* (dijalekatske, žargonske, kolokvijalne i sl.). Uči se u školi.

Staroslavenski jezik – najstariji slavenski standardni jezik nastao u 9. stoljeću za potrebe crkvene liturgije. Zato se zove još i starockvenoslavenski. Napravili su ga sv. Ćiril i Metodije na osnovu makedonskog govora iz okoline Soluna. Staroslavenska pisma bila su glagoljica i ćirilica.

Stil – način na koji se nešto radi (stil oblačenja, muzički stil, stil ponašanja, stil nekog pisca). U različitim situacijama različito se izražavamo, odnosno koristimo razne funkcionalne stilove jezika, kao što su: administrativni stil, naučni stil, razgovorni, književnoumjetnički, žurnalistički itd.

Tolerancija – prihvatanje drugog i drugačijeg. Shvatanje da drugi, koji su različiti od nas nisu zbog toga i manje vrijedni.

Transkripcija – prenošenje teksta iz jednog jezika i alfabeta na drugi jezik i alfabet na osnovu izgovora u prvom jeziku. *Njujork* odgovara engleskom izgovoru *New York*.

Zavisnosložena rečenica – rečenica čije klauze su tijesno povezane sa glavnom. Njihovo značenje nije potpuno bez glavne klauze jer sa njom stoje u nekom odnosu: vremenskom, prostornom, pogodbenom, načinom...

Žargon – poseban govor određene društvene grupe, koja se povezuje nekim zajedničkim interesom. Odlikuje se specifičnim riječima i izrazima (*štrebati*, *lik*, *žiku*, *loma*, *skulirati se*) i općenito načinom govora. Tako imamo *đački žargon*, *žargon gejmera*, *žargon pankera*, a može se govoriti i o *sarajevskom žargonu*, *zeničkom*, *tuzlanskom* itd.

IZVORI I LITERATURA

Pravopisi

- Babić, Stjepan, Finka, Božidar, Moguš, Milan. (2000). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Birtić, Matea et al. (2016). *Hrvatski pravopis*. Dostupno na: <http://pravopis.hr/>
- Halilović, Senahid. (1996). *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo: Preporod.
- Halilović, Senahid. (1999). *Pravopis bosanskoga jezika: Priručnik za škole*. Zenica: Dom štampe.
- Muratagić-Tuna, Hasnija. (2005). *Bosanski, hrvatski i srpski aktualni pravopisi: (sličnosti i razlike)*. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- Pešikan, Mitar, Jerković, Jovan, Pižurica, Mato. (2009). *Pravopis srpskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Simić, Radoje. (2006). *Srpski pravopis*. Beograd: Jasen.

Rječnici

- Halilović, Senahid, Ismail, Palić, Šehović, Amela. (2010). *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Hrvatski jezični portal*. (2016). Dostupno na: <http://hjp.znanje.hr/>
- Rečnik srpskog jezika*. (2007). Novi Sad: Matica srpska.

Dodatna literatura

- Bagić, Krešimir. (2002). *Važno je imati stila*. Zagreb: Disput.
- Katnić-Bakaršić, Marina. (2007). *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Klaić, Bratoljub. (1985). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske
- Kodelja, Zdenko. (2002). *Laička škola pro et contra*. Beograd: Čigoja štampa.
- Veličković, Nenad. (2014). *Od slova do smisla: književni pojmovnik za osnovnu i srednju školu*. Sarajevo: Mas Media, FOD BiH.
- Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika*. (1960). Novi Sad, Zagreb: Matica srpska, Matica hrvatska
- Pravopis srpskohrvatskog jezika: školsko izdanje*. (1989). Prir. Stevanović, Mihailo i Jonke, Ljudevit. Novi Sad: Matica srpska.
- Rečnik srpskohrvatskog jezika*. (1967). Novi Sad, Zagreb: Matica srpska, Matica hrvatska
- Skok, Petar. (1988). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.

PRAVA I ZAHVALNOST

I Pravila

Str. 61: *Wikipedia*. (2015.) Dostupno na: [https://sr.wikipedia.org/wiki/Воли_\(филм_из_2008\)](https://sr.wikipedia.org/wiki/Воли_(филм_из_2008)); Str. 62: De Sent Egziperi, Antoan. *Mali Princ*. Cit. prema: Grupa autora. (2010). *Svezame, otvori se!*: čitanka za 7. razred devetogodišnje osnovne škole. Sarajevo: Sezam, str. 108; Str. 64: Antić, Miroslav. (1985). Plavi čuperak. Sarajevo: Svjetlost, str. 26; Str. 66: Begagić, Lamija. (2015). Jutju-behaes. *Školegijum*. br. 14, str. 44–47; Str. 66. i 67: Mustajbegović, Saida. (2015). *Intervju sa Biserom Alikadić*. Dostupno na: <http://behar.hr/bisera-alikadic-trebala-bih-porijeklom-biti-zelene-vjeroispovijesti/>; Str. 80: *Wikipedia*. (2015). Dostupno na: <https://bs.wikipedia.org/wiki/Wikipedia>

II Primjeri

Primjeri preuzimani iz navedenih pravopisa i rječnika.

III Vježbe

Veliko slovo – zadatak 1: Jusafzai, Malala i Lamb, Kristina. (2014). *Ja sam Malala*. Sarajevo: Šahinpašić (korica knjige); Veliko slovo – zadatak 4: Balog, Zvonimir. (1986). *Nevidljiva Iva*. Zagreb: Mladost; Veliko slovo – zadatak 8: *Akademija scenskih umjetnosti*. Dostupno na: <http://www.asu.unsa.ba/ba/asu/alumni>; Pisanje *ije / je* – zadatak 1: *Levi kraljevi*. Dostupno na: <http://miodrag.stanisavljevic.net>; Pisanje *ije / je* – zadatak 2: Duraković, Ferida. (2004). *Amilina i Mikijeva abeceda*. Tuzla: Bosanska riječ, str. 20; Glasovi *č, ć, dž, đ* – zadatak 2: Vitez, Grigor. (1990). *Pjesme*. Sarajevo: Veselin Ma-

sleša, str. 45; Glasovi č, ć, dž, đ – zadatak 3: cit. prema: Grupa autora. (2008). *Svezame, otvori se!*: čitanka za 5. razred osnovne škole. Sarajevo: Sezam, str. 12; Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi – zadatak 3: cit. prema: Grupa autora. (2010). *Svezame, otvori se!*: čitanka za 7. razred devetogodišnje osnovne škole. Sarajevo: Sezam, str. 91; Znakovi interpunkcije – zadatak 3: Frank, Anne. (2003). *Dnevnik*. Sarajevo: Bosanska riječ, str. 157, 205. i 238; Znakovi interpunkcije – zadatak 6: Vitez, Grigor. (2003). *Telegrafске басне*. Zagreb: Školska knjiga; Znakovi interpunkcije – zadatak 8: cit. prema: Grupa autora. (2013). *Svezame, otvori se!* 9: čitanka za deveti razred devetogodišnje osnovne škole. Sarajevo: Sezam, str. 143; Znakovi interpunkcije – zadatak 10: cit. prema: Grupa autora. (2014). *Od slova do smisla*: književni pojmovnik za osnovnu i srednju školu. Sarajevo: Mas Media, FOD BiH, str. 136; Pisanje brojeva – zadatak 1: cit. prema: Grupa autora. (2008). *Svezame, otvori se!*: čitanka za 5. razred osnovne škole. Sarajevo: Sezam, str. 68; Pisanje brojeva – zadatak 2: Afrika. Dostupno na: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Afrika>; Vježbe za kraj – zadatak 1: cit. prema: Grupa autora. (2008). *Svezame, otvori se!*: čitanka za 5. razred osnovne škole. Sarajevo: Sezam, str. 100–101; zadatak 2: na osnovu: Jelena Kalinić. (2015). Pisa za početnike. *Školegijum*, br. 15, str. 33.

Pojmovi

Pojmovi definisani prema navedenim rječnicima. Citiran: Kontekst, *Hrvatski jezični portal*. (2016). Dostupno na: <http://hjp.znanje.hr>. Primjer za Akcent: Veličković, Nenad. (2014). *Igre za djecu i pozorište*. Sarajevo: Mas media, str. 30.

Zahvale

Na primjedbama i ispravkama, pohvalama i pokudama, hvala: Srđanu Arkošu, Željku Malinoviću, Jakovu Čauševiću, Ameru Tikveši, Sanji Jurić, Namiru Ibrahimoviću i Damiru Šabotiću.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

811.163.4'35(497.6)

ZLOTRG, Sandra

Principi prije pravila : školski pravopisni priručnik / Sandra Zlotrg,
Klaudija Mlakić Vuković. - Sarajevo : Mas media : Fond otvoreno
društvo Bosna i Hercegovina, 2016. - 180 str. : graf. prikazi ; 20 cm. -
(Školegijum. Lektira ; 9)

Bibliografija: str. 177-178.

ISBN 978-9926-414-02-3 (Mas media)

ISBN 978-9958-749-15-5 (Fond otvoreno društvo Bosna i Hercegovina)

1. Mlakić Vuković, Klaudija. - I. Vuković, Klaudija Mlakić - Mlakić
Vuković, Klaudija

COBISS.BH-ID 22906374

Ovaj pravopisni priručnik nije zamišljen da zamijeni postojeće pravopise kojima se đaci u sva tri nacionalna programa u Bosni i Hercegovini služe. Njegova je namjera drugačija: da đacima olakša snalaženje u lavirintu pravila i iznimki, a da nastavnice i roditelje podsjeti čemu učenje jezika najprije treba da služi – izražavanju misli, a ne iskazivanju pripadanosti; razvoju kreativnosti, a ne treniranju poslušnosti.

